

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA XIX. YÜZYIL'DA BANKER
CAMONDO AİLESİ VE İKTİSADİ FAALİYETLERİ**

Hazırlayan
Uğurcan ÖZEL

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ

TOKAT - 2017

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA XIX. YÜZYIL'DA BANKER
CAMONDO AİLESİ VE İKTİSADİ FAALİYETLERİ**

Hazırlayan
Uğurcan ÖZEL

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ

TOKAT - 2017

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA XIX. YÜZYIL'DA BANKER CAMONDO
AİLESİ VE İKTİSADİ FAALİYETLERİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 05/05/2017

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Osman DEMİR

Üye : Doç. Dr. Halil KINANGARLI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ

Üye :

Üye :

İmzası
Osman Demir
Halil Kinangarlı
Serap Barış

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
.19./04./2017 tarih ve 16-07 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü: Enstitü. Müdürü

M. Çolak
Mühür
İmza

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyıl’da Banker Camondo Ailesi ve İktisadi Faaliyetleri” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

05 / 05 / 2017
Uğurcan ÖZEL

İTHAF

Bugünlere gelmemde büyük emekleri olan ve bugün hayatta olmayan sevgili babaannem Gülsüm ÖZEL ve dedem Aslan ÖZEL'in aziz anılarına...

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl siyasi, kültürel, ekonomik, mimari vs. birçok açıdan değişim ve dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur. Batılılaşma çabalarının, imparatorluk tarihinde en görünür ve somut hale getirildiği bu dönemde, imparatorluk bir yandan Baltalimanı Ticaret Antlaşmasının imzalanmasıyla hızla bozulmaya başlayan ekonomiyi düzenlemek yolunda birçok farklı tedbire başvururken diğer yandan da, başta Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilanı olmak üzere hukuki birçok reformla Batı'yla entegre olma çabalarını sürdürmüştür. Ancak tüm çabalar, özellikle ekonomide, Kırım Savaşı ve ilk dış borçlanma ile bunu izleyen süreçte, Muharrem Kararnamesi'nin ilanı ve son olarak da Osmanlı maliyesine büyük oranda el koyan Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla sonlanmıştır. Galata Bankerlerinin de işte böyle bir siyasi ve ekonomik tablo içerisinde ortaya çıktığı ve tezimizin ana konusunu oluşturan Camondolar'ın da söz konusu ortam içerisinde, Osmanlı maliyesine borçlar verip hızla zenginleşen bir aile olarak, Osmanlı tarihi içerisinde kendilerine önemli bir yer edindikleri görülmektedir.

XIX. Yüzyıl'da özellikle Osmanlı başkenti İstanbul'da, birçok farklı alanda faaliyet göstererek adından söz ettiren Camondo Ailesi'ni konu edindiğimiz tez çalışmamızı meydan getirirken yaşamış olduğumuz en temel sorun, doğrudan aileyi konu edinen çok az sayıda monografik yayının olmasıydı. Bu anlamda çalışmamız, iktisat tarihi alanında, konusu itibarıyla bir ilk olma özelliği taşımakta ve bundan sonra yapılacak olan diğer çalışmalar için de bir yol açma amacındadır. Bu özelliği nedeniyle, hemen her bilimsel çalışmada olduğu gibi, çalışmamızda da kaçınılmaz şekilde eksikler bulunmaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'da Camondo Ailesi ve İktisadi Faaliyetleri” adlı tez çalışmamızda, dönemin en etkin Galata Bankerleri arasında yer almasına rağmen, iktisat tarihi çalışmalarımız açısından hak ettiği ilgiyi yeteri kadar görmemiş olan Camondolar'ın, dönemin başta iktisadi yaşamı olmak üzere, buna bağlı olarak gelişen kültür, sanat, mimari vs. gibi farklı alanlara yansıyan faaliyetleri ile söz konusu ailenin bireylerinin yaşamları konu edinilmiştir.

Tez çalışmamızın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı hocam Yrd. Doç. Dr. Serap BARIŞ'a, tezin her aşamasında yanımda olan kıymetli ağabeyim Arş. Gör. Dr. Mehmet Çağlayan ÖZKURT'a, yardımını hiçbir zaman esirgemeyen canım teyzem Gülderen

ÖZKURT'a ve son olarak da maddi ve manevi desteklerinden dolayı değerli ailem Abidin ÖZEL, Zehra ÖZEL ve Gülseren Anıl ÖZEL'e şükranlarımı sunar, teşekkür ederim...

Uğurcan ÖZEL

Nisan 2017, Sivas

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla yaşanan büyük çaplı toprak kaybı sonucunda ortaya çıkan "Duraklama Dönemi", XIX. Yüzyıl'ı siyasi, ekonomik, kültürel vs. birçok açıdan etkilemiştir. Lale Devri'yle (1718-1730) başlatılan Batılılaşma çabaları III. Selim Dönemi'nde özellikle askeri boyutta ağırlık kazanmıştır. II. Mahmud Dönemi'nde ise 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması dönemin en önemli askeri-siyasi reformlarından biridir. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde imzalanan Tanzimat Fermanı Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıya entegre olmaya çalışmalarının bir sonucudur. Bu reform hareketleri gerçekleştirilmeye çalışılırken yaşanan savaşlar, el değiştiren yönetimler, ekonomik buhranlar, yapılan dış borçlanmalar vs. gibi olumsuz tablolar Batılılaşma çabalarını sekteye uğratmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'da ivme kazanmaya başlayan Batılılaşma hareketleri, dönemin iktisadi, siyasi, mimari, kültürel vs. gibi birçok alanda değişiklik meydana gelmesine neden olmuştur. Güçleri ve etkileri, siyasi ilişkiler ve devlete sağladığı sıcak para yoluyla oldukça artan Galata Bankerlerinin ortaya çıkması Osmanlı ekonomisini olumsuz şekilde etkilemiş ve bu süreç Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam etmiştir.

1838'de imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması dönemin en etkin iktisadi olaylarından olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun mali yapısını bozarak açık pazar haline gelmesine neden olmuştur. Devam eden süreçte yaşanan Kırım Savaşı nedeniyle Osmanlı ekonomisinin çökmesi ve yardımına başvuru Galata Bankerlerinin yüksek faizli borçlar vererek ekonominin daha da kötüleşmesine neden olması Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküş sürecine götürmüştür. Bu süreç Muharrem Kararnamesi'nin ilanı ve Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla daha da kötüleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu dönem içinde dünya kapitalizmine ayak uydurma çabaları sonuçsuz kalmış, gerçekleştirilmeye çalışılan reformlar ekonomiyi daha da kötüleştirerek, iktisadi açıdan bağımlı konuma gelmesine ve çöküş sürecini hızlandırmasına neden olmuştur.

Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu ile finansal ilişkileri olan banker ailelerden biri de Camondo Ailesi'dir. Bu çalışmanın amacı XIX. Yüzyıl'ın en etkin bankerlerinden olan

Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki iktisadi faaliyetlerini incelemektir. Çalışmanın sonucu ise Camondo Ailesi'nin sadece finans (bankacılık) alanında değil, kurduğu işletmeler, verdiği istikrazlar, Osmanlı devlet adamlarıyla siyasi ilişkileri ve bir Yahudi aile olarak başkent İstanbul'da kazandığı ayrıcalıklar vs. söz konusu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok açıdan etkilemiş olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Galata Bankerleri, Galata Bölgesi, XIX. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi, Camondo Ailesi.

ABSTRACT

In the Ottoman Empire XIX. Century Banker Camondo Family and Economic Activities

In the Ottoman Empire 'The Period of Stagnation' that occurred as a result of massive earthloss that was experienced by the Karloftian Treaty signed in 1699 influenced the 19th century politically, economically, culturally and in many ways. 'Westernization' efforts started with Tulip Period (1718-1730) had importance especially in military dimension during the time of Selim the third. Abolishing of the Janissary Corps in 1826, during the time of Mahmud the second, was one of the most military-political reforms of that period. Tanzimat Edict which was signed in the time of Sultan Abdülmecid is the result of being integrated to the West of Ottoman Empire. Wars, changed governments, economic depressions, foreign indebtments and negative statements like these interrupted the effort to be westernisation during the time of doing reform movements.

In the Ottoman Empire, the Westernization movements that started to gain momentum in the 19th century, has been caused many changes into economical, political, architectural and cultural area. To emergence of Galata Bankers who gain strenght and efficiency by the political relations and provide cash money to the state, affected Ottoman Economy negatively and this process endured until first years of Turkish Republic.

As well as Baltalimanı Commercial Treaty, signed in 1838, was one of the most effective events of the term, it also ruined financial structure of Ottoman Empire and caused it to be an open market. Because of continuing the Krimean War Ottoman Empire's economy fallen and giving usurious depts from Galata Bankers as help caused worse economy and these took the Ottoman Empire to the collapse process in this period. This process became worse with Muharrem Decree and establishing The Ottoman Public Debt Administration.

The attempts of the Ottoman Empire to keep up with world capitalism in the period were inconclusive, the reforms that have been tried to be realized have worsened the economy, to become economically dependent and to accelerate the collapse process.

One of the banker families that has financial affiliation with the Ottoman Empire in this process is the Camondo Family. The aim of this study is to provide the XIX. The Camondo Family, one of the most influential bankers of the 20th century, examines the

economic activities of the Ottoman Empire. As a result of the work, the Camondo Family is not only in finance (banking). The economic activities of the Camondo Family, one of the most influential bankers of the 19th century, on the Ottoman Empire, established businesses, given instabilities, political relations with Ottoman statesmen and the privileges granted as a Jewish family in the capital Istanbul etc affected the Ottoman Empire in many respects in that period.

Key Words: Galata Bankers, Galata Region, the nineteenth century Ottoman economy, Camondo Family

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası.....	i
İthaf.....	ii
Önsöz.....	iii
Özet.....	v
Abstract.....	vii
İçindekiler.....	ix
Şekiller Listesi.....	xi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: XIX. YÜZYIL'DA OSMANLI MALİYESİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE ÇÖKÜŞ SÜRECİ.....	3
1.1. Baltalimanı Ticaret Antlaşması ve Doğurduğu Sonuçlar (1838).....	6
1.2. Kırım Savaşı ve İlk Dış Borçlanma (1856).....	8
1.3. Maliyenin İflasını İlanı (1875).....	10
1.4. Muharrem Kararnamesinin İlanı ve Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu (1881).....	12
BÖLÜM 2: XIX. YÜZYIL GALATA'SININ İKTİSADİ GÖRÜNÜMÜ ve GALATA BANKERLERİ.....	15
2.1. Galata Bölgesi'nin Tarihsel Gelişimi.....	15
2.2. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Maliyesine Etkileri.....	17
2.3. Galata Bankerlerinin Osmanlı Ekonomisine Etkileri.....	19
2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Borsacılık Faaliyetleri ve Galata Bankerleri.....	21
BÖLÜM 3: CAMONDO AİLESİ'NİN OSMANLI İKTİSAT TARİHİ İÇERİSİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ.....	25
3.1. Camondo Ailesi'nin Osmanlı İktisat Tarihi İçerisindeki Yeri ve Önemi.....	25
3.2. Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İktisadi Faaliyetleri.....	28
3.2.1. Bankacılık Sektörü.....	29
3.2.1.1. Isaac Camondo Bankası.....	30
3.2.1.2. Şirket-i Maliyye.....	32

3.2.1.3. Şirket-i Umumiyye-i Osmani.....	33
3.2.1.4. Austro-Türk Bankası.....	35
3.2.2. Ulaşım Sektörü.....	35
3.2.2.1. Şirket-i Hayriyye İçerisindeki Rollerini.....	36
3.2.2.2. Dersaadet Tramvay Şirketi İçerisindeki Rollerini.....	37
3.2.3. Osmanlı Mali Sisteminin ve Ticaret Kanunlarının Oluşturulmasındaki Rollerini...	38
3.2.3.1. Camondolar ve Esham-ı Cedide Kanunu.....	39
3.2.3.2. İltizam Sistemi İçerisindeki Rollerini.....	41
3.2.3.3. Hazine İle Olan İlişkileri ve Sağladıkları İstikrazlar.....	43
3.2.4. Çeşitli Sektörlerdeki Yatırım ve Faaliyetleri.....	44
3.2.4.1. Dersaadet Su Şirketi.....	45
3.2.4.2. Belediye Hizmetleri.....	46
3.2.4.3. Meriç Nehri'nde Vapur İşletmeciliği.....	48
3.2.4.4. Yahudi Cemaatine Hizmet Faaliyetleri.....	50
3.3. Ailenin Mal Varlığı.....	52
3.4. Diğer Bankerlerle İlişkileri.....	53
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	55
KAYNAKLAR.....	58
EKLER.....	65
ŞEKİLLER.....	76
ÖZGEÇMİŞ.....	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** Buondelmonti'nin yaptığı İstanbul'a ait en eski haritadan ayrıntıda Galata Bölgesi ve Tarihi Yarımada'nın bir bölümü
- Şekil 2.** Matrakçı Nasuh'un Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı yapıtındaki Bir minyatürden alınan ayrıntıda Galata, 1537
- Şekil 3.** Brindesi'nin Yeni Çarşı Sokağındaki evinden Galata ve çevresini betimleyen bir resmi
- Şekil 4.** 1927 tarihli Pervititch Haritasından yararlanılarak çizilmiş bir haritada Galata Bölgesi
- Şekil 5.** İspanya Yahudilerinin göç ve yerleşim haritası
- Şekil 6.** İspanya Yahudilerinin göç haritası
- Şekil 7.** Abraham Salomon Camondo
- Şekil 8.** Abraham Salomon Camondo
- Şekil 9.** Camondo Ailesi Soyağacı
- Şekil 10.** Hasköy'de, Abraham Salomon Camondo'ya ait anıt mezar
- Şekil 11.** Moise de Camondo
- Şekil 12.** Nissim de Camondo
- Şekil 13.** Nissim de Camondo
- Şekil 14.** Beatrice Camondo
- Şekil 15.** Beatrice ve Nissim Camondo Kardeşler
- Şekil 16.** Nissim de Camondo Müzesi'nde bulunan kitabe
- Şekil 17.** Paris'teki Nissim de Camondo Müzesi'nin dış görünümü
- Şekil 18.** Paris'teki Nissim de Camondo Müzesi'nin dış görünümü
- Şekil 19.** Nissim de Camondo Müzesi Paris İç Detay
- Şekil 20.** Nissim de Camondo Müzesi Paris İç Detay
- Şekil 21.** Camondo Ailesi'nin Galata-Pera Bölgesi'ndeki Yapılarının Günümüzdeki Genel Konumlarını gösteren harita
- Şekil 22.** Karaköy, Voyvoda (Bankalar) Caddesi'ndeki Camondo Merdivenleri

GİRİŞ

XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok farklı açıdan değişim ve dönüşüm yaşadığı; bir yandan mali bunalımlar, diğer yandan ise Batılılaşma -ya da modernleşme-çabalarının bir arada sürdürüldüğü, İlber Ortaylı'nın çok kullanılan tanımı ile "İmparatorluğun en uzun yüzyılı" olmuştur. İngilizlerle yapılan 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Antlaşması, imparatorluğun ekonomisinin, büyük oranda emperyal güçlerin etkisi altına girmesi sonucunu doğurmuş; bunu 1854 yılında yapılan ilk istikraz (dış borçlanma) izlemiş, 1875 yılında Osmanlı maliyesi iflasını ilan etmiş ve 1881 yılında imzalanan Muharrem Kararnamesi ile de Osmanlı maliyesine el koyacak olan Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Tüm bunların sonucunda İmparatorluk de facto anlamda hızla çöküş sürecine yaklaşmıştır. Söz konusu dönem içerisinde, Osmanlı maliyesi kimi zaman yoğun olarak "Galata Bankerleri" diye adlandırılan kişilerden sağlanan kaynaklarla bütçe açıklarını kapama ve ekonomisini ayakta tutmaya çalışmıştır. Genel olarak "aile şirketleri" olarak tanımlanabilecek olan bu banker aileler arasında özellikle Camondolar, başkent İstanbul'un imarına sağladıkları yapılar, kurmuş oldukları şirketler, Osmanlı maliyesine sağlamış oldukları yüksek faizli borçlar nedeniyle önde gelen banker ailelerden olmuşlardır. Bu önemine rağmen yapmış olduğumuz literatür çalışmasında söz konusu aile ile ilgili yapılmış sınırlı sayıda esere ve makaleye rastlanmıştır. Ayrıca YÖK tez arşivinde yapmış olduğumuz taramalarda, XIX. Yüzyıl Osmanlı iktisat tarihinde önemli bir yere sahip olan söz konusu aileye kimi tez çalışmalarında değinilmiş olsa da, doğrudan Camondolar'ın finansal ve iktisadi yönünü elen alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışma bu bakımdan önem arz etmektedir.

XIX. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ekonomik gelişmeler ve ticari anlaşmalarla Batı kapitalizminin açık pazarı haline gelen imparatorluğun söz konusu yüzyılda içinde bulunduğu ekonomik/mali tablo genel hatlarıyla ortaya konularak, bu ortam içerisinde Banker Camondo Ailesi'nin iktisadi faaliyetleri, bu faaliyetlerin Osmanlı mali yapısında meydana getirmiş olduğu etkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamız temel olarak XIX. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'na özellikle vermiş oldukları borçlarla önemli etkiler yapmış olan Camondo Ailesi'nin söz konusu yüzyıldaki varlıkları ve etkinlikleri üzerine odaklanmıştır. Bununla birlikte, ailenin tarih sahnesinde ilk kez

gözükmeye başladığı XV. Yüzyıl'dan başlayarak XX. Yüzyıl'ın başına kadar olan varlıklarına da kısaca yer verilmiştir. Çalışmamız coğrafi anlamda ise büyük oranda XIX. Yüzyıl Osmanlı başkenti İstanbul'da ailenin varlığı ve etkinlikleriyle sınırlandırılmıştır.

BÖLÜM 1

XIX. YÜZYIL'DA OSMANLI MALİYESİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE ÇÖKÜŞ SÜRECİ

XVIII. Yüzyıl'ın birinci yarısında Lale Devri'yle (1718-1730) başlayan özellikle sanat, kültür ve siyaset alanlarındaki Batılılaşma -ya da modernleşme- hareketleri III. Selim Dönemi'nde (hd.1789-1807) özellikle askeri alandaki çalışmalarla devam etmiştir. II. Mahmud' un (hd.1808-1839) yenileşme hareketlerinin önünde en büyük engel olarak duran Yeniçeri Ocağı'nı 1826'da ortadan kaldırmış olması, Batılılaşma döneminin en önemli reform hamlesi olarak, kendisinden sonra ilan edilecek olan Tanzimat hareketi için büyük bir kazanım sağlamıştır.

II. Mahmud'tan sonra tahta geçen Sultan Abdülmecid Döneminde (hd.1839-1861) ise, 1839'da ilan edilmiş olan Tanzimat Fermanı, Avrupa devletlerinin ağırlaşan baskısı ve diğer iç faktörler nedeniyle meydana gelen ekonomik ve siyasi çözülme sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu bürokratlarının bir çözüm arayışıdır. Batının ekonomik yapısıyla uyumlu hale gelmeye çalışan söz konusu bu yenileşme hareketiyle, bürokrasi, eğitim, hukuk, maliye, askeriye, sağlık, bayındırlık, sanayi vd. birçok farklı alanda modernleşme süreci başlatılmış ancak, yetişmiş yeterli elaman bulunmayışı ve eskisinin yanına yeniyi koyan düalist yaklaşımı nedeniyle hedeflenen başarıya ulaşamamıştır (Özkurt, 2016: 2).

Sultan Abdülmecid Dönemi, ekonomik anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nda ilklerin yaşandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı maliyesi büyük kayıplara uğramış ve ilk kez 24 Ağustos 1854'de, İngiltere ve Fransa'dan 5.000.000 İngiliz Altını, %4 faiz ve %1 amortismanla, Mısır haracı, İzmir ve Suriye gümrüğü karşılık gösterilerek borç alınmıştır. Bu ilk borçlanmayı 1855, 1858, 1860 borçlanmaları izlemiştir. Bu dönemle birlikte iki üç yılda bir, bazen de yılda bir dış borçlanmaya gidilmeye başlanmış ve temelde iktisadi yatırımlara yönelik olarak yapılması gereken borçlanma, bu dönemde savaş, isyan, silah, saray inşaatı giderleri ya da maaş ödemeleri gibi iktisadi gelişmelerle ilgisi olmayan alanlarda kullanılmıştır. Diğer taraftan alacaklılar, bu durumu bildiklerinden, borçları ağır koşullar altında vermişlerdir. Bu sırada israfın da hız kazandığı görülmektedir.

Örneğin, 1854'te Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan, Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa'yla evlenirken on beş gün süren bir düğün yapılmış ve bu düğün için 2.000.000 Altın harcanmıştır. Bu dönemde yaygınlık kazanan Avrupalı giyim-kuşam, döşeme ve mimari, israfın başlıca nedenlerinden olmuştur. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na çok sayıda Avrupalının gelmesi ve özellikle Abbas Hilmi Paşa'nın valiliği sırasında İstanbul'a yerleşen bir takım zengin Mısırlının örnek olması, israfın bir başka nedenidir. Bu durumun gözle görülür sonuçlarından biri, 1853'te Dolmabahçe Sarayı'nın inşa edilmesi ve bunu diğer saray inşaatlarının takip etmesidir (Akşin, 2002: 132, 133).

Söz konusu dönemin en önemli siyasal gelişmelerinden biri Kırım Savaşı'dır. Bu savaş ve sonrasında imzalanan antlaşmalar, bir dizi siyasal ve ekonomik gelişmenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu savaşta Rusya'nın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nu 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması döneminde olduğu gibi uydulaştırarak, Balkanlardaki Ortodoks-Slav ulusları Osmanlı yönetiminden koparmaktır. Avusturya'nın ultimatomu Rusya'yı barışa zorlayarak, savaşın beklenenden kısa sürmesini sağlamış ve Viyana'da kabul edilen ön barış şartları, Paris Antlaşması'nın temelini oluşturmuştur. Bu ön şartlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun, Hıristiyan uyruklarına tanımış olduğu hakların teyit edilmesini öngörmektedir. Bu gereği yerine getirmek üzere 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı ilan edilmiştir (Özkurt, 2016: 14).

Tanzimat'la başlayan sürecin ikinci bir aşaması görünümünde olan Islahat Fermanı, devletin sürdürmekte olduğu politikaya karşı önemli tepkiler yaratmış ve bu ferman, o döneme değin "millet-i hâkime" olan Müslümanlardan bu ayrıcalıklı durumu alarak, din farkı gözetmeksizin bir "Osmanlı vatandaşlığı" oluşturmaya çalışmıştır. Söz konusu ferman, Tanzimat Fermanı gibi anayasa benzeri bir nitelik taşımaktan çok, bütçe yapılmasının sağlanması, banka kurulması, ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesi ve uzmanlarına başvurulması, karma mahkemeler kurulması gibi vaatleri gerçekleştirmeye yarayacak somut reformları açıklamaktadır. Şeriattan söz edilmeyen fermanda, yalnız Müslüman-gayrimüslim eşitliği konusunda cizyenin kaldırılması ve gayrimüslimler için de askerlik ödevi konulması öngörülmüştür. 1856 Fermanı, Müslüman orta sınıf zayıfladıkça yükselen gayrimüslim orta sınıfın konumunu güçlendirmiştir. Gayrimüslim toplum laikleşmiş ve böylece din adamlarının etkisi de azalmıştır. Cemaatler kendi tarihlerini, dillerini ve edebiyatlarını keşfettikleri "ulusal" bir dönem geçirmişlerdir (Özkurt, 2016: 15).

Osmanlı İmparatorluğu 1874 yılına kadar 15 dış borçlanmaya ve çok sayıda iç borçlanmaya başvurmuştur. 6 Ekim 1875’de yayınlanan kararname ve 7 ve 10 Ekim 1875 tarihlerinde yayınlanan tebliğlerle ilan edilen moratoryumun uygulama koşulları belirlenmişti. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış borçlarının faiz ve itfaları¹ beş yıl için yarıya indirilmiştir. Kupon tutarının yarısı nakit ödenirken, diğer yarısı da % 5 faizli tahvillerle ödenecektir. Gerek nakit ödemeleri ve gerekse % 5 faizli tahvillere, gümrük gelirleri, tuz ve tütün geliri, Mısır vergisi yetmediği durumda ağnam geliri² teminat olarak gösterilmiştir. Ayrıca beş yıl sonunda, %5 faizle verilmiş olan tahvillerle ödenemezse, ilk gelen dış borcun itfasına kadar süre yeniden uzatılacak ve teminattan geriye kalanlar, bu tahvillerin itfasında kullanılacaktır. Bu kararname ve tebliğler 30 Ekim 1875 tarihinden çıkarılan Ramazan Kanunu ile onaylanmıştı. Yine bu bağlamda 35 Milyon Liralık “Ramazan Tahvilleri” çıkarılarak Düyun-u Umumiye kayıtlarına geçirilmiştir. Ancak mali durumun elverişsizliği nedeniyle, vadesi gelen kuponların yarısı da ödenememiş ve çıkarılan Ramazan Tahvillerinin taksitleri ise gecikmeli olarak ödenebilmiştir. Moratoryum kararı piyasalarda büyük bir kargaşaya neden olmuş ve bu durum kamuoyunun baskısıyla sadrazamın azledilmesi, bir darbeye Sultan Abdülaziz’in (hd.1861-1876) tahttan indirilmesi gibi oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur (Çetin, 2009: 52).

Osmanlı-Rus Savaşı’nın yenilgiyle sonuçlanması sonucunda 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu için ağır yükümlükler içermektedir. Batılı büyük devletler Rusya’yı dengelemek için uluslararası bir konferansı Osmanlıya dayatmışlar ve bu doğrultuda Berlin Konferansı 13 Haziran 1878’de toplanmıştır. Bu konferansta Osmanlı İmparatorluğu’nun alacaklıları borç taksitlerinin ödenmesini sağlayacak uluslararası bir komisyonunun kurulmasını istemişlerdir. Sorun Berlin Konferansı’nda çözümlenememiş ama 2,5 yıl süren müzakerelerin sonunda 20 Aralık 1881’de Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Mısır vergisinin teminat oluşturduğu 1854, 1855, 1871 ve 1877 istikrazları müzakerelerin dışında tutulmuştur. Bu borçların geri ödemesi sağlam kaynağa dayanıyor ve vergi doğrudan ödemelerden sorumlu bankalara yatıyordu. Ayrıca 1881’den itibaren Mısır, İngiltere’nin nüfuzu altına girdiğinden geri ödeme garanti altına alınmıştır (Çetin, 2009: 54, 55).

¹ İtfâ Bedeli: Bir borcu azar azar ödeyerek kapatma ya da vadesi gelen borç (<http://muhasebeturk.org/>).

²Ağnam Vergisi: Osmanlı İmparatorluğu döneminde koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan vergilerdir.

Tanzimat Dönemi Osmanlı bürokratları imparatorluğun idari ve toprak bütünlüğünün sağlanmasının merkezi devletin güçlenmesine, bunun ise yeterli ve sağlam bir zeminin oluşturulmasına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Bu yüzden mali sorunların çözümlenmesini idari reformların başarıya ulaşmasının temel şartı olarak görüyorlardı. Merkezi yönetimin bu dönemdeki en önemli mali problemi mali kaynakların yetersizliği idi. Tanzimat Dönemi, bu problemi ülke içi kaynakları geliştirerek ve idarenin mali etkinliğini artırarak çözmek istiyordu. Bu nedenle de Tanzimat Dönemi'nin başlangıç yılları mali yönetimin yeniden düzenlenmesi gayretleriyle geçmiştir (Çetin, 2009: 1, 2).

XIX. Yüzyıl ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan ele alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun "en uzun yüzyılı" olarak değerlendirilmektedir. Klasik dönem Osmanlı iktisat politikası araçları, dönemi itibariyle etkili ve yeterliydi. Bu bağlamda tımar sistemi, askeri, siyasi, ekonomik, demografik amaçların hepsini birden kapsayan çözümler öne sürebilmekteydi. Tağşiş³, bir para politikası aracı olarak yeterliydi. Buna karşılık kapitalizm, yeni üretim ilişkileri, merkezi-bürokratik devletleri, kaynakların piyasa mekanizması içinde dağılımı gibi çok daha kompleks ekonomik yapıları ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2009: 1, 2). Küresel anlamda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. Yüzyıl boyunca Avrupa'yla ticaret hacmi genişlemiş ve ticaretin büyüme hızı, Osmanlı Maliyesini dünya ekonomisinin büyük güçlerine zamanla daha bağımlı hale gelmesine neden olmuştur.

1.1. BALTALİMANI TİCARET ANTLAŞMASI ve DOĞURDUĞU SONUÇLAR (1838)

XIX. Yüzyıl'ın ilk yarısında İngilizlerle imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması (1838), Osmanlı İmparatorluğu'nu ilerleyen süreçte mali iflasa götüren önemli siyasi ve iktisadi gelişmelerden olmuştur. XVIII. Yüzyıl'da Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren İngilizlerin yeni hammadde ve pazar arayışları, bu antlaşmayla beraber onlara Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır dâhil her bölgesinden mal alma ayrıcalığını sağlamıştır. Başlangıçta salt İngiltere'yle sınırlı olan ancak kısa süre içinde diğer Avrupa ülkelerine de⁴ tanınan ayrıcalıklarla, gümrük harçları ithalatta %5'e, ihracatta %12'ye ve transit geçişlerde %3'e

³ Tağşiş: Bir şeyin içine başka bir madde karıştırma. İktisatta paranın altından gümüştan yapıldığı dönemde paranın içindeki değerli metal oranını düşürerek paranın değerini de düşürmektir. Paranın içindeki bakır vb. değersiz metal oranını arttırmaktır (<http://www.tdk.gov.tr/>).

⁴ 1838-1841 yıllarında buna benzer antlaşmalar Fransa, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Portekiz'le de imzalanmıştır. Bkz. Cem Çetin, "Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi İle ilişkileri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 51.

yükseltilmiştir. Bu antlaşmalar kapitülasyon sistemini sağlamlaştırarak, Osmanlı sanayinin büyük bir zarara uğramasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda konulan vergi ve harçlar, endüstrileşmek için korunmaya gereksinim duyan Osmanlı iç pazarını koruyamadığı gibi, imparatorluğun 1847'den sonraki endüstrileşme girişimi de büyük bir başarısızlık yaşamıştır (Ahmad, 2010: 37, 38). Yaşanan tüm bu gelişmelerin sonucunda Avrupa ekonomisinin açık pazarı haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi hızlı bir çöküş sürecine girecektir.

Antlaşmanın bir incelemesini yapan Yusuf Kemal Tengirşenk, Mustafa Reşid Paşa ve arkadaşları için “*Bu muahedenin neticede memleketin sanayini belini doğrutamaz bir hale getireceğini, devletin başına Düyunu Umumiye İdaresi gibi bir bela musallat edeceğini, elbette keşfedemiyorlardı*” (Tengirşenk, 1940: 319) diyerek, Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın Osmanlı maliyesi için önemini vurgulamıştır.

Söz konusu antlaşmanın başlıca maddeleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Bundan önceki antlaşmalarda mevcut olan ihraç yasakları, zirai vs. maddeler üzerine konulan her türlü yed-i vahid sistemi (tekel) ve satın alınan malın bir yerden diğer yere nakli için tezkire isteme usulü kaldırılmıştır.
2. İngiliz tüccarı, ayrıcalıklı millet olmanın yanı sıra, imparatorluktaki her türlü ticari faaliyette de ayrıcalıklı bir statü kazanarak, yerli tüccarla eşit haklara sahip olmuştur.
3. İngiliz tüccarının, % 3 ihraç vergisi haricinde, o zamana değin çeşitli isimlerle alınmakta olan dâhili vergilerin hepsinin yerine geçmek üzere ihracatta % 9, ithalatta ise % 2 ödenmesi kabul ediliyor, böylece ihraç mallarında ödenecek vergi % 12, ithal mallarında ise % 5 oranında belirlenmiştir.
4. İngiliz tüccarı, diğer ülkelerden getirilen malların da serbestçe ticaretini yapma ayrıcalığını elde etmiştir (Kütükoğlu, 1976: 5,6).

Osmanlı ticari ve iktisadi hayatında önemli dönüşümlere neden olacak söz konusu antlaşma, zamanla diğer Avrupa devletleri tarafından da benimsenmiş, antlaşmanın mali ve dolayısıyla da siyasi hükümleri, imparatorluğun çöküş sürecine girmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1.2. KIRIM SAVAŞI ve İLK DIŞ BORÇLANMA (1856)

Sultan Abdülmecid Dönemi'nin başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve diplomatik alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Avrupa devletlerinin ağırlaşan baskısı ve gelişen ulusçuluk hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılma sürecine götürürken dönemin en önemli siyasi olaylarından olan Kırım Savaşı başlamıştır. Bu savaşta Rusya'nın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nu 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması döneminde olduğu gibi uydulaştırarak, Balkanlardaki Ortodoks-Slav ulusları Osmanlı yönetiminden koparmaktır (Akşin, 2002: 114,115).

XIX. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun kötüleşen ekonomik durumları, yaşanan siyasi olaylar, devleti söz konusu dönemde dış istikrazlar ve para arzı yöntemine sürüklemiştir. İmparatorluğun idarecileri bu sorunların önlenmesi ve giderilmesi için basit bir tedbir olan, milli üretimi artırmak ve ekonomik yapıyı güçlendirmek üzere geliri çoğaltmak, aynı zamanda tasarrufla gideri azalmak gibi bilimsel yöntemlere başvurmak yerine, ayarı bozuk para piyasaya sürerek enflasyonist önlemler almayı tercih etmişlerdir ⁵ (Anonim, 1972: 3072). Bu parasal operasyonun da faydalı olmaması üzerine savaşın sonunda ordu kaimeleri vergi karşılığı kabul edilerek tedavülden kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ekonomik ve mali sorunlarını çözebilmek, dolayısıyla gelir-gider dengesini düzenlemek ve artan askeri masrafları karşılamak için istikraz yoluna başvurmuştur (Anonim, 1972: 3072). Bu bağlamda ilk defa dış borçlanmaya 1854 yılında Kırım Savaşı'nda artan askeri harcamaları finanse etmek amacıyla başvurulmuştur (Bkz. Ek: 1). Söz konusu tarihe gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda 15 Milyon Sterlinlik iç borç, para arzında fazlalık ve fiyat artışı gözlemlenmektedir. Mali kaynak ihtiyacı yoğunlaşmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu temkinli davranarak borçlanmaya hemen yanaşmamış; Sultan Abdülmecid, İngiliz büyükelçisinin öne sürdüğü istikraz önerisine bir süre karşı çıkmıştı. Ağustos 1850'de Büyükelçi S. Canning'in, Sultan'a sunduğu raporda kapsamlı bir reform planından söz ediliyor ve dış borç alma düşüncesini teşvik ediyordu. Canning belirli maden

⁵ Ayrıca söz konusu dönemle ilgili bir doktora tezi hazırlamış olan Çetin, tezi Kırım Savaşı başladığı sırada Osmanlı İmparatorluğu'nda tedavülde (faizli ve faizsiz) 175.000 Liralık kaimenin mevcut olduğunu, savaşın neden olduğu likitide baskısının "ordu kaimesi" adı verilen 10 ve 20 Kuruşluk kaimelerin piyasaya sürülmesiyle giderilmeye çalışıldığını, ancak bu para ihracının kaime değerlerini % 70 gibi büyük bir oranda düşürdüğünden bunu önlemek amacıyla İstanbul'da açılan altmış sarraf dükkânında 100 kuruşluk bir kaime getirene % 10 altın veya eşdeğeri gümüş para geri kalanı 10 ve 20 Kuruşluk kaime ile değiştirme girişildiği bilgisini vermektedir. Bkz. Cem Çetin, "Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi İle İlişkileri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 27.

ürünleri ile gümrük gelirlerinin ya da İmparatorluğun bazı büyük eyaletlerinden alınan vergilerin bir bölümünün karşılık gösterilmesi yoluyla 25 yıl geri ödeme süresi olacak % 4 faizle 5-6 Milyon Sterlin borç alınabileceğini öne sürüyordu. Alınan bu parayla karşılıksız kaimeler ve saf olmayan sikkeler piyasadan çekilebilir, ayrıca nakit ihtiyacı karşılanabilirdi. Ancak Sultan Abdülmecid, Batı'nın mali baskısı altına girmeme düşüncesiydi. 1851'de bir önceki yılın bütçe açığının 1 Milyon Sterline yakın olduğu açıklanmıştı. 1852'de ödemelerde yaşanan zorluklar karşısında Sultan Abdülmecid, Mısır, Sırbistan, Eflak ve Boğdan vergi gelirlerinin dış borç için teminat gösterilmesini onaylamak zorunda kalmıştı. Ancak borcun vadesinin 10 yıl olmasını şart koşmuştu. Buna karşılık Paris'e gönderdiği temsilciler, % 6 faizli ve % 2 komisyon ödemeli, 23 yıl vadeli 50 Milyon Franklık bir istikraz sözleşmesi imzalamışlardı. Teminat da gösterilmemişti ve borç verenler 11 Milyon Frank'ı hemen vermişlerdi. Canning'in etkisinde kalan Mustafa Reşid Paşa'nın İngiliz Firması Devaux ve Ort. Şirketi ve Fransız Firması olan Becket Dethomas şirketleriyle bir borç sözleşmesi imzalamasının ardından padişahın onayı beklenmeden tahviller Paris'te hemen satışa çıkarılmıştı. Bu bağlamda daha önce Dersaadet Bankasının vadesi gelmiş borçlarını ödemek için 20 Milyon Frank da Galata Bankerlerinden Baltazzi'nin Londra'daki şubesine yatırılmıştı. Geri dönülmesi güç veya olanaksız bir duruma düşürülmek istenen Sultan Abdülmecid borcun koşullarını öğrenince onaylamayı reddederek; sözleşmenin fesh edileceğini kamuoyuna duyurmuştur. Mısır'dan istedikleri faiz oranından bir yıllık vergilerini peşin ödemelerini istedi ve 2,2 Milyon Franklık zararın yanı sıra 11 Milyon Frank'ın geri ödenmesi için bir kamu fonu oluşturmuştur. Ancak Kırım Savaşı Osmanlı maliyesini bitirerek, 1854'te İmparatorluğun ilk borç sözleşmesini İngiltere ile imzalanmasına yol açmıştır. Bu ilk borçlanmanın amacı doğrultusunda yani savaş giderleri harcanmasını kontrol etmek üzere Ekim 1854'te, beş kişilik bir komisyon kurulmuştur. Beş kişilik komisyonun üç üyesi Osmanlı mali idaresinden, diğer ikisi D. Revelaki ve David Glavany adlı Galata Bankerlerinden oluşmaktadır. 3 Milyon Sterlin olan 1854 istikrazı komisyon gideri çıktıktan sonra hükümetin eline 2.286.285 İngiliz Lirası geçmiştir (Çetin, 2009: 51).

Bu ilk borçlanmayı 1855, 1858, 1860 borçlanmaları izlemiştir (Bkz. Ek: 2). Bu dönemle birlikte iki üç yılda bir, bazen de yılda bir dış borçlanmaya gidilmeye başlanmış ve temelde iktisadi yatırımlara yönelik olarak yapılması gereken borçlanma, bu dönemde savaş, isyan, silah, saray inşaatı giderleri ya da maaş ödemeleri gibi iktisadi gelişmelerle ilgisi olmayan alanlarda kullanılmıştır (Özkurt, 2016: 16).

Sultan Abdülmecid Dönemi'nde dış istikraza başvurulmasının sonucunda imparatorluk bu süre içinde 17.540.942 Osmanlı Altını borçlanmış, hazineye ise 13.616.026 Osmanlı Altını girmiştir. Devletin faiz ve giderler için ödediği miktar ise 3.924.916 Osmanlı Altınıdır (Anonim, 1972: 3073).

1.3. MALİYENİN İFLASINI İLANI (1875)

Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ekonomisi ile olan güçlü bağları ve ilişkileri imparatorluğu bütünüyle yabancı finans kaynaklarına bağımlı hale getirmiştir. Osmanlı ekonomisine gelen sermaye ihracının 1873 yılında başlayan borsa krizinden itibaren kesilmeye başlamış olmasının yanı sıra, ekonominin özellikle 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'ndan sonra olumsuz rekabet koşullarında Batı ekonomilerinin etkisine maruz kalması, gereken mali örgütlenmeyi sağlayamaması, doğru bir vergi sistemi kuramaması, disiplinli bütçe uygulamasını gerçekleştirememiş olması, savaş yenilgilerinin yol açtığı toprak kaybı ve bunun getirdiği gelir azaltıcı sonuçların yanı sıra artan savaş giderleri ve borç ödemeleri ve borcu borçla ödeme alışkanlıkları gibi nedenlerin de sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu, artık borçlarını ödeyemez duruma düşürmüş ve mali iflasa doğru sürüklemiştir (Özdemir, 2009: 67-71).

Osmanlı İmparatorluğu 1874 yılına kadar 15 dış borçlanma ve çok sayıda iç borçlanmaya başvurmuştu. 1875 yılı başlarında devletin konsolide iç ve dış borçlarının toplamı oldukça yüksektir. Uluslararası piyasalara entegre olmanın bir sonucu olarak Batıda yaşanan krizlerin doğrudan hissedilmesi olgusu 1866 ve 1871 yıllarında iki defa borç taksitleri erteletilmesine yol açmıştır. 1875 yılındaki borçların faiz ve itfa bedeli 300 milyon Frank'a (13 Milyon Lira) gibi büyük bir miktara ulaşmıştı. Diğer taraftan 1874-1875 bütçe geliri ise kâğıt üzerinde 22 Milyon Liradır (yaklaşık 570 Milyon Frank). 1863'te Osmanlı bütçe gelirlerinin %17'si dış borç anapara ve faizlerinin ödenmesine ayrılırken, 1875'te bu oran %59'a ulaşmıştır. Ayrıca devletin 17 Milyon Lira tutarında da dalgalı borçları bulunmaktaydı (Açba, 1995: 63).

1875 yazında Hersek'te başlayan ayaklanma Bosna'ya doğru yayılmaktaydı ve dahası Osmanlı Bankası'ndan alınan avans ve Galata Bankerlerinden sağlanan dalgalı borçlar da kalıcı çözüm olamamaya başlamıştı. Bu durumda borcu yeni borçlanmalarla sürdürmek gerekirken, böyle bir borçlanma olanağı da bulunmuyordu. Oluşan bu ağır koşullar karşısında,

Osmanlı Hükümeti, Mahmud Nedim Paşa'nın Ağustos 1875'te sadrazamlığa geldiği bir dönemde, devletin bütçe açığının görülmekte olan 5 Milyon Liradan, gerçekte daha da fazla olduğu, borcun tekrar borçlanılarak ödenmesinin borcu giderek daha da artıracığına, bütçenin gerçekçi bir dengeye kavuşturulması ve tekrar güven sağlanması amacıyla, 6 Ekim 1875 tarihli Ramazan Kararnamesi ilan edilmiştir. Söz konusu kararnameyle:

“Beş sene müddetle faizlerin yarısını nakden, mütebakisini de sadece % 5 faiz getiren tahvilatla ödemeğe ve kuponların yarısının tenzil edilmesini de mübrem ve zaruri gördüğünden bugünden itibaren her kuponun ancak yarısına tekabül eden kısmının nakden tediyesine karar verildiğini,” biçiminde hükme bağlanan içeriğini, 6 Ekim 1875 günü imparatorluk gazetelerine verdiği bir resmi tebliğ ile kamuya resmen ilan ediyordu.” (Özdemir, 2009: 67-71).

Bu kararname ve onun açıklamalarını içeren 7 ve 10 Ekim 1875 tarihli açıklama tebliğleri 30 Ekim 1875 tarihli Ramazan Kanunu hepsi onaylanmıştır. Bu kanunla, hükümet kuponların yarısının ödenmesinde kullanılmak ve 5 yıllık süre içinde tahvillerini itfaya sunan hamillere verilmek üzere % 5 faizli 35 Milyon Osmanlı Liralık hamiline muharrer (yazılı) tahvil ihracına karar vermiştir. 6 Ekim (Ramazan) 1875 tarihli Ramazan Kararnamesi'ne göre, yıllık faiz ve anapara taksitleri toplamı yaklaşık 14 Milyon Lira tutan Osmanlı İmparatorluğu'nun o tarihteki borçları hakkında şu şekilde işlem yapılacaktır (Özdemir, 2009: 67-71):

- a- 6 Ekim 1875 gününden başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun o tarihteki iç ve dış borçlarının faiz ve itfaları 5 yıl için yarıya indirilmiştir. Yani, her kuponun ancak yarısına denk gelen kısmı nakden ödenecek, diğer yarısı silinecektir.
- b- Yine, 6 Ekim 1875 gününden başlayarak, ödemeler şöyle olacaktır: Kuponların (anaparanın) indirim sonrası ödenecek kısmının (yani yarısının) birinci yarısı tamamen nakit olarak, diğer yarısı da % 5 faizli yeni tahviller (borç senetleri) verilerek ödenecektir.
- c- Sözü edilen tahvillerin faizleri de birinci yarı ödemeler için öngörölmüş vadelerde aynı biçimde nakden ödenecektir.
- d- Gümrük genel hasılatı ile tuz ve tütün geliri, Mısır vergisi ve yeterli olmadığı durumlarda da ağnam resmi gelirleri yapılacak ödemelerin teminatı olarak gösterilmiştir.

Böylelikle, devlet gelirlerinin alacaklıların kontrolünde bir yönetime verilmesi kararlaştırılarak, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasının yolu açılmıştır (Özdemir, 2009: 67-71).

Bu düzenlemelerle kurulan sistem çok uzun sürmemiş ve 1876 Mart ayında ödenmesi gereken 1858 borç kuponları ödenememiştir. 1869 ve 1873 kupon bedellerinin ödenmesi ise ertelenmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu 6 ay kadar sonra Nisan 1876'da bütün borçların ödenmesini tamamen durdurarak moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan bu olaylar sonucunda devletin mali iflası resmen kabul edilmiştir. Bu durum 20 Aralık 1881 tarihinde yayınlanan Muharrem Kararnamesi'ne kadar 5 yıldan daha fazla bir süre devam devam ettiği için, "6 Ekim 1875-20 Aralık 1881" dönemine "iki kararname arası devre" adı verilmiştir (Özdemir, 2009: 67-71).

1.4. MUHARREM KARARNAMESİNİN İLANI ve DÜYUN-U UMUMİYE İDARESİ'NİN KURULUŞU (1881)

Muharrem Kararnamesi'yle kurulması kararlaştırılan Düyun-u Umumiye İdaresi'nde, vergileri toplamak için geniş bir örgüt kurulmuş olan bu idarede, 1912 yılında 5653'ü sürekli, 3253'ü geçici olmak üzere toplam 8931 memur çalışırken, Osmanlı Maliye Nezareti'nde 1910 yılında memur sayısı 5472'dir. Bu durum Düyun-u Umumiye İdaresi'nin, Osmanlı maliyesindeki yeri ve önemini gösteren ayrıntılardan sadece biridir. İdare personelinin, Babıâli'yle hiçbir ilişkisi yoktur ve atama ve görevden alınmaları da doğrudan doğruya Düyun-u Umumiye Meclisi'ne aittir (Avcıoğlu, 2001: 127,128).

Dış borç faiz ve amortismanlarının ödenmesi için, Osmanlı hükümeti, tuz, tütün, ispirto tekeli, balık vergileri, ipek aşarı, pul ve damga resmi, Bulgaristan emaneti vergisi, Kıbrıs vergisinin artışı, Doğu Rumeli vergisi, tömbeki resmi, ticaret antlaşmaları değiştiği takdirde gümrük gelirleri fazlası, temettü (kazanç) vergisi fazlası ile Berlin Antlaşması'na göre, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın, Düyun-u Umumiye'ye katılım amacıyla hükümete verecekleri vergileri, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin denetim ve yönetimine bırakmıştır. Konsey başlangıçta bu vergileri toplamakla yetinirken, ilerleyen dönemlerde sanayi ve ticaret alanlarında da girişimlerde bulunarak faaliyet alanını genişletmiştir (Karal, 2011: 427-429). İkinci bir Maliye Bakanlığı görünümündeki idare,

başlangıçta 2.522.000 Osmanlı Lirası tutarındaki geliri kontrol ederken, 1911-1912’de bu miktar 8.258.000 Liraya ulaşmıştır. Bu tarihte bütün devlet gelirlerinin %31,5’u Düyun-u Umumiye’nin kontrolü altındadır. Yalnız tütün, tuz vb. gibi dolaylı vergiler değil, dolaysız vergilerin %22,9’u bu kurumun kontrolündedir (Avcıoğlu, 2001: 127,128).

Düyun-u Umumiye Konseyi’nin yetki ve görevleri arasında; tütün öşrü de dâhil olmak üzere, gelirleri ve diğer kaynakları memurları aracılığıyla tahvil hamilleri hesabına yönetim, tahakkuk ve tahsili bulunmaktaydı. Tütün öşrü geliri konusunda hükümete hesap vermek zorunda olan Konsey, bu gelirin 100.000 Osmanlı Lirası’nı geçen kısmını hükümete devretmek zorunda kalmıştı. Tömbeki (tütün) vergisi gelirinin 50.000 Liralık kısmı da Konsey tarafından tahsil edilmekteydi. Bütçe yılının başlamasından iki ay önce Konseyin sunduğu Osmanlı İmparatorluğu bütçesine dâhil edilmek üzere hazırlanan gelir gider bütçesi, iki ay içinde hükümetçe onaylanacaktı. Ayrıca Konsey her yıl bütün Avrupa başkentlerinde yaptığı ödemeleri ve tahsilatları gösteren tablolar yayımlamak zorundaydı. Sonunda her yıl yönetim kurulunun faaliyetlerini gösteren bir rapor hazırlamak da Konseyin yükümlülükleri arasında bulunmaktadır (Kazgan, 1985: 708).

Düyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı Maliyesini düzeltmek bir yana, yabancı alacaklıların çıkarlarını koruyarak, onlar için güvenilir bir mali ortam yaratmaya çalıştığı için II. Abdülhamid Dönemi’nde (hd. 1876-1909) de Osmanlı maliyesinin sıkıntıları devam etmiştir. İdarenin kurulmasından sonra on bir yeni borçlanma yapılarak, bu yolla yaklaşık 37.000.000 Osmanlı Lirası sağlanmış ve bu şekilde, Sultan Abdülmecid’in başlattığı ve Sultan Abdülaziz’in (hd. 1861-1876) genişlettiği borçlanma yolundan II. Abdülhamid de ilerlemiştir. Ancak II. Abdülhamid Dönemi borçlanmalarının, önceki dönemlere oranla daha “ölçülü” bir anlayışla yapıldığı söylenebilir. Bunların bir kısmı dalgalı borç ve bütçe açığının kapatılmasına, askeri gereksinimlere ve demiryolu yapılmasına ayrılmıştır. Borçlanmaların çoğunun Düyun-u Umumiye İdaresi’nin garantisi altında yapılmış olması, bu garanti altında bulunmayanlar için de sağlam gelir kaynaklarının karşılık gösterilmesi ve II. Abdülhamid’in faizlerin zamanında ödenmesine özen göstermesi, devletin mali saygınlığının bir ölçüde artmasını sağlamıştır (Karal, 2011: 431, 432). Ayrıca Düyun-u Umumiye İdaresi’nin kurulmasının bir sonucu olarak, gayrimüslim yatırımcılar, Sultanın mali rejimine ve imparatorluğun geleceğine daha fazla güven duymuşlar ve böylelikle imparatorluğun demiryolları, karayolları, maden ocakları, buharlı gemilerle bir ekonomik altyapı yaratarak dünya pazarlarına eklenmesini sağlamışlardır (Ahmad, 2010: 55, 56).

Düyun-u Umumiye, yalnız devlet borçlarına karşılık gösterilen gelirleri toplayıp dağıtmakla yetinmemiş, tuz gibi bazı kaynakları da kendi işletmiştir. Tuz dışında tütün tekeli ise 1884'te Osmanlı Bankası, Viyana merkezli Crédit Anstalt ve Berlin merkezli S. Bleichröder bankalarının kurdukları, kısaca *Reji* olarak bilinen *Müşterekülmenfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye* adlı şirkete bırakmıştır (Avcıoğlu, 2001: 129-135). Şirkete verilen imtiyaz, şirketin kurulmasından başlayarak otuz yıllık bir süre için verilmişti ve şirketin sermayesi yarısı ödenmiş olmak üzere 100.000.000 Frank veya 4.400.000 Türk Lirasıydı. Diğer yarısı, ancak hükümetin ve Düyun-u Umumiye İdaresi'nin uygun görmesiyle istenebilecekti (Velay, 1978: 327).

Kalabalık personeliyle devlete yılda 400.000 Liraya mal olan Düyun-u Umumiye'nin 2.000.000 Lira ihtiyaç akçesi bulunmaktadır. İdare, borçların ödenebilmesi için gerekenden daha fazla oranda devlet kaynağına el koyarak bu parayı İtalyan, Alman, Fransız, İngiliz, Macar ve Japon tahvillerine yatırmış ve Osmanlı hazine tahvilleri almaktan kaçınmıştır. Bu durum Düyun-u Umumiye İdaresi'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun parasıyla, İtalyanların Trablusgarp Savaşı'nı finanse ettiği paradoksal bir duruma bile sebep olmuştur. Bu savaş nedeniyle İtalyanların, Osmanlılara ödemiş olduğu 50.000.000 Franklık tazminata Düyun-u Umumiye doğrudan el koyarak, bu paranın büyük bir kısmını yabancı bankalara yerleştirmiştir (Avcıoğlu, 2001: 130).

Lozan'da Düyun-u Umumiye İdaresi'ne son verilmesi oldukça güç olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarının önemli bir kısmını üstlendiği halde, Batılı devletler, idarenin devamında direnmişlerdir. Uzun tartışmalardan sonra, 1928 yılında varılan bir anlaşmaya göre, Düyun-u Umumiye eski biçimiyle ortadan kaldırılarak, Paris'te borçların denetimiyle ilgili iki yeni konsey kurulmuştur (Avcıoğlu, 2001: 133).

BÖLÜM 2

XIX. YÜZYIL GALATA'SININ İKTİSADİ GÖRÜNÜMÜ ve GALATA BANKERLERİ

2.1. GALATA BÖLGESİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Galata, Haliç'in kuzey sahilinde Kasımpaşa Deresi'nden, Boğaziçi'nde Tophane'ye kadar uzanan ve üzerinde Galatasaray ve Beyoğlu'nun bulunduğu tepeyi içine alan bölgedir (Eyice ve İncik, 1994: 348-354). (Bkz. Şekil. 1, 2, 3, 4). Galata, eski çağlardan başlayarak Batı ile kurulan ticari ilişkiler yoluyla İstanbul'un en önemli liman kentlerinden biri konumunda yer almıştır. İstanbul'un fethinden sonra da bu özelliğini sürdüren semt özellikle Avrupa'dan gelip buraya yerleşmeye başlayan gayrimüslim nüfusla birlikte sadece ticari anlamda değil aynı zamanda kültürel ve sosyal alanlarda da değişimin yaşandığı bir semt olmuştur (Oğlakçı, 2007: 53-59).

Günümüzde de bir ticaret merkezi olma özelliğini sürdüren semtte bulunan uluslararası liman bölgede ticaretin her zaman ön planda olmasını sağlamıştır. Bizans ve Osmanlı'nın hâkimiyetinde Galata'daki yoğunluklu nüfus Venedik ve Cenevizlilerden oluşmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethederek ve bu şehri, başkent yapmasından sonra ticaret amaçlı olarak Galata ve Pera'yı önce Cenevizlilere daha sonra ise Frenklere bırakmışlardır (Ocak, 2006: 52, 53).

1472 tarihli bir vakfiye Rum, Ermeni, Yahudi ve İtalyanların faaliyette bulunduğu bu liman-pazar bölgesinde, birçok Türk-Müslüman tüccarın da yerleşmiş bulunduğunu göstermektedir. Müslüman tüccarlar Avrupa'ya sof, ince pamuklular ve ipekli kumaş ihracıyla uğraşır, ikinci önemli pazar, Karaköy bölgesindeydi. Evliya Çelebi'ye göre 1630'larda Galata'da çeşitli semtlerde 8 çarşı vardı. Bu tarihlerde değerli eşya alıp satan Galata Bedestenindeki tüccarın çoğunluğu Rum ve Frenklerden (Avrupalı) oluşuyordu. Galata, İstanbul'un Avrupa ile ticaretinin başlıca antreposu durumuna gelmişti. XVIII. Yüzyıl'da Batı'dan başlıca kumaş, şeker, kahve, boya ithal ediliyor buna karşılık, yün, balmumu, deri ihraç ediliyordu. Bu durum şehrin kozmopolit nüfusu, yaşam tarzı bakımından Avrupalı karakterini belirlemiş böylece Batılılaşmada belirleyici nokta olmuştur. 1840'larda,

özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra, İstanbul'un seçkin sınıfı alışveriş için Kapalıçarşı'yı bırakıp Pera mağazalarını tercih etmeye başlamış, Galata-İstanbul trafiği oldukça artmış ve bu nedenle köprüler yapılmaya başlanmıştır. 1840'larda İstanbul-Galata arasında ise ulaşımı sağlayan kayıkçıların sayısı, dönem kaynaklarına göre, 19.000 kişiyi, kayık sayısı 16.000'i bulmaktadır. 1840'larda 8.500 hamal sayılmıştı. Haliç'te ilk köprü 3 Eylül 1836'da hizmete giren ve Azapkapı ile Unkapanı'nı birbirine bağlayan Hayretiye Köprüsü'dür. 1876'da hizmete açılan Tünel, dünyadaki ilk metrolardan biridir. 1885'te Galata'da, hepsi Mertebani Sokağı'nda olan şu bankalar vardı: Bank-ı Osmani, İtibar-ı Umumî Şirketi, Dersaadet Bankası, Credit de Lyons, Fransız Bank Şubesi ve İngiliz Bank şubesi. Galata'daki ticaretin büyük bölümü gayrimüslimlerin, Levantenlerin elindeydi. Osmanlıda kumaş ticareti, Rum ve Yahudilerin, sarraflık Yahudi ve Ermenilerin, dellallık (ilan edici) Yahudilerin elinde idi. Türkler gıda maddeleri ticaretiyle uğraşır, ithalatın % 70'ini Avrupa kumaşları oluşturmaktaydı. İthal mallarını alıp dağıtmada Rumlar başta gelmekteydi. Avrupa ile ticaretin çok gelişmesi ve Beyoğlu'nun önemli bir yerleşme alanı haline gelmesi sonucu yeniden birçok han yapılmıştır. İngilizler Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Galata Limanı'nda, Osmanlı liman idaresini ve gedik nizamını yok sayarak yükleme boşaltmada kendi uyruğundan Maltalıları ve İyonyen Adaları halkından işçileri kullandılar. Türk ve Rum kayıkçılar işsiz kalmıştır. Savaş sonunda bu yabancılar işi kaçakçılık ve korsanlık yaparak sürdürmüşlerdir. Galata'da suç oranı çok artmıştır. Osmanlı polisi karışmaya kalkışınca da İngiliz hükümeti kapitülasyonların ihlal edildiğini öne sürerek suçlulara sahip çıkmaktaydı. Galata Limanı, yönetim sorunu yaşamaktaydı. Sonunda 1859'da Babıâli, bir İngiliz vatandaşı olan Adolphus Slade'i liman odası başına getirerek bu duruma bir çözüm üretmeyi denemiştir. 1862'ye kadar hizmet veren bu İngiliz, kaçakçılığı önlemeye çalışmıştır. Galata Limanı, Cumhuriyet dönemine kadar kapitülasyon sahibi devletlerin bir serbest limanı durumuna düşmekten kurtulamamıştır. Bu durumun olumlu sayılacak bir sonucu, "yerli gedik tekeli"⁶nin kalkmasına yol açmış olmasıdır. Gelen giden vapurlar için Galata rıhtım inşaatı imtiyazı 1892'de bir Fransız'a verilmiş, fakat kayıkçıların protestoları yüzünden inşaat yavaş yürümüştür (Eyice ve İnalcık, 1994: 348-354).

Sonuç olarak bakıldığında Galata bir ticaret merkezi konumundayken Pera ise daha çok üst gelir grubunun oluşturduğu yabancı kökenli bir yerleşim alanı olmuştur (Ocak, 2006: 53). Galata ve çevresinde yolların çok dar ve eğimli olması, kıyıdaki liman kuruluşlarına ticaretin yakın olması zorunluluğu ile ticaret yukarıya doğru genişleyememiştir. Bu durumun

⁶ Osmanlı hukukunda, imtiyaz ve inhisar temeline dayanan tasarruf hakkı anlamında kullanılan terim (Akgündüz, 1996: 541).

sonucunda yerlerini ticarete terk etmek zorunda kalan tüccar evleri Pera ve çevresine taşınmıştır. Bu dönemden sonra Galata ticaret ağırlıklı bir yer haline gelmeye başlamıştır. Voyvoda Caddesi ve çevresinde yoğunlaşan hanlar, yazıhaneler, bürolar, dükkânlar, borsa ve bankerler ekonomik ağırlığın ön planda olduğu bir yer haline gelmiştir. Nüfuzlu Osmanlı bürokratlarının da Galata'da kiralık mahzenleri vardı ve Galata tüccarı ve sarrafları yoluyla ticarete büyük sermayeler yatırırlardı. Pera Bölgesi'nde ise Taksim ve daha ileriye doğru bir konut gelişimi, Batılılaşma ve lüks yaşam göze çarpmaktadır (Demirkaya, 2010: 7). Galata-Pera Bölgesi'nin gelişimi Avrupalı tarzda gerçekleşmiş ve gelişen yeni diplomatik ilişkiler aracılığıyla değişim-dönüşüm görülmeye başlanmıştır. Bölgenin en büyük gelişimini XIX. Yüzyıl'da yaşadığı söylenilebilir. Bu gelişmenin nedeni Osmanlı dış ticaretindeki büyüme ve ulaşım olanaklarının daha elverişli hale gelmesidir. XIX. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile tanışması sonucu Galata-Pera Bölgesi önemini artırmış ve uluslararası bir ticaret merkezi olmuştur (Dökmeci ve Çıracı, 1990). Galata Bölgesi geçmişteki ticaret merkezi konumunu, günümüzde de bankalar ticaret hanları ve işletmeler vs. aracılığıyla devam ettirmektedir.

2.2. GALATA BANKERLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI ve OSMANLI MALİYESİNE ETKİLERİ

Banker terimi, banka teriminin kökeni gibi İtalyancadan türemiştir. Özellikle Ortaçağ'da sarraflar pazaryerlerinde paraları tartmak, bozmak ve değiştirmektedirler. Sarraflar bu faaliyetleri yaparken bankta oturduklarından dolayı da “banker” adını almaktadırlar. Ancak bu kelimenin kullanımı değişiklik göstermektedir. Batı'da banker sözcüğü, banka sahibi veya bankacı anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu döneminde, banker terimi, büyük sermaye sahibi olan ancak bankası olmayan kişiler için de kullanılmıştır (Oğlakçı, 2007: 53-59).

Galata'da yerleşik olup, özellikle XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısında bankerlik işletmelerini kuran çoğunluğu gayrimüslim olan sarraflar/bankerler/bezirgânlar İstanbul'da Bizans döneminden itibaren para, altın, kıymetli maden işleriyle uğraşan, faizle para veren tefecilerin uzantıları sayılabilir. Bunların temel işlevi, Batı Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı sermaye çevreleri arasındaki ilişkiyi sağlamak olmuştur (Çetin, 2009: 60).

Galata Bankerleri, bankerlik işlemlerinin yanı sıra, liman kentlerine ve özellikle İstanbul'a gelen Batı kökenli tüketim mallarının acenteliklerini yapmışlar ve bu yoldan önemli kazançlar elde etmişlerdir. İmparatorluğun hemen her yerinde kredi işlemlerine egemen olan bankerler, bir yandan yerli tüccarı, diğer yandan da tüketiciyi finanse etmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda, XIX. Yüzyıl'da modern anlamda bankacılık faaliyetine en fazla yaklaşan finans işlemleri, Galata Bankerleri tarafından yerine getirilmiştir. Hazinesinin ekonomik sıkıntıya düşmesiyle birlikte Galata Bankerleri siyasal anlamda da ağırlıklarını hissettirmişlerdir (Çetin, 2009: 60).

Sanayi Devrimi sonrası Batılı emperyalist devletlerin ve onun kendilerine pazar yaratmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu üzerinde politik baskı kurması, Batı ile Osmanlı İmparatorluğu ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Nitekim Batılılar, özellikle yabancı tüccar ve iş adamları ile onların imparatorluk içindeki azınlıklardan oluşan komprador sınıfına ve bu arada Galata Bankerlerine serbestçe ve piyasa koşulları içinde faaliyet göstermelerini sağlayan Tanzimat Fermanı'nı ilan ettirmişlerdir. 1838'de İngilizlerle ve bir yıl sonra da, Fransızlarla imzalanan ticaret anlaşmaları ile hedeflerine ulaşmayı garantilemişlerdir (Kazgan, 2014: 26).

Galata Bankerleri temelde;

- 1- Hazine ve Saray'a kısa vadeli fon sağlama,
 - 2- Farklı para birimlerinin değişimini sağlama,
 - 3- Senet alım-satımı yapma,
 - 4- Başkalarına ait paraları işletme,
 - 5- İltizam işletmelerine doğrudan ve dolaylı olarak katılma,
 - 6- Devlet adamlarına ait emvalin⁷ idaresini yapma işlevlerini yerine getirmişlerdir
- (Çetin, 2009: 62).

İlk zamanlarda saray eşrafı ve yüksek bürokrasi kesimi ile sınırlı olan ticari ilişkilerin genişletilmesi hem bu sarrafları daha zengin hale getirmiş, hem de kredibilite oranlarını yükseltmiştir. İstanbul'da özellikle Galata piyasasında iş yapan ve zamanla "Galata Bankerleri" olarak tanınan Rum, Ermeni ve Yahudilerin oluşturduğu bu kesim modern

⁷ Emval: Mallar, para ile alınan şeyler anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

bankacılığın kuruluşuna kadar devletin iç borç sorununu da geçici çözümler üretmişlerdir. Galata Bankerlerinin önde gelenleri arasında, Baltazziler, George Tubini, Lorando, Bernard Corpi, Zanni Stefanovich, Shilizzi, Glavani, Raoul Crespın, Eustache Evyenidis, Camondo Ailesi, Fernandez, George Zarifi, Mavrokordato, Yorgo Zafirovula, Christaki Zografos, Jacques Alléon, Mısırlıoğlu Bogos Bey ve Köçeoğlu Agop bulunmaktadır (Manav, 2009: 9-13).

2.3. GALATA BANKERLERİNİN OSMANLI EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Bankerler verdikleri yüksek faizli borçlarla hem kendileri kazanmış, hem de devletin acil ihtiyaçlarını karşılayarak kısa süreli de olsa rahat bir nefes almasını sağlamışlardır. Ancak devletin bu borçları geri ödemede zorluk yaşaması, savaşlar ve kısa süreli önlemlerle sürekli açık veren ekonomi, çözümü mümkün olmayan mali krizleri de beraberinde getirmiştir. Devletin eskisinden çok daha yüksek olan kredi ihtiyacını karşılamakta zorlanan bankerler yerlerini, büyük sermayelerle kurulan bankalara bırakmışlardır. Nitekim Galata Bankerlerinin para değişimi, senet-poliçe kırma ve borç verme gibi işlevleri modern bankacılık işlemlerine göre çok sınırlı bir çerçevedir. Bununla beraber bankerler, Avrupa pazarlarından getirdikleri malları aracılarla satmak, aynı zamanda bunlara krediler vererek tüccar kimliği ve bankerliği bir arada yürütmüşlerdir. Aynı zamanda Galata Bankerleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan aldığı borçlar için de aracılık etmek yoluyla da büyük oranlarda komisyon geliri elde etmişlerdir. Artık bankacılık, tüccarlık ve bankerliğin iç içe geçtiği 1881 yılında, İstanbul'un çeşitli hanlarında yer alan Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşan bankerler şu şekilde sıralanmaktadır: (İpek, 2011: 34-36). (Bkz. Ek: 3).

Sarrafların Osmanlı tarihindeki rolü 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'e kadar sürmüştür. Jön Türk devrimine kadar devlet gelirleri Maliye Nezareti tarafından doğrudan toplanmadığından her nezaretin, hatta her devlet dairesinin, kendine ait geliri vardır. Giderler genellikle ileride toplanacak gelirler hesabına sayılmak üzere çıkarılan sergi, havale ve tahviller sarraflara kırdırılarak ödenmiş, olağanüstü durumlarda vilayet ya da sancakların birkaç yıllık geliri sarraflara devredilerek gerekli para sağlanmıştır. Bu tür iltizamlarda mültezimin ardında genellikle bir gayrimüslim sarraf bulunmuştur. Böylece kesimcilik ve mültezimlikle geçinir bir sarraf sınıfı türemiştir. Çoğu İstanbul'da Valide Han'da, Yeni Büyük Han'da ya da Galata'da tezgâh kuran bu sarraflar, iltizam işlerinin yanı sıra, para bozma ve poliçecilik işlemleri görmüşlerdir. Diğer yandan, memur maaşları ve Harbiye, Bahriye,

Tophane Nezaretlerince satın alınan erzak ve araç gereç giderleri karşılığında verilen “senet-i mahsus⁸”lar zamanında ödenmeyip, sürekli ertelendiğinden, senet sahiplerince üstlerinde yazılı değerlerin çok altında sarraflara kırdırılmış, böylece İstanbul’da her tür senedin ayrı ayrı piyasası oluşmuştur. Küçük sarraflar topladıkları maaş ve alacak senetlerini % 5, 10 fazlasıyla banker denilen daha büyük sarraflara satmışlar, bankerler de bir yolunu bulup ellerindeki senetleri devletin hesabına mahsup⁹ ettirmişler ya da Maliye Nezareti bankerlere avans antlaşması için başvurduğu zaman, kendilerine bırakılan bazı vilayet gelirlerine karşılık olarak ödenen peşin paradan bu eski maaş ve masraf senetlerini düşme yoluna gitmişlerdir (Çetin, 2009: 68).

XIX. Yüzyıl’da devlet içinde bulunduğu maddi krizlerde nakit para ihtiyacını karşılamak için Galata Bankerlerinden faizli borç alma yoluna da gitmiştir (Köse, 2001: 247). Bu durum Galata Bankerlerinin etkisini ve devlet yönetimindeki nüfuzunu arttırmıştır.

XIX. Yüzyıl’da Avrupa ile yaşanan ticaret hacminin gelişmesi, 1838 ve 1839 yıllarında Batılı devletler ile yapılan ticari antlaşmalar sonucu, Sanayi Devrimi’nin üretim hacmini ve çeşitliliğinin zirve yapması gibi olgular Osmanlı İmparatorluğu’nun para ihtiyacını arttırmıştır. 1850’lerde piyasadaki para kıtlığını önlemek üzere basılıp piyasaya sürülen “kaime” ile oynanan spekülasyon borsası oyunları ve çeşitli para spekülasyonları ile Galata Bankerleri büyük kazançlar sağlamışlardır. 1854’te Kırım Savaşı’nın yaratmış olduğu mali çöküntünün de etkisiyle Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu bunalım sırasında ilk dış borçlanma ve bunu izleyen diğer dış borçlanmalar sürecinde, Galata Bankerleri Batıya ilişkilerini geliştirerek borç veren Avrupa ülkelerinin Türkiye’deki temsilcileri haline gelmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış borçlarının en yüksek noktasına ulaştığı 1860’larda büyük spekülasyon ve kâr olanakları sağlayan Galata Bankerleri Osmanlı İmparatorluğunu da yönetimleri altına almışlardır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, Galata Bankerlerinden doğrudan borç aldığı gibi, çeşitli nezaretler de tüccara zamanında para ödeyemeyince faizli senetler veriyorlar, tüccar bunları Galata Bankerlerine kırdırıyor ve bankerler bu yolla da devletin alacaklısı durumuna geliyorlardı. 1863’te Osmanlı Bankası’nın kuruluşu bankerler arasında bir süre tedirginlik yaratmış olsa da kısa bir süre sonra Galata Bankerlerinin daha da güçlendikleri gözlenmiştir. 1864’te bankerler birleşip örgütlenerek ve Galata Borsası’nı kurmuşlardır. 1871-1881 arası Galata Bankerlerinin altın dönemi olmuştur.

⁸ Senet-i Mahsus: Kişiyi özel senet anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

⁹ Mahsup: İktisatta hesap edilmiş, hesaba geçirilmiş anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

Bankerler, aralarında Tramvay Şirketi'nin de bulunduğu çeşitli işletmeler kurmuşlardır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında, mali durumu çökme aşamasına gelen Osmanlı maliyesine yaptıkları yardımlarla devletle ilişkilerini pekiştirerek, kendilerine zamanın basınında “kurtarıcılar” sıfatı bile yakıştırılmıştır. Galata Bankerleri Osmanlı İmparatorluğu'na ve maliyesine XIX. Yüzyıl'ın ortalarından başlayarak yaklaşık 70 yıl boyunca âdeta hükmetmişlerdir. Diğer yandan başkent İstanbul'da banker aileleri, renkli, zengin ve o dönem için ayrıcalıklı olan Avrupalı bir yaşamı sürdürmüşler; Osmanlı'nın Batı yanlısı kesimine örnek olmuşlardır (Anonim, 1994: 355).

2.4. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BORSACILIK FAALİYETLERİ VE GALATA BANKERLERİ

Günümüzde emtia borsası ve menkul kıymetler borsası olarak ikiye ayrı kurum olarak faaliyet gösteren borsalar, Eski Yunan ve Roma'dan başlayarak XII. Yüzyıl'a, Venedik'in Akdeniz ticaretine yeni bir yön vermeye başlamasına kadar, emtia ağırlıklı borsalar olarak bilinmektedir. Mal alım satımı ve mal üzerinde her türlü spekülasyon hareketlerin olduğu borsalardan menkul kıymetler borsasına geçiş süreci XII. Yüzyıl'da Venedik'te başlamıştır. Borsa kelimesi, aynı yıllarda Belçika'nın Bruges şehrinde, tüccarların Van der Burse adında bir tüccarın evinde bir araya gelerek çeşitli mal ve kıymetli kâğıt üzerinde mezar ve alışveriş yapmalarından ortaya çıkmış, benzer işlerin yapıldığı yere “borsa” denilmeye başlanmıştır (Kazgan, 1994: 356, 357).

Osmanlı'da borsa faaliyetlerini başlatanlar, başkent İstanbul'da Galata bankerleridir. 1860'ların ikinci yarısından itibaren faal oldukları görülmektedir. İlk borsa, Galata'da Havyar Han'da faaliyete başlamıştır. Han, Galata Borsası'nın o sıralarda Avrupa'da yaygın olan konsolid oyunlarına benzer işlemleri nedeniyle Konsolid Han olarak da bilinmektedir (Toprak, 1994: 300, 301).

1854 başlarında adı geçen handa yarı resmi borsa, kısa zamanda gelişmesine rağmen ilk resmi borsa komiseri Abidin Paşa'nın, yazdığı “*Hava Oyunları*” adlı kitapçıkta belirttiği gibi, özellikle Müslüman Türklerin borsa oyunlarında büyük zararlara uğramaları ve aldatılmaları karşısında, hükümet bu işi kendi kontrolüne almıştır. Galata Borsası resmen kurulduktan sonra borsa kapsamı dışında tahvilat alım satımları ve bunlarla ilgili spekülasyon işlemler yasaklanmış, ancak borsa dışında, özellikle borsa kapandıktan sonra akşamları Galata ve Beyoğlu birahanelerinde, hatta tiyatro, opera ve konser aralarında konsolid oyununa devam edilmiştir (Kazgan, 1994: 356, 357).

Borsanın işleyişinin ve denetiminin kontrolünü sağlamak için Maliye Nezareti tarafından Abidin Paşa (o dönemde bey) adlı bir komiser göreve getirilmiş ve 20 kişilik bir yönetim komitesi oluşturulmuştur. Bunlara ilaveten, Komiser Abidin Bey'in yanına borsanın emniyetinin sağlanması işini yürütmek üzere zaptiye neferleri ile küçük rütbeli bir zabitan bulundurulması amacıyla Maliye Nezareti'nden Zaptiye Nezareti'ne bir tezkere yazılmıştır (Beşirli, 2009: 191).

Halkı, yoğun şekilde borsa oynamaya teşvik eden ve alıştırıran Galata Bankerleri, kaimelerin ihraç edilmeye başlamasıyla birlikte devam ettikleri spekülâtif oyunlar ile büyük kazançlar sağlamışlar ve aynı zamanda yüksek kârlar elde etmişlerdir. Galata Bankerleri, borsada kaimelerin fiyatlarını etkilemek için spekülâtif haberler yaymakta veya kasten piyasaya müdahalede bulunarak, kaimelerin fiyatlarını düşürmekle birlikte halkı olumsuz yönde etkilemişlerdir. Galata Bankerlerinin piyasalara empoze ettikleri söylentiler arasında; kaimelerin yerine esham çıkarılacağı, devletin piyasaya gizlice kaime sürdüğü ve bu nedenle kaimelerin fiyatının düşeceği, devletin faizli ve faizsiz değişik türde kaimeler basacağı ve eski kaimelerin kabul edilmediği vs. haberler yer almaktadır (Oğlakçı, 2007: 59-61). Bu spekülâtif haberler incelendiğinde ise Galata Bankerlerinin kaimeler üzerinden elde ettikleri kârlar daha iyi anlaşılacak ve yorumlanacaktır. Galata Bankerlerinin kaimeler üzerinde uyguladığı ilk spekülâtif yöntem, matbu kaimelerin¹⁰ piyasaya sürülmesi ile eskimiş, yıpranmış veya kenarları tahrip olmuş el yazısı kaimelerin Osmanlı Devleti tarafından geri alınmadığı şeklinde haber yaymalarıdır. Bu spekülâtif haberler ve oyunlar sayesinde bankerler, kaimelerin fiyatlarının düşmesine neden oluyor ve bu kaimeleri ucuza alarak kaimelerin fiyatları yükseldiğinde ise tekrar satarak büyük kazançlar sağlıyorlardır. Osmanlı İmparatorluğu, bu olaylar karşısında spekülâtif haberleri çıkaran bankerlerin yakalanıp cezalandırılacağını duyurmuş ve bu durumun sonucu olarak bir kısım banker yakalanıp cezalandırılmıştır. Fakat bu tip uygulanan cezalar Galata Bankerlerinin kaimeler üzerinde spekülâtif haberler yaymalarının önüne geçememiştir. Galata Bankerlerinin kullandıkları ikinci yöntem ise, İstanbul'a göre fiyatı daha ucuz olan taşra kentlerinden kaime getirilmesi ve yine aynı yöntem uygulanarak taşraya kaime satışının yapılmasıdır. Galata Bankerlerinin sık sık başvurdukları bir diğer yöntem ise, kendi aralarında anlaşarak büyük miktarda kaime satın alıp kaimelerin fiyatını düşürmeleri ve halk arasında paniğe yol açarak halkın elindeki kaimeleri satmak zorunda bırakmalarıdır. Bankerler, halkın panik durumundan faydalanarak

¹⁰ Matbu Kaime: Basılı kâğıt para (www.tdk.gov.tr).

fiyatı düşen kaimeleri ucuza satın almakta ve fiyatı yükselen kaimeleri tekrar piyasaya sürmektedirler. Galata Bankerlerinin bu spekülatif hareketleri, bütün halkı doğrudan etkilemiş ve Osmanlı hazinesini büyük zarara uğratmıştır (Oğlakçı, 2007: 59-61).

1854 yılında faaliyete başlayan yarı resmi borsa 1866'da resmîyet kazanmış ve 1914'te I. Dünya Savaşı başlayana dek Galata Borsası varlığını devam ettirmiştir. 1914'te kendi kendini feshetme kararı almıştır. Ancak resmen kapalı olmasına rağmen, bu sefer İstanbul'un birçok farklı yerinde, hatta Müslüman tebaa için önemli bir semt durumundaki Şehzadebaşı'nda dahi borsa kurulup oyun oynandığı görülmüştür. Savaş süresince her türlü mal üzerinde spekülasyon arttığı için, tahvil ve paralar üzerindeki oyun ve müdahaleler de hızlanmıştır. Savaş ve ardından yaşanan İstanbul'un işgalinde Galata Borsası, kimin emri ve izniyle açıldığı belli olmadan tekrar faaliyete geçmiştir. Savaş yıllarında ve İstanbul'un müttefik orduları tarafından işgali sırasında borsada iki önemli olay yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, İstanbullu Rumların İstanbul'un tapusunu elde etmek için borsada çevirdikleri oyunlar, ikincisi ise Müslüman Türklerin borsacılıkta daha aktif bir tutum içine girmeleridir. ABD Başkanı Wilson'un, I. Dünya Savaşı sonrası barış ilkelerinde vurguladığı, üzerinde anlaşmazlık bulunan toprakların paylaşılmasında tapu hakkının büyük rol oynayabileceğine dair bir prensibi ortaya koyması, İstanbul Rumlarının şehri ele geçirmek için İstanbul'da tapu sahibi Türklerin ellerindeki tapuları para karşılığında alma girişimlerine yol açmıştır. Bu, kısa zamanda kampanya haline dönüşmüş ve Rumlar Atina Bankası'nın verdiği krediler sayesinde Osmanlı Lirası'nın kambiyo oyunları ile değer kaybetmesinden de faydalanarak İstanbul'un Beyoğlu, Boğaziçi kıyıları ve Adalar ile Kadıköy, Moda, Fenerbahçe, Kızıltoprak semtlerinde ev, dükkân, tarla, bostan, arsa satın almaya başlamışlardır. Satanların büyük çoğunluğu ise, yapılan propaganda ile İstanbul'un kaybedileceğine inanmış Müslüman Türklerdir. Bu arada, İstanbul'un işgal altında bulunduğu 1921'de, borsanın Havyar Hanı'ndan sonra taşındığı Komisyon Hanı yeniden inşa edilmiştir. Rumların giriştikleri kambiyo oyunlarına işgal kuvvetlerinin subay, asker ve memurlarının da katılmaları ve İngiliz Lirası'nın değerini yükseltmeye yönelik kambiyo oyunlarına karşı, hükümet kambiyo borsadan ayırmak zorunda kalmış; bunun üzerine aynı kişilerin kurdukları "Kambiyo Kulübü" bu defa hiçbir kontrole tabi olmadan işlerini yürütmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara hükümeti, İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmiş olan liberal politikanın bir gereği ve Lozan Barış Antlaşması'na uygun bir politika yürütmek üzere borsaya eskisinden pek de farklı olmayan bir düzen getirmek istemiştir. Maliye Müfettişi Adil Bey'in borsa teşkilatının başına getirilmesiyle başlayan yeni dönem, yeni birtakım değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur.

Nitekim savaş ve mütareke yıllarında özellikle Türk-İslam tebaanın borsadaki kayıplarının önlenmesi amacıyla acentelerle müşteriler arasındaki ilişkiler yeni bir hukuki düzen çerçevesinde değiştirilmiş ve yürürlüğe girmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizine kadar, Galata Borsası izlenen liberal politikalar nedeniyle büyük kambiyo spekülasyonlarına sahne olmuş, özellikle İngiliz Lirası üzerindeki spekülasyonun etkileri kolay kolay silinememiştir. Galata Borsası 1930'lara ulaşmadan kapanıp giderken, yüzyıla yakın bir sürede Batı finans kapitali ile onun içerideki ortaklarına büyük faydalar sağlamıştır (Kazgan, 1994: 356, 357).

Sonuç olarak değerlendirildiğinde ise Galata Borsası, 1856'da resmi olarak Dersaadet Tahvilât Borsası adıyla Galata semtinde Konsolid Han'da faaliyetlerine başlamış, ancak çeşitli borsa oyunları ve yabancı şirketlerin olumsuz girişimleri sonucunda borsa işlemlerinden istenilen verim sağlanamayarak, başarısız olmuştur (Beşirli, 2009: 201).

BÖLÜM 3

CAMONDO AİLESİ'NİN OSMANLI İKTİSAT TARİHİ İÇERİSİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

3.1. CAMONDO AİLESİ

Camondolar'ın kökeni İspanya'ya dayanmaktadır. 1492 yılında Katolik kral ve kraliçenin Hıristiyanlar dışında kalan Müslüman ve Musevilerin İspanya'yı terk etmesine yönelik verdikleri karar, Camondolar'ın ataları için de yeni bir başlangıç olmuştur. İspanyol kökenli Yahudiler anlamına gelen Sefaradlar önceleri Navarra, Portekiz ve İtalya'ya yönelmişler, sonra da Marranolar'la buluşmuşlardır (Bkz. Şekil 5). Ancak iki parçaya bölünmüşler, azınlık bir grup Kuzey Afrika'yı seçerken, çoğunluğu da İtalya'dan geçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu tercih etmişlerdir (Assouline, 1998: 64). (Bkz. Şekil 6). Camondo Ailesi hakkında u konuda kesin bilgiler vermek güç olmakla birlikte, İspanya'dan İtalya'ya Venedik'e gelip yerleştikleri, oradan da XVII. Yüzyıl ortalarında İstanbul'a geldikleri bilinmektedir (İpek, 2011: 8). Özgün yazılış şekliyle Camondo sözcüğünün kökeni Fransız tarihçi Philippe Erlanger'e göre Venedik lehçesinde "Dünya Evi" anlamına gelen Ca'Mondo'dur. Bu konuda ki diğer bir kanıt ise, Venedik civarında bu adla tanınan küçük bir Yahudi cemaatinin adından kaynaklandığıdır (Güleryüz, 2015: 404).

Ailenin İstanbul'da varlığı tespit edilen ilk üyesi Haim Camondo'dur. Haim İngiltere, Fransa ve Avusturya'dan "beratlı" tüccar" sıfatına sahip bir tüccardır (Şeni ve Tarnec, 2010: 12). Nitekim 1782 yılında tam olarak bilinmeyen bir sebepten dolayı, Osmanlı padişahı tarafından ülkeyi terk etmesi için kendisine 24 saat süre tanındığında, Haim Camondo bu kez ailesi ile birlikte Trieste'ye gitmiştir. Bu yolculukta yanında karısı Sinyora ve çocukları da bulunmaktadır (İpek, 2011: 9). (Bkz. Şekil 7, 8). 1784'te, Baron Rathkeal'in çabaları sonucunda, Haim'in oğlu Abraham, İstanbul'a dönerek ailenin işinin başına geçme izni almış ve ailenin İstanbul'da mal varlığına el konulmamış olması nedeniyle de pek zor bir durumla karşılaşmamıştır (Şeni ve Tarnec, 2010: 13).

1802'de Isaac (?-1832) ve Abraham-Salomon Camondo (1780/85-1873) kardeşler tarafından kurulan Isaac Camondo & Cie. (Isaac Camondo ve Şürekası) adlı banka, kısa süre içinde hızla büyüyerek dönemin saygın uluslararası finans kuruluşlarından biri haline

gelmiştir. 5 Eylül 1832’de ağabeyi Isaac Camondo’nun vebadan ölümüyle kendisine miras kalan 25 Milyon Dolar tutarında bir servetin sahibi olarak şirketin başına geçen Abraham-Salomon Camondo, şirketin yönetimini eline almış ve 30 yıl boyunca bu yetkiyi kimseyle paylaşmayarak şirkete büyük bir atılım yaşatmıştır (Tugay ve Tugay, 2009: 47).

Abraham Camondo 1804’de Hayim Sabetay Yuda’nın kızı Clara Levy ile evlenmiş ve Raphael adında bir de çocukları olmuştur. Ancak Raphael 1866 yılında, 56 yaşındayken ölmüştür. Abraham Camondo’nun başka çocuğu olmadığından, Raphael’den sonra serveti büyütme görevini, çocukları Abraham Behor ve Nissim üstlenmişlerdir. Abraham Camondo önemli bürokratların özel bankeri olarak tanınmışken, “Isaac Camondo ve Şürekası” adıyla devam etmiş olan şirketi de Osmanlı İmparatorluğu içindeki her türlü ekonomik girişimin ya öncüsü ya da katılımcısı durumunda olmuştur (İpek, 2011: 163). (Bkz. Şekil 9).

1826’da II. Mahmud Dönemi’nde yaşanan Yeniçeri Ocağı’nın ortadan kaldırılması birçok olayı etkilediği gibi Yahudi cemaatinin yaşamında da önemli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olayla birlikte, Yeniçerilerin mali işlerine aracılık eden Acumanlar, Gabbaylar, Karmonalar gibi önemli Yahudi ailelerin de nüfuzları azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda güvenliklerinden kaygılanan Yahudiler, Fransız Devrimi’nden sonra Batı’da gittikçe özgürleşen Diaspora ile ilişkilerini geliştirerek, uluslararası bir güvence elde etmeye çalışmışlardır. Ayrıca 1826 yılında güçlü ailelerini yitiren Yahudi cemaati öndersiz kaldığından ön plana önemli başka aileleri çıkmaya başlamıştır. Bu ailelerin başında Camondo Ailesi yer almaktadır (Timur, 1990: 56). Abraham Salomon Camondo, Camondo Ailesi’ni, hem mali yönden hem gayrimenkul yönünden zenginleştirerek, yönetmeye başlamıştır. Aile, Kırım Savaşı sırasında savunma gereksinimleri ve sonrasında vergiler, gümrükler ve tekeller garantisıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun bankerliğini yaparak daha da zenginleşmiştir. Camondolar Baron Hirsch ve Tanzimat hareketinin en önemli ismi durumundaki Mustafa Reşit Paşa gibi önemli kişilere de sarraflık yapmıştır. Abraham Salomon Camondo hem Sultan Abdülmecid’in hem de Sultan Abdülaziz’in yönetiminde önemli bir nüfuza sahip olmuştur (Demirkaya, 2010: 18).

1860’lı yıllarda başkent İstanbul’da ortaya çıkmaya başlayan Rum Bankerlerin kurdukları yeni banka ve şirketler nedeniyle Camondo Ailesi 1869 yılında Paris’e göç etmiştir. Avrupa ortaklı bu yeni işletmelerin Camondo’nun İstanbul’daki prestijini önemli ölçüde sarstığı görülmektedir. Bu doğrultuda Camondolar’ın yeni planı ise dünyanın en

önemli finansal merkezlerinden biri olan Paris'e yerleşmek, Avrupa ve Paris'in ünlü bankerleriyle birlikte çalışıp iş yaparak, yerlerini almaya başlayan Rum bankerlerle rekabette büyük ölçüde avantaj sağlamaktır (İpek, 2011: 164).

Abraham Salomon Camondo'nun 1873 yılında ölümünün ardından İstanbul'daki Hasköy Mezarlığı'na defni sırasında gerçekleşen büyük tören Camondo Ailesi'nin İstanbul'dan kopmadıklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Bkz. Şekil 10). Yukarıda anılan nedenlerle Paris'e yerleşen Camondo Ailesi'nin bir ayağı bu nedenle daima İstanbul'da kalmaya devam etmiştir. Şirketle birlikte büyük miktardaki mal varlığı, hanlar, arsalar, evler, apartmanlar İstanbul'da Camondolar'ın bugün kalan izleri olarak günümüzde de görülebilmektedir. Bundan sonra bir yandan Paris'in ekonomik ve sosyal dünyası içine yerleşmeye çalışan Camondolar, diğer taraftan da İstanbul'daki şirketin idaresini ve yeni yatırımlarını Paris'le İstanbul arasında gidip gelen mektuplarla sağlamaya çalışmışlardır. İlk etapta Paris'teki dünyaca ünlü bankerlerle ilişki ve iş ortaklıkları kurarak bir Paris sayfası oluşturulurken diğer yandan da İstanbul'daki ekonomik faaliyetler sürdürülmüştür. Zamanla Paris'e gidiş amacına ulaşılma yolunda elde edilen zaferlerle beraber, Paris ve İstanbul arasında kurulan denge de İstanbul aleyhine bozulmaya başlamıştır. Abraham ve Nissim'in ölümünden sonra ise ağırlık bütünüyle Paris'e kaymıştır. Abraham Behor ve Nissim Camondo aslında büyükbaba Camondo'nun yolundan ilerleyen son aile üyeleri olmuşlardır. Şubat 1889'da Nissim Camondo ve 13 Aralık 1889'da da Abraham Behor'un ölümünden sonra Camondolar'ın İstanbul ile olan bağı kesilirken, Nissim ve Abraham Behor'un çocukları daha çok Paris aristokrasisi içinde yerleşmeye çalışmışlardır. İki kuzen Isaac ve Moise bankerlik konusunda pek de hevesli davranmamışlardır (Bkz. Şekil 11). Isaac'ın İstanbul'daki finans işlerine soğuk bakışı 1894'te ilk sonucu vermiştir. Camondo Bankası'nın işleri tasfiye edilmiş, şirketin bundan sonra yalnızca mülklerin idaresi ile ilgilenmeye devam etmesi kararı alınmıştır. Güzel sanatlar ve müziğe karşı büyük ilgi duyan Isaac Camondo hiç evlenmemiş ve 1911 yılında öldükten sonra ardında bir mirasçıda bırakmamıştır. Nissim Camondo'nun oğlu Moise Camondo da tıpkı kuzeni Isaac gibi, İstanbul'daki işleri minimum düzeye indirmek düşüncesiyle hareket etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu içindeki gayrimenkullerin idaresini "bitmek tükenmek bilmeyen bir dert" olarak nitelendirmiştir. Moise, oğlu Nissim'i kaybettikten sonra 1919'da İstanbul'da bulunan şirketteki tüm menfaatlerinin ve gayrimenkullerinin tasfiyesi kararını almıştır. Moise Camondo'nun oğlu Nissim I. Dünya Savaşı'nda Fransız ordusuna gönüllü olarak katılmış ve 5 Eylül 1917'de hava pilotu görevindeyken bir hava saldırısında hayatını kaybetmiştir (Bkz. Şekil. 13, 14). Moise 1935'de

öldüğünde Camondo Ailesinden geriye sadece kızı Beatrice ve onun çocukları Fanny ile Bertrand kalmıştır (Bkz. Şekil 14, 15). Ancak onlar da ailenin adını sürdürememişler, 1942 yılında Nazi askerlerince Drancy Toplama Kampı'na getirilen Beatrice ve çocukları 1944 yılında kampta öldürülmüşlerdir (İpek, 2011: 164-166).

Bir yüzyıldan fazla bir süreye büyük bir şöhret ve servet sığdırmış olan Camondo Ailesi böylece yok olup gitmiştir. Ancak Moise Camondo'nun çabalarıyla hem babası Nissim Camondo, hem de genç yaşta kaybetmiş olduğu oğlu Nissim Camondo'nun anısına Paris'te Monceau Sokağı'ndaki ev, ölümünden sonra bir müzeye dönüştürülmüştür. "Nissim de Camondo Müzesi" tüm eşya ve içeriğiyle halen Camondolar'ın yaşamını anlatmaya devam etmektedir (Şeni ve Tarnec, 2010: 291) (Bkz. Şekil 16, 17, 18, 19, 20).

3. 2. CAMONDO AİLESİ'NİN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ İKTİSADİ FAALİYETLERİ

Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu ve bürokratlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Osmanlı devlet adamları ile Camondolar'ın bağlantısı iki şekilde olmuştur. Bunlardan biri Camondo Bankası ve devlet arasındaki resmi ekonomik ilişkiler şeklinde, ikincisi de sarraf veya banker kimliği ile Camondolar'ın bürokratlarla kişisel olarak kurdukları ilişkiler şeklinde kendini göstermiştir. Camondolar İstanbul'da buldukları süre içerisinde dört padişah dönemi yaşamışlardır. Bunlar: Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid'tir. Devletle olan ilişkileri birçok ayrıcalığını da beraberinde getirmiş ve Camondolar'ın zenginleşmesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Camondolar'a ayrıcalık tanınmasının sebebi kısa vadeli sıcak para ihtiyaçlarını sorunsuz olarak karşılama arzusudur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'ın önemli siyasi gelişmelerinden olan Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yarattığı süreçte en çok gayrimüslimleri ilgilendiren bu reform hareketleri Camondolar'ın ve Yahudi cemaatinin büyük finans destekleri sağlamasına neden olmuştur. Tanzimat Döneminin önemli isimleri olan Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalar ile Camondolar arasında bir yakınlık söz konusudur. Özellikle büyük baba Abraham Camondo'nun Reşid Paşa'nın hem çok yakın dostu hem de özel sarrafı olduğu Camondolar'la ilgili yazılmış tüm kaynaklarda belirtilmektedir.

Sarraflar Abraham Camondo, Fuad Paşa'nın da özel sarraflığını yapmıştır. Akşam Gazetesi'nin 10 Aralık 1934 tarihli nüshasında Süleyman Kani İrtem tarafından kaleme alınmış olan "Eski Vezir ve Sarraf" başlıklı yazıda bu ilişkinin rakamsal ifadelerine yer verilmiştir. 1865 yılında Ticaret ve Nafia bakanı olan Kabuli Paşa'nın arşivinde yer alan beş adet tahvil, Fuad Paşa'nın Camondo'dan almış olduğu yüklü miktardaki borçları göstermektedir. 1855 tarihini taşıyan ilk tahvilde 23.181 Kuruş ve aynı tarihi taşıyan ikincisinde de 30.000 Kuruşluk kredi hesapları yer almaktadır. İlk tahvildeki kredi faizsiz olmakla birlikte, ikincisinde, bir kese 500 Kuruş hesabıyla, kese başına 5 Kuruş faiz belirlenmiştir. 30 Mart 1860 tarihli üçüncü tahvilde rakam ve buna bağlı olarak faiz oranı da yükselmiş, 50.000 Kuruşluk kredi için % 12 faiz hesabı yapılmıştır. Dördüncü ve beşinci tahvillerde ise kredi limiti daha da yükselmiştir. Ocak 1859'da Camondo'dan alınan tutar 83.624 Kuruş iken, Ekim 1859'da 150.000 Kuruşa kadar çıkmıştır (İpek, 2011: 168).

Camondolar'ın devlet adamları ve bürokratlarla özel ilişkileri sonucunda geliştirdikleri sermayeleri Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulacak olan birçok işletmenin finansmanın sağlanmasının da önünü açmıştır. Camondo Ailesi'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilk iktisadi faaliyetleri bankacılık alanında olmuştur.

3.2.1 BANKACILIK SEKTÖRÜ

Osmanlı İmparatorluğu XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Batı Avrupa'da yaşanan gelişme ve dışa açılma sürecine uyum sağlayamadığından, bu dönemde ülkedeki ekonomik faaliyetler oldukça verimsiz bir şekilde gerçekleşmiştir. Ekonomik gelişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Avrupa'nın gerisinde kalması sebebiyle; XIX. Yüzyıl'ın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir banka oluşumuna rastlanılamamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık sisteminin ortaya çıkışı tamamen farklı sebeplerin neticesindedir. Sarraflar aracılığıyla yürütülen bankacılık faaliyetlerinin yetersiz olması sonucunda, Hazine'nin borç para bulma ihtiyacını karşılamak amacıyla bankaların varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu değişim ve dönüşüm süreci içerisinde ise kurulacak bankalar için büyük önem arz eden ilk hukuki metin, faiz oranlarını sınırlayarak tefeciliği önlemek amacıyla 1852 yılında çıkartılan Murabaha Nizamnamesidir. Osmanlıda İmparatorluğu'ndaki ilk banka, sarraflar tarafından 1847 yılında kurulan İstanbul (Dersaadet) Bankası'dır. Ancak banka ödeme gücünü tehlikeye düşüren faaliyetlere girilmesi ve spekülasyon yapması nedeniyle 1852 yılında kapanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda bir ticaret

ve kredi bankası olarak kurulan ilk kredi kurumu 1856 yılında İngiliz sermayesi ile Londra’da kurulan ve Fransız sermayesinin de katılımıyla *Osmanlı İmperial Bankası* adını alarak diğer bankacılık işlemleri yanında banknot çıkarma yetkisi verilen bankadır. Ancak hükümet tarafından alınan krediler, bunların geriye ödenememesi ve yaşanan nakit sıkıntısı gibi bir takım nedenlerle banka tasfiye edilmiştir (Ustaoglu, 2014: 4, 5).

Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk bankasının kuruluşu 1847 yılında gerçekleşmesine rağmen, bu tarihten önce de Batılı devletler tarafından banka kurma teklifleri gelmekteydi. Ancak 1847’de “Bank-ı Dersaadet”in (İstanbul Bankası) kuruluşuna kadar olan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Karacaoğlan, 2011: 60). Osmanlı İmparatorluğu’nda bankacılık her zaman İmparatorluk topraklarında kendi gereksinimlerini karşılamak ve dış ticaretini yürütebilmek için banka sermayesine ve teminatına ihtiyaç duyan Batılı devletler tarafından kurulmak ve geliştirilmek istenmiştir. XIX. Yüzyıl’ın ortalarına kadar iktisadi faaliyetler Galata Bankerlerinin elindeydi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’nun yabancı ülkelerle ilişkileri arttıkça ve ticaret Batı türü bir önem kazandıkça Galata Bankerleri aracılığıyla kaynak bulma yolu da yetersiz hale gelmiştir. Yabancı para değişimi, borç verme ve maaşlar karşılığı verilen ödeme mektuplarının kısırlanması gibi esasta üç çeşit hizmet gören ve bir tür tüccarlık olan bu meslek, bankacılık işlevlerini yerine getirebilecek özellikte ve nitelikte bir faaliyet değildi ve XIX. Yüzyıl’ın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu da dış borçlanma ve dış ticaret ilişkileri dolayısıyla bu ihtiyacı her zamankinden fazla duyuyordu. Bu sebeple bankacılık girişimlerinin başladığı dönem XIX. Yüzyıl olarak değerlendirilmektedir (Özdemir, 2009: 14, 15).

3.2.1.1. ISAAC CAMONDO BANKASI

1815 yılında Abraham Camondo ve ağabeyi Isaac Camondo tarafından kurulan Isaac Camondo ve Şürekası Bankası, Osmanlı İmparatorluğu’nda bankacılık alanında faaliyet göstermiştir. Osmanlı’nın 1830’lardan itibaren birçok finansman ihtiyacı bu bankadan sağlanmış ve sadece iç piyasaya borçlanma aracı olarak kullanılmamış aynı zamanda Avrupa merkezli bankalardan alınan kredi ve borçlanmalarda da etkin bir rol oynamıştır. Viyana Borsası, Paris ve Londra iş çevreleri ve bankalarıyla yoğun bir ilişkide olan söz konusu banka

çoğunun Osmanlı İmparatorluğu muhabiri¹¹ idi. Söz konusu banka aynı zamanda Baron Hirsch gibi ünlü zenginlerin İstanbul bankerliğini de yapmıştır (Güleryüz, 1994: 404).

Abraham Camondo, Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimenkul edinme izni alan ilk yabancıdır (Güleryüz, 1994: 404). Yabancı uyruklu olması sebebiyle sahibi olduğu banka, verilen borca karşı teminat olarak ipotek gösterilen ve el konulan gayrimenkullere karşılık, borçlular taahhütlerini yerine getiremedikleri zaman doğrudan sahip olamadığından, padişah iradesiyle Abraham Salomon Camondo'ya "başkalarına emsal teşkil etmemek kaydıyla" gayrimenkul edinme hakkı verilmiştir (Tugay ve Tugay, 2009: 276).

XIX. Yüzyıl'ın ortalarından itibaren sayıları artmaya başlayan yeni bankaların kuruluşları ile Isaac Camondo ve Şürekası Bankası eski itibarını kaybetmeye başlayarak yerlerini Ermeni-Rum bankerlere bırakmışlardır. Oysaki söz konusu banka, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun savunma ihtiyaçlarını finanse eden banka konumundadır (Güleryüz, 1994: 404-405). Avrupa ile kurulan yeni ilişkilerin sonucunda oluşturulan yeni finans şirketleri Camondo Ailesinin de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işlerinin aksamasına neden olmuş ve ailenin 1869 yılında Paris'e göç etme kararı almasının önünü açmıştır. Ancak Paris'e yerleşme kararının alındığı bir zamanda, Süveyş Kanalı'nın açılışı için Mısır'a gidecek olan İmparatoriçe Eugenie'nin Osmanlı topraklarında kendisine hizmet vermek üzere Camondo Bankası'nı seçmiş olması büyük ölçüde kaybedilen itibarı yeniden güçlendirmiştir. Bu olay Isaac Camondo ve Şürekası Bankası'nın son kârlı işi olmuştur. 1869'da Paris'e göç nedeniyle İstanbul'daki işlerinin başına vekâleten Moise Fernandez geçmiştir. İşlerin uzaktan yönetim ve idaresinin zor olması ve diğer bazı olumsuzluklar nedeniyle Abraham Behor Camondo'nun oğlu Isaac 1894'de almış olduğu kararla bankayı tasfiye ederek ve bankadaki hesapları Banque de Change et de Valeurs'e devretmiştir. Gayrimenkul işlerinin sürdürülebilmesi için şirketin devamı sağlanmış ancak 1917 yılında Isaac Camondo ve Şürekâsı Şirketi tamamen kapatılmıştır.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısında banka kurma girişimlerinin sayısı artmış ve 1856'da Bank-ı Osmani kurulmuştur. Dersaadet Bankası ile aynı amaçları taşıyan bu banka 200.000.000 Kuruş sermaye ile faaliyete geçmiş ancak Kırım Savaşı'nın başlaması ve hükümetin kredi isteğinin kısa sürede sağlanamaması nedeniyle bu bankanın da finans yaşamı

¹¹ Herhangi bir kuruluşun çalışmasıyla ilgili olarak merkezle başka bir ülke arasında bağlantıyı sağlayan görevli banka (<http://tdk.gov.tr/>).

kısa sürmüştür. Bu dönemde Todoraki Baltacı ve Camondo Osmanlı İmparatorluğu'na yeni bir banka kurulması teklifinde bulunmuşlardır. Sunulan bu yeni teklife göre; 60.000 kesesi Saltanat-ı Seniyye tarafından ve 340.000 kesesi hisse sahipleri tarafından karşılanmak üzere toplam 400.000 keselik bir sermaye belirlenmiştir. Yeni kurulacak olan bu banka her türlü kâr ve zararı kendi üzerine almayı, devlet tarafından bir ücret ve masraf ödenmemek üzere, kambiyoğu İngiliz Sterlini karşısında 110 Kuruşa tutmayı ve piyasadaki kaimeleri nakitle değiştirmeyi taahhüt etmektedir. Buna karşılık devlet tarafından imtiyaz süresi olan 12 yıl boyunca bankaya her yıl 76.000 kese, yani toplam 912.000 kese Akçe ödenecektir. Bu tutar aracılığıyla banka bir veya iki yıl içinde bütün 5'lik ve 6'luklar ile beraber 20 ve 10 paralık akçeleri tedavülden kaldırarak yerine piyasaya 20'lik ve 100'lük Mecidiye Sikkeleri sürecektir (İpek, 2011: 173). Fakat bu teklif Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul görmeyerek onaylanmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu piyasada bulunan kaime ve mağşuş sikkelerin (değeri düşürülmüş) kaldırılması için Esham-ı Cedide Kanununu çıkartarak iç borçlanma yoluna gitmiş ve Londra'yla 5.000.000 Liralık istikraz anlaşması imzalamıştır. Bu istikraz anlaşmaları ve borçlanmalardan sonra bir kısmı toplanan kaimelerin satılmayan tahvillerin eşdeğer olan 360.000 Keselik kâğıt para piyasada sirkülasyonuna devam etmiştir (İpek, 2011: 175).

3.2.1.2. ŞİRKET-İ MALİYYE

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali sıkıntılarının arttığı bir dönemde Abraham Camondo, George Zarifi, Aristidi Baltacı ve Tubini bankerler tarafından 320.000 Sterlin sermayeyle, kambiyo üzerinden işlem yapmak üzere Şirket-i Maliyye adlı bir banka kurulmuştur. "İttihad-ı Maliye" adıyla bilinen İttihad-ı Mali/Şirket-i Maliyye (Union Financière) adlı şirketin 5.000 Sterlinlik 64 hisseden oluşan 320.000 Sterlinlik sermayesinin hissedar 28 hissesi Tubini ve Corpi'ye, kalan 36 hissesi ise eşit olarak Baltazzi, Zarifi ve Camondo'ya aittir (Çetin, 2009: 123).

20 Kasım 1859 tarihinde imzalanan bu anlaşmayla 10 yıllık bir süreç içinde Londra'da üç ay vadeli poliçeler çekmek şartıyla sterlini 110 Kuruşa sabitlemeyi kabul etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile yaptığı alışverişlerde sikkenin fiyat farkı nedeniyle uğradığı zarardan bir bakıma kurtarılmasının sağlanması amaçlanmıştır (İpek, 2011: 178). Şirket

kendisinden beklenen yararları, hükümet taahhüdünü gereği gibi yerine getirmeyip, şirkete gerekli tahsilatı sağlayamaması yüzünden, düzen için gereken poliçeleri düzenleme görevini yerine getirememiştir. Vadesi gelen poliçeler üzerinden yapılan borcun vadesini uzatma işlevi sonucunda, Avrupalı sermayedarların bu poliçeleri kabul etmemesi üzerine proje olumsuz neticelenmiştir (Akyıldız, 2003: 104-108).

Sonuç olarak bakıldığında, şirketin kısa sürede faaliyetlerine son vermek zorunda kalmasının en önemli nedeni, kurucu bankerlerin daha fazla kazanmak amacıyla yaptığı spekülasyonlar olmuştur. Avrupa üzerine çektikleri poliçelerin karşılığını göndermemeleri Avrupa piyasalarında itibar kaybı yaratırken, Avrupa'dan % 4-5 faizle aldıkları paraları % 12 faizle hükümete borç vermeleri de iç piyasadaki itibarlarını sarsmıştır (İpek, 2011: 178).

Kaime ancak, Deveaux&Co. Şirketi'nden alınan % 6 faizli 8 Milyon Sterlin dış borç ile tedavülden çekilebilmiştir. Alınan bu istikraza merkez bankası işlevi gören Bank-ı Osmanî Şahane aracılık etmiştir. Tahviller % 68 ihraç fiyatıyla satılmış ve kaimeyi tedavülden kaldırmak için gerekli finansmanın sağlanmasıyla 1862 Haziran'ında ikinci aşamaya geçilmiştir. Kaime bedellerinin tamamının madeni parayla ödenmesi, Devlete büyük bir mali yük getireceğinden % 40'ı nakit, % 60'ı ise esham verilerek ödenmişti. Böylelikle kaimeler 1862 Eylül'ünde tedavülden çekilebilmiştir (Hulkiender, 2003: 124).

3.2.1.3. ŞİRKET-İ UMUMİYYE-İ OSMANİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı mali buhranlar ve ekonomisinin tarıma dayalı bir sistem üzerine kurulması kaynak akışının düzensizliğine yol açmakta, yılın bazı dönemlerinde alınan vergiler devletin yıl içine yayılan harcamalarını karşılayamamakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nu banker ve Avrupalı devletlerden alınan borç ve istikrazlara mecbur bırakmaktaydı. Bunun sonucunda 4 Şubat 1863 tarihinde Fransız ve İngilizlerin girişimiyle ilk uzun süreli devlet bankası olan Bank-ı Osmanî-i Şahane kurulmuştur (İpek, 2011: 179). Şirket-i Umumiyye-i Osmanî'nin (Société Générale de l'Empire Ottoman) kuruluşuna Bank-ı Osmanî de iştirak etti. Şirketin kurucuları Aristide Baltazzi, Bischoffsheim Goldschmidt et Cie, J. Camondo et Cie, Mısırlıoğlu Bogos Bey, Oppenheim Alberti et Cie., A. A. Ralli, Z. Stéfanovich, Stern, S. Sulzbach, Zafiropoulo et Zarifi, Christaki Zografos idi. Şirket, öncelikle kısa vadeli istikrazlara aracılık edecek ve katılacak, her türlü mali ve ticari işle uğraşabilecekti. Şirket-i Umumiyye'nin, 2.000.000 Sterlinlik sermayesi 20 Sterlin itibari değerinde 100.000 hissedenden oluştu. Hisse senetlerinin 13.000'i Bank-ı Osmanî tarafından olmak

üzere 67.000'i kurucularca alındı. Kalan hisselerin 6.500'ü İstanbul'da, 26.500'ü de Londra'da halka arz edildi. Satışa sunulan hisseler hızla tükendi; talep 220.000'i aştı. Şirket-i Umumiyye, yüksek itibari sayesinde henüz kurulduğu 1864 yılı sonunda hükümetle 50.000.000 franklık bir istikraz anlaşması imzalayabilecek duruma gelmiş ve kapılarını kapattığı tarihe kadar kurucularına çok büyük kazançlar sağlamıştır. Şirketin merkezi Camondo Han'da bulunmaktaydı. Bank-ı Osmanî ve Şirket-i Umumiyye hükümete borç vermeye başlamıştı ama hazinenin kısa ve orta vadeli nakit açıkları için aynı zamanda Galata Bankerlerinden de borçlanma devam ediyordu. Dairelerin Nisan ayı tahsisatlarından eksik kalan tutarlar ile Mayıs ayı tahsisatı, dış borç taksitleri gibi bazı masraflar için Mısırlıoğlu Bogos Zografos, Camondo, Zarifi ve Stefanovich'ten %10 faiz ve %2 komisyonla 250.000 liralık istikraz yapılmıştır (Manav, 2009: 164,165).

1870 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na büyük miktarda borç veren banka 1866'dan sonra Osmanlı tahvillerinin Avrupa piyasasında değer kaybetmesi sonucu Şirket-i Umumi de bu olaydan büyük ölçüde etkilenmiş ve sahip olduğu hisseler 1866'dan sonra nominal değerlerinin üstünde prim yapmamıştır. Bu bankanın yaptığı işlere bir örnek verecek olursak Galata ve Azapkapı Köprülerinin gelirleri karşılığı Bahriye Nezareti'ne %18 faizli 400.000 Liralık kredi açmaları örnek gösterilebilir (Kazgan, 2014: 121). 1869 yılında Paris'e yerleşen Camondolar'ın şirketle bağlantısı sekteye uğramıştır. 1868 yılında Credit General Ottoman Bankası'nın kurulması Şirket-i Umumiye'nin etkinliğini kırmıştır. Societe General de France grubu ile İstanbul'da Galata Bankerlerinden Tubini ve firmasının birleşmesiyle oluşturulan bu bankanın sermayesi 50.000.000 Frank olarak belirlenmiştir. Kuruluşu sırasında dört yıl vadeli olarak 125.000.000 Franklık Osmanlı hazine bonosunu satın almış olan banka, 1871'de de Dent and Palmer Şirketiyle birlikte 5.7 Milyon Sterlinlik bir dış istikraza katılmıştır (İpek, 2011: 185).

Credit General Ottoman'ın kuruluşu, Şirket-i Umumi'nin büyük hissedarları tarafından yapılmıştır. Camondolar'ın bu ortaklıktan dışlanması'nın nedeni Credit General Ottoman'ın rekabetinin tamamen Camondolar'la olduğu olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Camondolar'ın yaşadığı itibar kaybı, aile için 1869 yılında Paris'e yerleşme fikrini gündeme getirmiştir. Comptoire National d'Escompte de Paris Şirketi'nin Osmanlı İmparatorluğu'yla istikraz anlaşması yapması ve Camondolar'ın girişimleri sonucu kontratın

bir kısmını Şirket-i Umumiye devretmesi Camondolar'ın bu istikrazdan payını almasını sağlamıştır.

Camondolar'ın finansal hareketliliğini kısmen bitiren Credit General Ottoman kuruluşuyla dışlanan ve tek rakip konumuna getirilen Camondo Ailesi 1870'lerden itibaren İstanbul ve Galata üzerindeki etkinliğini kaybetmişlerdir. Şirket-i Umumi Osmani 1893 yılında tasfiye edilmiştir (Kazgan, 2014: 126).

3.2.1.4. AUSTRO-TÜRK BANKASI

Avusturya-Türk Bankası Mart 1872'de 2 Milyon Sterlin sermaye ile kurulmuştur. Merkezi Viyana olan Bankanın kurucuları Osmanlı "Société Générale"i, Christaki Zografos, A. A. Ralli, J. Camondo ve Ortakları, C. Carapanos, S. Stefanovitch, Otto Ullman, Antoine Vlasto, Viyana'da ki Union Bankası ile İngiliz-Avusturya Bankası ve bazı kişilerden oluşmaktadır (Özdemir, 2009: 39).

Söz konusu bankanın çalışma alanını sanayi, ticari ve zirai işlerle her türlü sarrafiye işlemleri oluşturmaktadır. Bankanın sermayesi 2.000.000 Sterlin olup, her biri 20 Sterlin olmak üzere 100.000 hisseye bölünmüştür. Ayrıca sermayenin 4.000.000 Sterline kadar çıkarılabileceği ilan edilmiştir. Avusturya-Osmanlı Bankası'yla birlikte kurulan Austro-Türk Bankası 1873 yılında mevcutlarını Osmanlı Bankası'na devrederek kapanmıştır. Kapanmasının nedenleri arasında en önemlisi Viyana Borsası'ndaki spekülasyonlar krizidir (İpek, 2011: 188).

3.2.2. ULAŞIM SEKTÖRÜ

XIX. Yüzyıl kentlerine çağdaş ulaşım sistemlerinin girişi önemli bir oluşumun yolunu açmıştır. Geniş ve yeni arterlerin açılması, kentlerin mahalleri arasında hızlı ve kolay ulaşımı olanaklı hale getirmiştir. Daha iyi ulaşım olanakları fiziki gelişmeye olanak sağlarken, aynı zamanda gelişmeyi de teşvik etmiştir. İstanbul'un coğrafi konumu, bilinen karayolu ulaşım sistemlerine ek olarak buharlı gemiler yoluyla yaygın deniz yolu ulaşımını sağlıyordu. XIX. Yüzyıl'da kentin ulaşım ağı birbirleriyle bağlantılı dört ana unsurdan oluşmaktaydı: Deniz taşımacılığı, atlı tramvaylar, kısa bir metro hattı ve trenlerdir. İmparatorluğun bu sistemlerin yapımına girişmek için yeterli teknik donanımın olmaması ve sermaye yetersizliği özel

yatırımcılara imtiyaz tanınmasına ve belli bir süreliğine kurulan işletmelerin tekeli vermektedir. İmparatorluğun verdiği garantiler kısa süreliğine de olsa sermaye sıkıntısını giderse de, uzun dönemde devlet bütçesinden gelir kaybına neden olmuştur (Çelik, 1986: 68).

XIX. Yüzyıl'ın en önemli şirketleri arasında sayılabilecek, devlete büyük kazançlar sağlayan Şirket-i Hayriyye ve Dersaadet Tramvay Şirketi hissedarları arasında Camondolar yine önemli rol oynamışlardır. Kurucu ortaklara imparatorluk kâr garantisi vermiş, oluşacak herhangi bir bütçe açığının da karşılamayı taahhüt etmiş ve idari kolaylıklar sağlamıştır. Bu durumlar altında kurulan işletmeler Osmanlı ekonomisine katkılar sağlarken, kurucu ortakların da büyük avantajlar elde etmesini sağlamıştır.

3.2.2.1. ŞİRKET-İ HAYRİYYE İÇERİSİNDEKİ ROLLERİ

İstanbul'da 1851'de kurulan, 1944 yılına kadar faaliyetini sürdüren ve 1944 yılında şirketin varlığının Devlet Denizyollarına geçtiği Türkiye'nin ilk büyük deniz işletmeciliğidir. Söz konusu kurum önceleri Boğaziçi'nde daha sonra da İzmit, Yalova, Bandırma hattında vapur çalıştırmış Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anonim şirketidir (Sakaoğlu, 1985: 122). Ocak 1851'de padişah iradesiyle kuruluşuna onay verilen şirketin imtiyaz süresi 25 yıl olarak belirlenmiştir. İlk etapta ikisi gemi çekmek ve beşi yolcu taşımak için kullanılacak yedi geminin satın alınması, iskele ve binaların inşası ve diğer gerekli masrafların karşılanması amacıyla, şirketin sermayesi önce hisse senetleri bastırılarak satışa çıkarılmıştır. Her bir adedi 3.000 kuruşluk 1.500 hisse senedinin 100 adedini Sultan Abdülmecid, 50 adedini de annesi Bezmiâlem Valide Sultan almıştır. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa 20, Serasker Damat Mehmed Ali Paşa, Tophane Müşiri Fethi Paşa, Girit Valisi Mustafa Paşa, Mısırlı Yusuf Kâmil Paşa, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı ve Yusuf Kâmil Paşa'nın eşi Zeyneb Hanım, paşalar, valiler, çoğu banker ve sarraf olan Ermeni, Rum ve Musevi işadamları 15'er ya da 10'ar hisse senedini alarak kuruluşa ortak olmuşlardır (Naza, 1994: 182).

Abraham Camondo ilk etapta 15 hisse almakla yetinmiş ancak ilerleyen zamanlarda şirketin büyük kârlar elde etmesi sonucu Camondo da hisse sayısını 58'e çıkarmıştır. Burada dikkat çeken en önemli nokta, Mustafa Reşid Paşa'nın sarrafı ve dönemin ünlü bankeri Camondo'nun sadece 15 hisse satın almış olması, Mustafa Reşid Paşa'nın bu işin öncülüğünü yaptığı düşünülürse biraz anormal gözükmektedir. Ancak şirketin hissedarlarının büyük bir kısmının bu hisseleri sarraflardan borç alarak satın aldıkları bir gerçektir. Mustafa Reşid Paşa

20 hisse almak için ödediği 600 Osmanlı Lirasını da Banker Camondo'dan almıştır (Kazgan, 2014: 54). Dikkati çeken diğer bir önemli nokta ise Şirketi Hususi Nizamnamesinde yabancı uyruklulara hisse senedi verilmesinin yasak olmasına rağmen Camondo'nun bu engele takılmamış olmasıdır. Şirket-i Hayriye'nin tüzüğünde hisse sahiplerinin Osmanlı vatandaşı olmasının özellikle belirtilmesi ve yabancıların her ne biçimde olursa olsun şirket hisselerini aldıkları tarihten itibaren 3 ay içinde Osmanlı vatandaşlarına satma zorunluluğu ve çalışanlarını dahi Osmanlı vatandaşı olma zorunluluğu şirketi milli olarak tutmak içindir (Sırma, 2011: 9). Ancak şirketin kuruluşu sırasında hisse senedi alımının teşviki için, artık Camondolar adına geleneksel hale gelmiş olan bir "istisna" ile Abraham Camondo'nun da hisse sahibi olmasının yolu açılmıştır (İpek, 2011: 195).

Başlıca kamu hizmeti haline gelen Şirket-i Hayriye, 1851'de 6 vapurla başlayan işletmecilik hayatına vapur sayısını 1864'te 16'ya, 1872'de 34'e, 1909'a gelindiğinde ise 36'ya çıkarmıştır. İstanbul'da hizmet veren diğer ulaşım sistemlerinden farklı olarak deniz ulaşımı yönetimi bir Osmanlı şirketi tarafından yönetiliyordu. Ancak bu dönemde başlatılan bütün projelerde olduğu gibi, Batı teknolojisine bağımlılık söz konusuydu. Vapurların İngiltere'de yapılması ve bakımları için İngiliz mühendisler istihdam edilmesi ekonomik açıdan bağımlılık derecesini arttırmıştır (Çelik, 1986: 71, 72).

Cumhuriyet'in ilanından sonra, çoğu yabancı menşeli olan toplum hizmetindeki şirketler, imkânlar dahilinde devlet tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Şirketin, 1 Temmuz 1944 günü bütün vapurları, Hasköy'deki fabrikası ve çekek yerleri, taşınır, taşınmaz mal varlıklarıyla Münalakât Vekâleti tarafından satın alınmıştır. Vapurları ve mal varlığı Devlet Denizyolları İşletmesi Genel Müdürlüğü Şehir Hatları Müdürlüğüne devredilmiştir. 15 Ocak 1945 günü de 4517 sayılı yasayla Şirket-i Hayriye fiilen ortadan kaldırılmıştır (Naza, 1994: 184).

3.2.2.2. DERSAADET TRAMVAY ŞİRKETİ İÇERİSİNDEKİ ROLLERİ

30 Ağustos 1869'daki Dersaadet'te Tramvay Tesis ve İnşası'na dair bir sözleşme ile İstanbul caddelerinde yolcu ve eşya taşımacılığı için ray döşenerek hayvanların çektiği araba işletmeciliği imtiyazı 40 yıl süre ile Konstantin Krepano Efendi'nin kuracağı Dersaadet Tramvay Şirketi isimli şirkete verilmiştir (Kayserilioğlu, 1994: 199).

Levantenlerin¹² ekonomi-iş çerçevesinde ulaşımın İstanbul'da sıkıntılı olması nedeniyle zorlukları dile getirmesi ve Osmanlı başkentinin küçük bir Avrupalı tarzda düzenlemek istemeleri Dersaadet Tramvay Şirketi'nin kurulmasında büyük rol oynamıştır. Camondolar'ın da içinde yer aldığı hissedarlar ileride arttırılabilmek şartıyla 400.000 Osmanlı Lirasından ibaret olan sermaye her biri 20 Osmanlı Lirası olarak 20.000 hisseye bölünmüştür. Kurucular şirketteki sermaye paylarının karşılığı kadar hisse sahibi olabileceklerdir. İlk önce verilen geçici hisselerin asıl hisseye dönüştürülmesi için her hisse için ayrıca 5'er lira daha ödenecektir. İlk 5 yıl için tüm kurucu hissedarlar şirketin idare meclisini oluşturacak, daha sonra yine hissedarlar arasından 6 kişi olarak seçilen idare meclisi üyeleri 3 yılda bir değiştirilecektir. İdare meclisi üyelerinin her biri 15 gün içinde 100 hisseyi şirket kasasına verecektir. Camondolar'ın şirket içindeki payları bilinmemekle birlikte süreç İstanbul'dan ayrıldıkları bir döneme denk gelmesine rağmen hala ilişkilerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır (İpek, 2011: 198).

1869, 1881 ve 1907 yıllarında çıkan nizamnameler, sistemin gelişmesi ve kullanılabilirliği açısından temel bilgiler sunmaktadır. Batılılaşma çabalarının yine Galata yakasına öncelik verilmesinin nedeni nüfus yoğunluğunun dikkate alınmasıdır. Kentin büyümesinin yönelimi ve seçkin nüfusa hizmet götürme isteği bir kez daha yatırımlarda belirleyici olmuştur. Yeni ulaşım sisteminin İstanbul'un kent imajı üzerine belirgin bir çağdaştırıcı etkisi olmuştur (Çelik, 1986: 77,78).

3.2.3. OSMANLI MALİ SİSTEMİNİN VE TİCARET KANUNLARININ OLUŞTURULMASINDAKİ ROLLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi, devletin idari, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vd. birçok farklı açıdan dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur (Akyıldız, 2007: 506). İmparatorluk, bu dönemde yaşamakta olduğu uzun süreli savaşlar ve iç isyanları bastırmak için yaptığı seferler nedeniyle karşılaştığı olağanüstü masrafları ve kronik bütçe açıklarını kısa sürede kapatabilmek amacıyla XVII. Yüzyıl'dan başlayarak orta ve kısa vadeli çeşitli mali önlemleri uygulama yoluna gitmiştir. 1854 yılında gerçekleştirdiği ilk dış borçlanmaya kadar olan süreçte, Osmanlı İmparatorluğu gereksinim duyduğu mali kaynakları büyük ölçüde 1775'te uygulamaya koyduğu "Esham Sistemi"yle karşılamıştır. 1775-1840

¹² Levanten: Özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan Hıristiyanlara verilen ad (<http://www.tdk.gov.tr/>).

yılları arası esham uygulamasıyla gerçekleşmiş olan iç borç stoku, devletin merkezi gelirlerinin yarısını aşmaktaydı. Dış borçlanmaya başvurulmasının nedeni arasında önem arz eden olgu, bir ölçüde esham dolayısıyla oluşan iç borç stokunu ödemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak dış borç alındığı dönemlerde bile, esham uygulaması değişik yöntemlerle sürdürülmüştür. İmparatorluğun yaptığı istikrazlar ile esham ve iltizam sistemleri, Osmanlı mali sistemi ve ticaret kanunlarının oluşturulmasının önünü açmış; bu durum, bütçe açıklarını kapatmaya ve gelirleri artırmaya yönelik çözüm önerileri getirmekle birlikte, maliyenin yaşamış olduğu bunalıma kalıcı çözümler getirememiştir (Aydın, 2002: 605-608). Camondolar'ın da söz konusu kimi kanunların meydana getirilmesinde aktif bir rol üstlenmiş oldukları görülmektedir.

3.2.3.1. CAMONDOLAR VE ESHAM-I CEDİDE KANUNU

Esham-ı Cedide halk arasında “Konsolit”¹³ adı verilen ve Sarayın borçlarını ödemek üzere Eylül 1859’da ihraç edilmiş olan % 6 faizli senetler (Özdemir, 2009: 55) anlamına gelmektedir. Bir diğer anlamıyla ise “*Esham uygulaması temelde bir iç borçlanma ameliyesinden başka bir şey değildi. Fakat gelir ortaklığı sisteminin ilk ve orijinal bir örneğiydi.*” (Tabakoğlu, 2014:270).

Eshamın kelime anlamı ise, Arapça pay anlamına gelen “sehim” kelimesinin çoğuludur. Osmanlı hukukunda miras ve vakıflarla ilgili metinlerde bu anlamda kullanılmaktadır. Bir mali terim olarak ise ilk kez, 1775 yılında I. Abdülhamid Döneminde (hd. 1774-1789) uygulamaya konulmuş ve 1840’ta kâğıt paranın kullanılmaya başlamasına kadar devam eden belirli bir iç borçlanma sistemini ifade etmektedir. Esham sistemi genel özellikleri bakımından malikane ve iltizam sisteminin bir bileşkesini oluşturmaktadır. Bu sistemde, malikane uygulamasından farklı olarak bir mukataanın yıllık hasılatının tümü yerine, yalnızca yıllık kârının belirli paylar halinde “ber veche malikâne” satışı söz konusudur. Bir örnekle açıklamak gerekirse; bir mukataa, yıllık kârı (faizi), işletme giderleri ve mutat (alışılmış) bazı ödemeleri düşüldükten sonra, kâr durumuna göre belirli sayıda hisseler bölünerek satılmaktaydı. Belirli oranlara bölünerek satışa sunulan hisseler, yıllık faiz oranının beş ile altı katı tutarına eşit bir peşinatla (muaccelle) alıcıya satılıyordu. Ödediği peşinat karşılığında kaydı hayat şartıyla bu mukataanın payını satın alan kişi, ömür boyu payına karşılık gelen ve faiz olarak adlandırılan bedeli mukataanın işletmecisinden tahsil

¹³ Konsolit: Ekonomide vadesi belli olmayan ve yalnızca faizi ödenen devlet tahvili (<http://www.tdk.gov.tr/>).

ediyordu. Avrupa devletlerine göre uzun bir süre sonra modern borçlanma tekniklerini uygulamaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu, mali buhranları aşmak için iltizam, malikane ve piyasadaki paraların ayarlarının düşürülmesi gibi klasik iç borçlanma tekniklerine başvurmuştur. Ancak, XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde, 1775 yılında uygulamaya koyduğu ve dönemine göre oldukça modern sayılabilecek esham uygulamasıyla Avusturya ve Rusya'ya karşı girdiği uzun ve masraflı savaşların finansmanı karşılayabilmiştir. Bu sistemi 1840 yılında devreye soktuğu kâğıt para uygulamasıyla geliştirmiş; 1854 yılında da dış borçlanmayı gerçekleştirerek önemli finansman kaynakları sağlamıştır. Ancak uygulanan bu yöntemler, elde edilen kaynağın cari harcamalarda kullanılması ve gelir getirici yatırımlara dönüştürülememesi gibi nedenler dolayısıyla beklenen başarıyı gösterememiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1875 yılındaki mali iflasının sürecini hazırlamıştır (Aydın, 2002: 613, 614). Osmanlı İmparatorluğu kamu borçlanmalarına oldukça geç ve sınırlı ölçüde başvurmuştur. Padişahlara ait iç hazine, uzun süre devlet hazinesinin kredi ihtiyacını karşılamaya yeterli olmuştur. Bunun yanında kısa vadeli kredi ihtiyacını karşılamak üzere devlet adamlarına, tüccarlara ve sarraflara belli ölçülerde de olsa başvurulmuştur (Genç, 1995, 377).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Esham düzenine geçişin önemli bir nedeni, iç borçlanmayı müzayedeleri domine eden az sayıda büyük sermayedardan daha çok sayıda, küçük ve orta ölçekli sermayedarlara doğru genişletmek arzusuymdu. Ancak, devletin esham paylarının kişiler arasında alım ve satımını engelleyememesi ve böylece ilk alıcıların ölümünden sonra mirasçılarının da devletten gelir sağlamaya devam etmeleri nedeniyle, bu yeni düzenin faydaları sınırlı kalmıştır (Pamuk, 2014: 138).

Ağırlaşan mali sorunlar ve dış kaynak bulmakta çekilen güçlükler nedeniyle faizli hisselerin üç, faizsiz eshamların ise iki yılda piyasadandan çekilerek yerlerine yeni kâğıtların çıkarılmasına karar verilmiştir. Geline nokta devlet maliyesinin iç borçlanmaya başvurmadan yaşaması olanaksız hale gelmiştir. Avrupa'dan borçlanma sürecinde yaşanacak müzakerelere de hazinenin karşı koyması mümkün olmadığı için, Avrupa'dan borç alınincaya kadar cari harcamaları karşılamak üzere İstanbul Emtia Gümrüğü malından Esham-ı Mümtâze çıkarılması kararlaştırılmıştır (Erdem, 2006: 10). Arkasında devlet garantisi olan esham ve benzeri kâğıtlar halk tarafından da benimsenmiştir. Yeni kâğıtların dördüncü tertibi Avrupa'da bile alıcılar bulmuştur (Anonim, 2009: 10).

Faiz getirisi % 6 olan bu kâğıtlar 1859'dan itibaren piyasaya sürülmeye başlanmıştır. 1862 yılının ilk ayında bu kâğıtların piyasadaki hacmi 5.000.000 Mecidiye Liraya ulaşmıştır (Akar, 2001: 2). Osmanlı'da 1839'da kaime adıyla piyasaya sürülen ilk kâğıt paranın ayarlarıyla sık sık oynanması sonucu doğacak olan buhranı engellemek için bu kanuna başvurulmuştur. Piyasadan toplanmaya çalışılan kaimenin yerini alması düşünülen bu sistem amacına ulaştırılamamıştır. Esham-ı Cedide ile gerçekleşecek olan yeni iç borçlanmadan elde edilen gelir, hazinenin acil ihtiyaçlarının karşılanması, kaime ve Esham-ı Mümtaze'nin (borç tahvilleri) piyasadan çekilmesi için kullanılacaktır (İpek, 2011: 189).

Esham-ı Cedide ile elde edilen gelirlerin bir sandıkta biriktirilmesi ve devletin ihtiyacı anında kullanılması amacıyla Tediye Sandığı kurulmuştur. Alınan kararlara göre elde edilen gelirlerin planlanan bir yer dışında kullanılmayacağı ve istikraz olarak karşılık gösterilmeyeceği kararlaştırılmıştır. Tediye Sandığı, Esham-ı Cedide için oluşturulmuş bir kurum olup bu kurumun komisyon üyeleri arasında Abraham Camondo da yer almaktadır. Bunun denetimi; oluşturulan komisyon tarafından sağlanacak ve takip edilecektir. Çıkarılan nizamnamede 1.000.000 kese olarak belirtilen piyasaya sürülecek esham-ı cedide miktarı, en başta 2.500.000 kese olarak düşünülmüştür. Ancak bu kadar çok miktarda piyasaya sürülen eshamların daha en başta kendi değerini düşüreceği endişesiyle sayı 1.000.000'a indirilmiştir. Ağustos 1859'dan Mart 1862 tarihine kadar üç parça olmak üzere toplam 5.000.000 Mecidiye Liralık esham-ı cedide çıkarılmış ve nizamnamede belirlenen miktara ulaşılmıştır (İpek, 2011: 192).

3.2.3.2. İLTİZAM SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ ROLLERİ

İltizam devlete ait gelir kaynaklarının, bir kısmı peşin kalanı taksitler halinde ödenen paralar karşılığında kişilere bırakılmasıdır. Bu müteahhitlere "mültezim" deniliyordu. Bunlar, iltizam konusu geliri devlet güçlerine dayanarak toplarlar, ödediklerinden fazlası kazançlarını oluştururdu. Toprak iltizamına *mukataa* adı verilirdi. Ayrıca daha fazla bir para ödenmesi koşuluyla da toprakların yaşam boyu aynı kişiye, ölümünden sonra da çocuğuna bırakılması mümkündü. Buna ise "Berveç-i Mâlikhane" denilirdi (Sakaoğlu, 1985: 60). Osmanlı'nın erken dönemlerinden itibaren kullanılan bu modelde devlet genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanuni veya şer'î vergi unsurlarından oluşan mukataa birimlerini devretmiştir (Buluş, 2010: 94).

İltizam Sistemi ile hazine, bir eyaletten vergi toplama hakkını resmi yönetici sınıfın üyelerinin katıldığı ve belirli aralıklarla düzenlenen ihalede en yüksek tutarı ödeyene vermektedir. Yapılan sözleşmenin mültezimlerinin hazineye her yıl ödemekle yükümlü olduğu miktar, nominal olarak sabit bir miktardır. Sözleşmenin mülteziime köylülerden toplama yetkisi verdiği vergi miktarı ise gerçek üretimle orantılı bir şekildeydi. Mültezim devletle yaptığı sözleşmedeki tutardan fazla olarak topladığı vergi gelirini kâr olarak alabiliyordu. Devletin hazinesine giren gerçek vergi gelirleri, ilke olarak, yeniden açılacak ihalelerle düzenlenecek, böylece, ihale bedelleri beklenen kazançların iskonto edilmiş, o günkü gerçek değerini yansıtmayı sağlanacaktı (Kıray, 1995: 184). İltizam sistemi Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar tüm İslam devletlerinde, Ortaçağ'dan XIX. ve XX. Yüzyıl'a kadar vergi toplamanın en yaygın biçimi olarak kullanılmıştır (Pamuk, 2014: 13).

İltizam Sistemi'nin XIX. Yüzyıl'da Tanzimat Fermanı ile angarya gibi yükümlülükleri kaldıracağını ilan ettiği halde, yaşanmakta olan olaylar bu olgunun imkânsızlığının anlaşılmasını sağlamıştır. Yavaş modernleşen devlette merkezi bürokrasi modern maliye örgütünün gereklerini yerine getirecek durumda değildi. O kadar ki bazı yerlerde iltizam sisteminin iyi işleyişi bile 1880'den sonra kurulan ve bazı vergi giderlerine el koyan Düyun-u Umumiye'nin müdahalesi ile mümkün olabilmıştır (Ortaylı, 1987: 172).

XIX. Yüzyıl'da İltizam Sistemi'nin yanında mali teşkilat içerisinde yapılan bir diğer diğer değişiklik ise "muhasıllık" uygulamasıdır. 1840 yılında, iltizam sisteminden vazgeçilerek yerine muhasıl adı verilen geniş yetkiler ile donatılmış kamu görevlileri, vergilerin toplanmasında yetkili hale getirilmiştir. Sancak ve eyaletlerde görevlendirilen muhasıllar tahrir işleminin yanı sıra Tanzimat Fermanı ile halka yenilikleri anlatmak görevini de üstlenmektedirler. Muhasıllar, bölgelerde tahrir¹⁴ işlemleriyle o bölgelerdeki nüfus ve halkın emlak ve arazilerini kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Muhasıllara işlerinde yardımcı olması için kâtipler ile birlikte, tahriri yapılan bölgedeki kadılar ve din adamları görevlendirilmiştir. İki yıl kadar süren bu uygulama gerek vergi memurlarının sayısının azlığı gerekse devletin bu uygulamasından rahatsız olan mültezimler tarafından benimsenmemesi dolayısıyla başarı sağlayamamıştır. Bunun üzerine tekrar iltizam sistemine dönmüştür (Oğlakçı, 2007: 29).

¹⁴ Tahrir: Osmanlı mali teşkilatında vergi tespiti amacıyla yapılan sayıma verilen isimdir (www.tdk.gov.tr).

Bu koşullar altında Abraham Salomon Camondo'nun etkin dönemi olarak adlandırılabilir XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren en büyük kârlarını sağladığı kefalet sistemi aynı zamanda büyük zararları da beraberinde getirmiştir. İltizam sistemi uygulayan Osmanlı İmparatorluğu mültezimler aracılığıyla toplanacak verginin önemli şartlarından birini mültezimin büyük bir kefile ihtiyaç duymasıydı. XIX. Yüzyıl'ın önemli bankerlerinden olan Camondo'nun devlet tarafından uygun görülmesi kefillik için yeterli bir şarttı. Bu durumdan yararlanan mültezimler ve Camondo Ailesi devlet nezdinde büyük kazançlar sağlamışlardır. Bunun yanı sıra mültezimlere kefil olan Camondo'nun Trabzon ve civarı gümrük vergileri için büyük zararlara uğradığı bilinmektedir. Camondo'nun vergi kazançları tek mültezimler ve kefalet aracılığıyla olmamış aynı zamanda doğrudan iltizamın doğrudan alınmasıyla olmuştur. Devlet tarafından ihale edilen iltizamların büyük sarraflar tarafından kefil gösterilmeksizin alınması Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeri ve önemini göstermesi açısından yeterlidir (İpek, 2010: 207-210).

3.2.3.3. HAZİNE İLE OLAN İLİŞKİLERİ VE SAĞLADIKLARI İSTİKRAZLAR

İstikraz, vadesi dolduğunda ödemek koşulu ve belirli faiz karşılığı alınan borca ilişkin sözleşme anlamına gelmektedir. İç ve dış istikrazlar, Osmanlı İmparatorluğu için 1845'ten sonraki bütçe uygulamalarında, bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Daha önceleri nunzam vergiler¹⁵, iltizam ve mukataa zorlamaları ile mali durum dengede tutulmaya çalışan devlet XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısında ki hızlı dışa açılma ve israf (lüks) yüzünden dış baskıların tutsağı konumuna gelmiştir (Sakaoğlu, 1985: 61, 62).

Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı iç borçlar kısa vadeli sorunları çözse de uzun vadede sıkıntılarının artmasına neden olmuştur. Devleti borçlanmaya yönelten en büyük ihtiyaç ordunun masraflarının karşılanması noktasında yaşanmıştır. XIX. Yüzyıldaki ihtilalci fikirlerden etkilenen Balkanlar ile etnik ve dini anlaşmazlıklar nedeniyle Ortadoğu'da sık sık çıkan ayaklanmalar orduyu ve hazineyi oldukça güç duruma sokmuştur. Böyle durumlarda başvuru ilk kaynaklardan biri Camondolar olmuştur. Örneğin, 1848 Fransız Devriminden etkilenen Eflak ve Boğdan'da çıkan olayları bastırmak için görevlendirilen Osmanlı ordusunun acil ihtiyaçları için poliçe karşılığında 4.000 kese Akçe için Camondo Ailesine

¹⁵ Kamu hizmetlerine harcanmak için hükümetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para (Sakaoğlu, 1985: 61, 62).

başvurulmuştur. Yine vergilerin zamanında toplanamamasından dolayı hazinede oluşan açık Camondolar aracılığıyla kapatılabildiği (İpek, 2011: 214). Camondo'nun İstanbul'daki bankası dâhil olmak üzere hemen bütün Galata bankaları ve bankerleri, her zaman olduğu gibi bu defa da Osmanlı Hükümeti'ne, kendilerine olan kısa vadeli borçlarını ödeyebilmesi için bir dış istikraz anlaşması yapılmasını önermişlerdir (Kazgan, 2014: 345). Aslında hükümetin Osmanlı Bankası'na 4.500.000 Frank ve gerisi diğer Galata banka ve bankerlerine ait olmak üzere 6.000.000 Franktan fazla kısa vadeli borcu bulunuyordu. Osmanlı Bankası tarafından organize edilen istikrazın Mayıs 1886'da imzalanması hükümetin Galata piyasasında yeniden kredi sağlayabilir duruma gelmesini sağlamış ve hükümet Osmanlı Bankası ve diğer Galata bankerlerinden 500.000 Osmanlı Lirası kredi almak için görüşmelere başlamıştır. Bu 500.000 Liralık istikraz yanında Osmanlı Bankası aracılığıyla yapılacak istikraz 6,5 Milyon Frank tutarındaydı. İhraç edilen tahviller %5 faiz getirdiği gibi %1 oranında da amortisman payı ödenmesine hak kazanıyordu. Bu istikrazın yıllık faiz ve amortisman taksitlerini garanti edebilmek için hükümet; İzmir, Bursa, Beyrut, Edirne ve Selanik gümrük hasılatı üzerinden her yıl 390.000 Osmanlı Lirasını tahsis etmiştir (Kazgan, 2014: 345-346).

1869 yılında Camondolar'ın İstanbul'dan Paris'e yerleşmiş olmaları Osmanlı İmparatorluğu ile borç ilişkilerini bitirmiş oldukları anlamını taşımamaktadır. Geçmiş yıllarda alınanların ödemeleri yanında yeniler de bunlara eklenmeye devam etmiştir. Nitekim Camondolar Paris'e gittikten sonra İstanbul ekonomi çevreleri ve devletle olan mali ilişkilerini koparmamak için her türlü özeni göstermişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile olan istikraz ilişkileri içinde de rol oynamışlardır. Ancak zaman geçtikçe Camondolar Osmanlı İmparatorluğu ile olan istikraz ilişkilerine sınırlamalar getirmeye başlamışlar, İstanbul'dan yavaş yavaş ellerini çekmişlerdir. Aslında tamamen çekiliş Kont Abraham Behor Camondo'nun ölümünden sonra gerçekleşmişse de, onun son zamanlarında da bir toparlanma görülmektedir. Vekiller aracılığıyla ile yürütülen İstanbul'daki işler onlar için kazançtan çok bir sıkıntı haline gelmeye başlamıştır. Nitekim Abraham Camondo 1886 yılında yine bir istikraz için kendisine başvurduğunda hükümet temsilcilerine "İstanbul'da muamelatı olmadığından istikraza katılamayacağını" bildirmiştir (İpek, 2011: 223-224).

3.2.4. ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDEKİ YATIRIM VE FAALİYETLERİ

XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısı mali ve iktisadi açıdan Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası olmuştur. Mehmet Emin Ali Paşa ölmüş ve yerine adı birçok mali olaylara karışmış ve özellikle Galata Borsası ve Galata Bankerleriyle çok yakın ilişkide olan Mahmud Nedim Paşa sadrazam olmuştur. Bu dönemde iki kez sadrazam olan Mahmud Nedim Paşa'nın sürdürdüğü iktisadi ve mali politika, Galata Bankerlerinin ekonomi içerisindeki ağırlığının artmasını sağlamıştır. Bunlar bankerlik dışında her zaman yaptıkları iltizam işinin yanında bu defa tramvay, demiryolu, inşaat, rıhtım, su şirketleri, belediyeciliğin kurulmasına etkileri vd. gibi birçok alanda etkili olmuşlardır. Bu dönemin, 1881'deki Muharrem Kararnamesi'ne kadar sürdüğü ve Osmanlı İmparatorluğu'nun adeta tüm gelirlerinin ipotek altına alınmasına, ekonomide ise gelir dağılımının olumsuz etkilemesine neden olmuştur (Kazgan, 2014: 118).

Söz konusu bu iktisadi koşullar altında Camondo Ailesi'nin başkent İstanbul'da birbirinden farklı çeşitli sektörlerde faaliyetlerde buldukları görülmektedir.

3.2.4.1. DERSAADET SU ŞİRKETİ

1883 yılına kadar Pera ve civarının su ihtiyacını, 1732'de kurulan Taksim Suyu sistemi ile karşılanmaktaydı (Acı, 1994: 253). XIX. Yüzyıl'da, kentin gelişimi ile birlikte, artan su gereksinimi talebi karşısında bu konunun da daha ciddi bir biçimde ele alınması gerekmiş, özellikle yapılan yeni binalara basınçlı su verilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu sebeple Terkos Gölü'nden şehre su getirilmesi düşünülmüş ve 1874'te yabancı bir şirketi temsil eden Hariciye teşrifatçısı Kâmil ve Mühendis Terno adına 40 yıl süreli bir imtiyaz verilmiştir. Yapılan sözleşmeye göre, Terkos Gölü'nden alınacak suyun Pera, Galata ve Haliç'in batı sahiline ve Boğaziçi'nin Rumeli yakasına isale hattıyla ulaştırılması; hastane, kışla, mektep ve belli yerlerdeki 12 çeşmeye günün belli saatlerinde ücretsiz su verilmesi karşılığında, geri kalanın şirket tarafından tesisat kurularak konutlara ve halka da satılması kabul edilmiş; böylece evlere bağlanan ilk şehir suyu ve su aboneliği başlamıştır (Anonim, 1994: 48). Bu imtiyaz, daha sonra "Dersaadet Anonim Su Şirketi" adı altında kurulan Fransız şirketine devredilmiş ve 1887'de düzenlenen mukavele ile imtiyaz süresi 75 yıla çıkarılmıştır. Cumhuriyet döneminde şirketin adı "İstanbul Türk Anonim Su Şirketi" olmuştur. Halk arasında "Terkos Şirketi" olarak anılan Dersaadet Anonim Su Şirketi, ilk olarak 1883'te Terkos Gölü kenarında, bugün hâlâ varlığını koruyan pompa istasyonu binasını yapmıştır. XIX. Yüzyıl'ın sonlarında dahi o güne kadar yeterli su tesisi bulunmayan Anadolu yakasında da su tesislerinin yapımı gereği doğmuş ve 1888'de yapılan mukavele ile bir Fransız şirketini

temsil eden Karabet Sıvacıyan'a 65 yıl süreli bir imtiyaz verilmiş, 7 Haziran 1914'te yenilenen mukaveleyle imtiyaz süresi 99 yıla çıkarılmıştır (Çelebi, 1994: 234).

Galata Bankerlerinin neredeyse tamamının ortak olduğu ve ilk adı İstanbul Kızıldere Su Şirketi olan bu kuruluşun 30 Haziran 1874 tarihinde yürürlüğe giren nizamnamenin 8. Maddesinde şirketin sermayesi hakkında şu hükümler bulunmaktadır:

“Madde 8: Şirketin sermayesi, 1 milyon 650 bin Osmanlı altını, yani 1 milyon 500 bin İngiliz lirası olup her biri 22 Osmanlı altını yani 20 İngiliz lirası kıymetinde 75 bin hisseye ayrılmış olacaktır. Şirketin sermayesi birkaç tertipte çıkarılabilecek ve sermayenin en az yarısı imza olunduğu ve imza olunan her hisselerin dörtte biri tediye kılındığı anda şirket muamelata başlayabilecektir. Hissedarların dörtte üçünün bizzat veya vekalet suretiyle hazır bulunduğu bir genel kurulda ekseriyet oyu ile karar verilir ve bu karar Taraf-ı Saltanat-ı Seniye dahi tasdik buyrulur ise sermayenin miktar-ı asliyesi yeniden hisse ihracı ile arttırılabilecektir.” (Kazgan, 2014: 288).

Kurucu hissedarların hemen hepsi Paris kaynaklı olan ve Fransız sermayesi ile kurulmuş olan bu şirketin içinde Camondolar'ın da yer alması bir tesadüf değildir. Nitekim bu tarihte Camondolar Paris'te yaşamaktadır ve Paris'in önde gelen şirketleriyle böylesine bir ortaklığa girmek onlar için büyük bir fırsat olmuştur. Paris finans dünyası içinde kendine yer arayan Camondolar böylece Paris ve İstanbul dengesini oluşturmaya çalışmışlardır (İpek, 2011: 204). Camondolar'ın da hissedarı olduğu şirketin beklenen talebi sağlayamaması bir takım önlemler alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda en önemli tedbir su fiyatlarının artırılması olmuştur. 156 Liraya satılan 1 metre küp suyun 160 Liraya çıkarılması veya mukaveleyle göre Osmanlı lirasını 108 ve Mecidiyeyi 20 Kuruşa kabul etmesi gerekirken, bazı zamanlarda Mecidiyeyi 18,5 Kuruşa kabul ederek işlem yapmıştır. Bu şekilde kazançları artan şirketin yıllık kâr paylaşımı ise şu şekilde belirlenmiştir: Hisse senetlerinin faizi olarak %6, geri kalan üzerinden %5 İhtiyat Akçesine, %10 idare meclisine, %15 kuruculara ve %70 temettü olarak hissedarlara dağıtılacaktır. Yeni yollara başvuran şirketin kurucularından olan Camondolar'a da büyük karlar sağlamışlardır (İpek, 2011: 206-207).

3.2.4.2. BELEDİYE HİZMETLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda belediye kurulmadan önce sistem kadı, vakıflar, loncalar ve mahalleler oluşmaktaydı. Kadı, aynı zamanda adli yetkilere de sahipti. Vakıfların

denetleyişi de olan kadı, beledi-mahalli kolluk hizmetlerinin de amiri konumundaydı. Vakıflar kentin, hastane, medrese, han, hamam, çeşme, köprü gibi eğitim, kültür, sağlık ve sosyal yardım tesislerini yapmalarının yanı sıra, meslek kuruluşları olan loncalar çarşı ve pazarların düzen, temizlik ve aydınlatma işlerine bakıyorlardı. Şehirde, piyasadaki malların satış bedelini düzenleyen, gerektiğinde önlemler alabilen bir muhtesipler kurulunun bulunduğu ihtisap müessesesi kurumu da bulunmaktaydı. Mahallelerde ikamet eden mahalle halkı da kendi bekçisini seçiyor, mahallenin düzenini, temizliğini ve benzer ortak yerel ihtiyaçlarını karşılıyordu (Sunay, 2002: 117).

XIX. Yüzyıl ve Tanzimat, İstanbul'un kaderinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Toprak, 1993: 128-140). İstanbul kenti yöneticiliği (Şehir Eminliği) 16 Ağustos 1854'te kurulmuştur. Yeni örgütün görevi belediye hizmetlerini yerine getirmektir (Sakaoğlu, 1985: 120). İstanbul'da Şehremaneti'nin kuruluşunun önünü açan önemli bir etken olan Kırım Savaşı'ydı. Rusya ile yapılan bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olan Avrupalı İngiliz, Fransız ve İtalyan ordularının başkent İstanbul'a gelmesi kentin nüfusunu aşırı derecede artırmış; temizlik, sağlık ve ulaşım sorunları hızla büyüyerek içinden çıkılmaz hale gelen bir kaos yaratmıştır. İhtisab Nezâreti'nin de bu problemleri çözmekte yetersiz kalması, yöneticileri belediye hizmetlerini yerine getirecek yeni bir kurum kurmaya yöneltmiştir. Resmi gazete Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir duyuru ile "...şehremâneti ünvânıyla bir me'mûriyyet-i cedîde yapılması ve... Şehir Meclisi nâmıyla bir meclis dahî teşkil olunması..." kararlaştırıldığı kamuoyuna açıklanmıştır. Şehremânetinin başlıca görevleri: 1- Zorunlu ihtiyaç maddelerinin teminini kolaylaştırmak ve gözetmek, 2- Fiyatların belirlenmesi (narh) ve bunun kontrolü, 3- Şehrin temizliğinin sağlanması, 4 - Çarşı ve pazarın denetimi, 5- Vergilerin toplanarak maliye hazinesine devredilmesi. Şehremâneti, Şhremini denilen görevli tarafından yönetilecek ve şehirle ilgili kararların alınması ve yürütülmesinde bu nizamnâmeyle oluşturulan Şehir Meclisi ile birlikte çalışacaktı. Şehir Meclisi İstanbul'da yaşayan her sınıf tebaadan ve önde gelen esnaf temsilcilerinden oluşan 12 kişinin yanı sıra, meclise başkanlık edecek olan şehremini ve onun 2 yardımcısı ile toplam 15 üyeden oluşacaktı. İhtisab Nezâreti'nin yerine kurulan Şehremâneti, kuruluşundan sonra kinyıllarda kendisinden beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Bunun üzerine, 1855 yılında Şehremâneti'ne yardımcı olmak üzere İntizâm-ı Şehir Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun çalışmaları sonucu 1857 yılında İstanbul şehri çevresiyle birlikte 14 belediye bölgesine ayrılmıştır. Pilot bölge olarak (Pera ve Galata bölgeleri) Altıncı Daire-i Belediye, Şehremâneti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Şehremâneti ve Altıncı Daire-i Belediye 1877 yılına

kadar bu şekilde çalışmışlardır. 1877’de çıkarılan Dersaadet Belediye Kanunu ve Vilâyet Belediye Kanunu ile imparatorluğun yerel yönetim problemlerine daha köklü çözüm getirilmeye çalışılmıştır (Seyitdanlıoğlu, 2010: 3-4). Oluşturulan bu meclise, seçilme koşulu olarak adayın Altıncı Daire sınırları içerisinde en az 100.000 Kuruş değerinde emlak sahibi olması ve en az 10 yıldır İstanbul’da ikamet ediyor olması gerekiyordu. Meclisin asli üyelerine ek olarak, Babıâli, 4 yabancı danışman atayacaktı. Bu danışmanların belediye konularında bilgi sahibi, ayrıca en az 200.000 Kuruş değerinde emlak sahibi ve İstanbul’da 10 yıl süreyle ikamet etmiş olmaları gerekiyordu (Çelik, 1986: 38).

Nitekim bu değişim-dönüşüm sürecinde Camondolar’ın büyük bir kısmını iş hanlarının oluşturduğu emlaklarının önemli bir bölümü Beyoğlu-Galata’da bulunduğundan, Altıncı Daire içinde oynadığı aktif rolü tahmin etmek güç değildir. Camondolar’ın adı “*belediye dairesi içinde emlakı olup mecliste müşavir sıfatı ile bulunacak kimseler*” arasında geçmektedir. Bu kez Abraham Camondo değil, “Camondo’nun oğlu” bu grupta yer almıştır. Alyon, Septim Frankini ve Hanson, “Camondo’nun oğlu” ile birlikte bu göreve seçilen diğer isimleri oluşturmuştur. Ancak ilk meclisin oluşturulduğu Aralık 1857 tarihinde “Camondo’nun oğlu” ismine rastlanırken, bundan kısa bir süre sonra 30 Mart 1858 tarihinde belediye meclisinin hazırladığı bir mazbatada Abraham Camondo’nun ismi geçmektedir (İpek, 2011: 228-232).

Altıncı Daire’nin 100.000 Liraya yaklaşan borçları ile Altıncı Daire’nin istikrazlar konusunda itibarı iyice sarsılmıştır. Yapılması gereken yollar ve yangından zarar gören yerlerin onarımı; kaldırım ve lağımların inşası için gerekli para bulunamayınca Altıncı Belediye’de ıslahat yapılmasına karar verilmiş, mali durumu düzeltmek için de bazı tedbirler önerilmiştir. Bu tedbirlerden en önemlisi daire meclis heyetinin ve idaresinin değiştirilmesi konusunda olmuştur. Altıncı Daire-i Belediye Dairesi’nden sonra diğer belediye örgütlenmeleri de faaliyete geçirilmiş olmasına rağmen aslında Altıncı Daire tam olarak beklenenleri yerine getirememiştir. Bölgenin fiziki ve toplumsal olarak yeniden yapılandırılmasından çok, Galata iş çevrelerinin konumunu güçlendirmeye yaramıştır (İpek, 2011: 228-232).

3.2.4.3. MERİÇ NEHRİ’NDE VAPUR İŞLETMECİLİĞİ

1857 yılında imtiyazı alınan Meriç Nehri'nde yolcu ve yük taşımaya yönelik girişimde Camondo başta olmak üzere Kran, Nissim Enkaza, Boyacıoğlu Kistaki gibi tüccarlar da bulunmaktadır. Bu girişimin, İnöz'den (Ege Adalarından) Edirne'ye ve oradan da Filibe'ye kadar vapur işletme talebi Osmanlı İmparatorluğu tarafından olumlu karşılanmıştır. İmtiyaz mukavelesinden anlaşıldığına göre, işletilecek vapurların yolcu ve yük taşımaya üzere iki işlevi olacak ve yük taşıma kendilerine ait olan muhafazalı (korunmalı) ve rabıtalı (düzenli) salları çekirmek şeklinde yapılacaktır. İmtiyaz süresi 22 yıl olarak belirlenmiştir. Camondo ve ortaklarına bu 22 yıl içinde herhangi bir şey olduğu takdirde varisleri bu imtiyazı devralabilecektir. Yolcu ve yük taşıma tarifesi de mukavelede belirlenmiştir: Buna göre Filibe'den İnöz'e kadar kamarada yolculuk yapacaklardan kişi başı 160, kış güverte için 120, baş güvertede gidecekler içinse 100'er para ücret alınacaktır. Filibe'den Edirne'ye kadar olan ücret tarifesi ise yine kamara için 7 ve kış güverte için 15 paradır. Yük taşımacılığında belirlenen tarifeye göre ise, Edirne'den İnöz'e kadar buğday, pirinç, demir vs. eşya nakliyatının bir kıyyesinden¹⁶ 6 para, deri, yapağı vs. eşyanın bir kıyyesinden de 13 para alınacaktır. Ayrıca vapurlar hasılatından elde edilecek gelirin masrafları düşüldükten sonra geriye kalanın üzerinden % 20 “vergi-yi mahsus” olarak devlete ödenecektir. Önemli maddelerden birisi de Edirne Sancağındaki Dimetoka ve diğer kazaların sınırları dâhilinde çıkabilecek kömür madenleriyle ilgilidir. İmtiyaz süresi içinde buralarda çıkacak kömür madenlerini işletme ruhsatı imtiyaz sahiplerine ait olacaktır. Çıkarılacak kömür madeninden devlete % 10 vergi ödenecek, ayrıca imtiyaz sahipleri vapurlar için gerekli olan kömürün fazlasını ticaret amacıyla dahile ya da harice satabilme hakkına sahip olacaktır. Buna karşılık ödemek zorunda oldukları % 10 vergiden başka bir de ticaret amacıyla sattığı kömürlerin satış fiyatı üzerinden % 12 gümrük vergisi vermeye mecbur olacaklardır. Bununla birlikte 22 yılı bile tamamlayamadan vapur işletmesi sona ermiştir. Vapurlar işlemeye başladıktan bir süre sonra, Rumeli demiryolu hattının Dedeağaç'a kadar gelmesiyle burada bir liman tesis edilmesi ve nehrin üzerinde değirmen bentleri yapılması işletmenin sonunu hazırlamıştır. Nitekim bu gelişmelerle birlikte kumpanyanın (şirket) gelirleri ve işleyişi sekteye uğramıştır. Camondo ve ortakları bu nedenle girişimi sona erdirmişler, böylece mukavele de feshedilmiştir. Camondo bu zarardan devleti sorumlu tutmuştur. Nitekim devlet değirmen bendlerinin tamamen ortadan kaldırılıp vapurların rahat işleyişini sağlamak konusunda pek de yardımcı olmamıştır. Bu nedenle Camondo 1861 yılı sonlarında “Camondo Kumpanyası” adına devlete çektiği protestoda, ortaya çıkan zarar ve hasarın karşılığında bir vapur ve

¹⁶ Kıyye: Osmanlı Dönemi'nde kullanılan bir ağırlık ölçü birimi, okka, şimdiki 1282 grama denk gelmektedir (<http://www.tdk.gov.tr/>).

mevcut eşyanın devlet tarafından satın alınmasını talep etmiştir. Ancak yapılan görüşmeler sonucu Camondo'nun teklifi kabul edilmemiş, bunun üzerine Camondo kararı kabul etmediğine dair bir protesto daha çekmiştir. Konu ile ilgili daha sonra kararda bir değişiklik yapıp yapılmadığı hakkında bir belgeye rastlanmamakla birlikte, yarım asır kadar sonra Meriç Nehri kıyısında eskimiş bir halde bulunan bir adet römorkör teknesi ile altı adet demir duba Camondo'nun itirazının kabul edilmediğini göstermektedir (İpek, 2011: 233-236).

3.2.4.4. YAHUDİ CEMAATİNE HİZMET FAALİYETLERİ

Yahudi cemaatine hizmet misyonunun İstanbul'daki temsilcisi Abraham Salomon Camondo olmuştur. Paris ve Londra gibi kentlerde önde gelen bankerler XIX. Yüzyıl boyunca gelişen sanayileşmeyi desteklemekle kalmamışlar, ayrıca hayırseverlik ve meslek faaliyetlerine de oldukça önem vermişlerdir. Okul ve hastane kurdular, sanatı ve sanatçıları himaye ettiler, bilimsel ve arkeolojik araştırmaları desteklediler. Bu uygulamaları üst kesim burjuva olmanın şartları, normları olarak yerleştirdiler. Öyle ki, bu davranış biçimleri -okullar, hastaneler açmak ya da sanat koleksiyonları yapıp onları kamuya hibe etmek, şehre ya da devlete armağan etmek- yüksek burjuvaziye mensup olmanın ayrıştırmacı, olmazsa olmaz işaretleri olarak yerleşmiştir (Şeni, 2008: 103). Abraham Camondo XIX. Yüzyıl boyunca etkisini gösterecek hayırseverlik kavramını kurumsallaştırmıştır. Yaptığı hayır işleri Yahudi şeriatının öngördüğü "tsedeka"ya¹⁷ uygundur. İki tane düşkünler evi kurmuş, yoksullar ve kimsesizler için birçok fon oluşturmuştur. 1830'larda Yahudi Cemaati'nin başına geçen Abraham Camondo, eğitim ve Doğulu Yahudilerin dünyaya entegrasyonu konularında başarılar elde etmiştir (Şeni ve Tarneç, 2010: 47).

Nitekim 78.000 Kuruşluk bağış sermayesiyle kurulan okul 23 Kasım 1854'de Hasköy'de eğitim vermeye başlamıştır. "Camondo Okulu" olarak da bilinen bu okul, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Yahudiler arasında, Fransızca dâhil Avrupa dillerinin ve pozitif bilimlerin öğretildiği bir ilkokul olmuştur (İpek, 2011: 237,238). Bu rağmen, Bernard Brunswick ve Jul Dalem gibi yetenekli eğitimcilerin yönetiminde olan bu okul, bazı tutucu hahamlarca kötü karşılanmış ve "din elden gidiyor" şeklindeki propagandayla karşılaşmıştır. Fanatiklerin gerek cemaat teşkilatında, gerekse topluluk içerisinde kopardıkları yaygara o kadar büyüktü ki Abraham Camondo 1859'da projeyi devam ettirebilmek için okul yönetimi

¹⁷ Tsedeka: İbranice olan kavram sadaka anlamına gelip, Musevilikte bir yardım mekanizmasıdır (Delevi, C. <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/14145-GELENEKSEL-DEGERLERIMIZ-Tsedaka-Mezuza.aspx>, 2015).

ve öğretim programı ile ilgili 7 maddelik bir muhtırayı kabul ederek tutucu çevreye taviz vermek mecburiyetinde kalmıştır (Güleryüz, 1994: 404). Bu mücadelede sonucunda Camondolar, o yıllarda Galata Yahudi Cemaatiyle meydana gelen bir anlaşmazlık sonucu kurulan yeni bir cemaatin destekleyicilerindendir: İstanbul İtalyan Yahudi Cemaati -Comunita Israelitica- Italiana di Istanbul. Yeni cemaatin kurucu ve yöneticilerinin hemen hemen tümü Camondo Bankası müdürlerinden oluşmaktadır. Yaşanan bu olaylardan sonra Camondolar Yahudi Cemaati Kurulundaki görevlerini bırakmışlardır. Bu olayın tek olumlu yönü, “Yahudi taifesi arasında ihtilaflardan” rahatsız olan Fuad Paşa’nın girişimiyle hazırlanan Hahamhane Nizamnamesinin 1865’te Sultan Abdülaziz’in iradesiyle yürürlüğe konmasıdır Camondo Okulu’nun 1890’da eğitim faaliyetleri sona ermiştir. Okul binası yine Camondolar’ın tasarrufunda olmak üzere, daha sonra Şule-i Maarif adıyla rüştiyeye çevrilerek eğitim vermeye devam etmiştir (Güleryüz, 1994: 404).

Camondolar’ın bir diğer faaliyeti de Alliance Israilit Universelle (AIU) İstanbul Bölge Komitesi Başkanlığı’nı yapmak olmuştur. AIU Bölge Komitesi’nin başlıca eğitim görevi, yeni okullar açılmasını ve bunun için de bölge ileri gelenlerinin hem mali hem de aktif desteğini almayı sağlamaktır. Abraham de Camondo’nun AIU içindeki rolü sadece eğitimle ilgili değildir. Aynı zamanda Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudilerin sosyal durumuyla da yakından ilgilenmiştir. Bir taraftan Yahudi kardeşlerinin imparatorluk içinde diğer topluluklarla eşit bir şekilde muamele görmesi, diğer yandan da aktif bir rol kazanmaları doğrultusunda mücadele vermiştir. AIU Bölge Komitesi, kuruluşundan itibaren memleketin her yerinde yaşayan Yahudilerin vatandaşlık haklarını korumayı ve onların diğer topluluklar gibi insanca yaşamalarını sağlamayı temel görev edinmiştir. Memleketin çeşitli yerlerinde çıkan isyanlar ve Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskılarıyla beraber gündemden düşmeyen gayrimüslimlere yönelik ıslahatlar, Abraham Behor Camondo’ya bu göreve hizmet için kaçırılmaz bir fırsat oluşturmuştur. 11 Aralık 1875’de Sultan Abdülaziz tarafından, 1856 Islahat Fermanı’nın bir benzeri olarak çıkarılan Adalet Fermanı ile gayrimüslimlere askerlik, mülk edinme konularında tanınan haklar ve “her sınıfın eşit haklara sahip olduğu” yolundaki söylem Camondo’yu oldukça heyecanlandırmıştır. Nitekim fermanla birlikte adli teşkilatta da kapsamlı bir düzenlemeye gidileceği ve adaleti herkes için güvenilir bir duruma getirmek için mahkeme ve idare meclislerine gayrimüslimlerden memur atanacağı belirtilmiştir. Camondo bunun üzerine hemen harekete geçmiş ve Paris’ten sadrazama yazmış olduğu resmi yazıda, ilan edilen ferman dolayısıyla duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Ardından da Musevilerin devlete olan sadakatlerini hatırlatmak suretiyle memur seçiminde Musevi tebaanın unutulmamasını istemiştir (İpek, 2011: 240-242).

Sonuç olarak bakıldığında Camondolar'ın oluşturduğu fonlar ve destekler sayesinde Yahudi Cemaati'nin sorunlarıyla yakından ilgilenmişler, Doğu Yahudilerinin dünyaya entegrasyonu sağlama görevini başarıyla yerine getirmişlerdir. Osmanlı devlet adamlarıyla yakın ilişkileri etkin rol oynamış ve Batı uygarlığını yakından takip eden Camondolar'ın Yahudi cemaatinin gelişimine yönelik olguları bu şekilde hayata geçirilmesini sağlamışlardır.

3.3. AİLENİN MAL VARLIĞI

Abraham Salomon Camondo'nun tek kaynağı banka değildir. Servetinin ikinci bir bölümünü de gayrimenkulleri oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 21, 22). Yabancı ülke tebaası olmasına rağmen, aile sahip olduğu imtiyaz sayesinde arazi ve emlak edinebilmiştir. Büyük bir kısmı Pera ve Galata'da, sarraflar semtinde bulunan bu gayrimenkullerin İstanbul içindeki coğrafi dağılımı daha çok önceden planlanmış uzun vadeli bir stratejinin varlığını düşündürmektedir (Şeni ve Tarnec, 2010: 37). (Bkz. Ek: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10).

Nissim de Camondo Müzesi kayıtlarındaki 1889 tarihli Camondo Ailesinin gayrimenkul listesine göre Galata ve Pera'da konutlar, hanlar, mağazalar, tiyatro, okul, tuğla fabrikası, Narlı'da zeytinlik, Çorlu'da çiftlik, Büyükkada, Çamlıca, Büyükdere ve Yeniköy kıyılarında konutlar, iki sinagog ve daha pek çok yapı kaydı görülmektedir. Bunlardan bazılarının I. Camondo Bankası'ndan alınan ve ödenmeyen borçların karşılığında ya da ipoteği kaldırılamamış binalardan olduğu düşünülmektedir (Demirkaya, 2010: 25). (Bkz. Ek: 11).

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin mülk edinme hakkı muvazaa şeklinde olmuştur. Arapça kökenli bir sözcük olan muvazaa "danışıklık" anlamına gelmektedir. Muvazaa bir hukuki ilişkinin taraflarının, üçüncü kişileri aldatmak amacıyla, gerçek iradelerine uymayan ve kendi aralarında hüküm ve sonuç doğurmayan bir görünüş yaratmak konusunda yaptıkları gizli anlaşmadır. Osmanlı'da muvazaa usulü iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisinde mülk edinme hakkı olmayan kişi satın almak istediği mülkü Osmanlı yönetiminde ve mülk edinme hakkı olan bir aracı vasıtasıyla satın alabilmektedir. Bu yöntemde mülkü satın almak isteyen kişi aracı kişiye bedeli verir, aracı kişi de mülkü kendisi satın alıyormuş gibi mülk sahibini diğer kişiden hiçbir şekilde haberdar etmeksizin gerekli

alım işlemlerini gerçekleştirir. Tapu senedi bu aracının ismine düzenlenir. İkincisinde ise, mülkü almaya hakkı olmayan kişi, yine bu hakka sahip olma şartlarını taşıyan bir aracı kullanma yoluyla alım işini gerçekleştirir. Ancak burada mülkün asıl sahibi ile danışıklı olarak işlemler yürütülür. Yani birincisinde mülkü satacak olan kişi aracıya mı yoksa gerçek kişiye mi satışı yaptığını bilmezken, ikincisinde satışı yapan kişi aracı vasıtası ile aslında mülkü kime satacağını bilmektedir. Bu usul yabancı uyruklu gayrimüslimlerin büyük miktarlarda gayrimenkul ve arazi sahibi olmalarını kolaylaştırmakla beraber zaman zaman sorunların yaşanmasına da yol açmıştır. Aracılar ile bedeli ödeyen gerçek sahipler arasında çıkan bu sorunlarda, yapılan eylem meşru olmadığı için dava açmak ve hakkını aramak da oldukça güç olmuştur. Nitekim birinci şekilde yapılmış bir muvâzaa davasında bedeli ödeyen kişi sadece aracıdan bedeli geri alma isteğinde bulunabilmekte, mülk üzerinde ise tasarruf hakkında bulunamamaktadır. İkinci yöntemle yapılmış muvâzaada ise ödediği bedel ve sözde almış olduğu mülk üzerinde kısmen tasarruf hakkını iddia edebilmektedir. Camondolar'ın da "Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan yabancı uyruklu gayrimüslim" tanımlamasına uymaları nedeniyle aslında yasak olan pek çok gayrimenkulü öncelikli olarak muvazaa yoluyla ele geçirdikleri, sonra da özel bir irade ile bunları üzerlerine aldıkları anlaşılmaktadır (İpek, 2011: 245). (Bkz. Ek: 12).

Sonuç olarak Camondolar'ın İstanbul'da yaşamalarına rağmen İtalyan vatandaşlığını sürdürüp Osmanlı vatandaşlığına geçmemeleri miras alanında birçok hukuki işlemde zarar görmelerine neden olmuştur. Nitekim Paris'te yaşayan Abraham Camondo'nun 13 Aralık 1889'da ölümü üzerine Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki mülkünün oğlu Isaac Camondo ve Leon Alfons'un eşi olan kızı Clarisse'e intikali de resmi işlemlere takılmıştır (Şeni, 1994: 663-665). Camondolar'a ait 176 parça gayrimenkul Milli Emlak'a kalmıştır (Kazgan, 2014: 341).

3.4. DİĞER BANKERLERLE İLİŞKİLERİ

İstanbul'da yaşadıkları dönemde onlar kadar öne çıkan başka bir Yahudi banker ailenin izine rastlamak mümkün değildir. Yüzyılın başlarında öne çıkan zengin Yahudi aileler, ikinci yarısından itibaren yerlerini Rum ve Ermeni bankerlere bırakmışlardır. Bu nedenle Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu içinde birlikte iş yaptıkları ve ilişkide buldukları bankerlere bakıldığında Yahudi isimlere pek rastlanmamaktadır.

Camondolar'ın Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ilişkide bulunduğu bankerler çoğunlukla Rum bankerlerden olan olmaktadır. Camondo, Todoraki Baltacı ile her ne kadar başarılı olamasa da 1853 yılında bir banka kurma girişiminde bulunmuş, George Zarifi, Aristidi Baltacı ve Tubini bankerlerle Şirket-i Maliye'yi kurmuştur. 1864'de kurulan ve çok büyük bir girişim olan Şirket-i Umumiye'de Baltacı Aristidi, Mısırlıoğlu Bogos, Estefan, Zafiropoulo, George Zarifi ve Hristaki Zoğrafos'la birlikte sermaye ortaklığı yapmıştır. Austro Türk Bankası içinde, Hristaki, Zarifi, Kostaki ve Karapano isimleri ile beraber yer almıştır. Dersaadet Tramvay Şirketi içindeki ortakları da değişmemiştir: Hristaki Zoğrafos, Mösyö Zarifi ve Konstantin Karapano. Galata'nın ünlü bankerlerinin birlikteliği sadece kurulan şirketler veya bankalar içinde olmamış, Osmanlı İmparatorluğu ile sık sık yapılan istikraz anlaşmalarında da birlikte yer almışlardır. Özellikle büyük tutarların sağlanmasında bu bankerler grubu beraber hareket etmişlerdir (İpek, 2011: 262).

Camondo Ailesi'nin Paris'e yerleşmesi ve dünya piyasasını elinde bulunduran bankerlerle sıkı ilişkiler kurması, finansal entegre sürecini hızlandırmış ve Paris'te saygın bir konuma ulaşmışlardır. Nitekim İstanbul'da yaşadıkları sürece büyük ölçüde İstanbul piyasası ile sınırlı kalan Camondolar, Avrupa ve dünya piyasasına açılabilme için onlarla yan yana olmaları gerektiğini anlamışlardır. Onlar gibi Avrupa'da yaşamalılar, aynı aristokrat çevreyi paylaşmalılar, aynı zevklere sahip olmalılardır. Bu düşünceden hareketle İstanbul'un "şarklı" havasından çıkıp gerçek bir Avrupalı olmak adına Paris'te yerleşmek için Monceau Sokağı'nı seçmeleri bir tesadüf olmamıştır. Baron Maurice de Rothschild, Mısırlı Yahudi banker Cattauiler gibi Paris'in pek çok soylu ve yüksek sosyete ailelerinin, sanayici ve bankerlerinin yaşadıkları bu sokak Camondolar'a yeni bir kimlik kazandırmak amacıyla seçilmiş ve başarılı olmuşlardır (Şeni ve Tarnec, 2010: 107).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması sonucu yaşanan toprak kayıpları, devletin başta ekonomi olmak üzere hemen her alanda gerileme sürecine girmesine neden olmuştur. Devlet adamları, bu duruma Batı'daki gelişmeleri örnek alarak çözüm üretebileceklerini düşünmüşler ve bu düşünceyle Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihsel anlamda Batılılaşma -ya da modernleşme- süreci olarak adlandırılacak olan bir dönemin yaşanmasının önünü açmışlardır. İlk olarak III. Ahmed Dönemi'nde mimari ve genel anlamda sanat alanında kendini göstermeye başlayan bu girişimlerin, başta askeri reformları kapsayacak şekilde III. Selim, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve II. Abdülhamid dönemlerinde yapılan ıslahat çalışmalarıyla ivme kazandığı görülmektedir.

Osmanlı iktisat tarihinde, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde, Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde İngilizlerle imzalanmış olan 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı maliyesi açısından doğurmuş olduğu olumsuz sonuçlarla, XIX. Yüzyıl'ın bütünü ile XX. Yüzyıl başlarına damga vuran en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Söz konusu antlaşmayla, Osmanlı yerli sanayii büyük oranda çökerek imparatorluğun ekonomisi Batılı emperyalist güçlerin etkisine açık hale gelmiştir. Bu antlaşmayı takip eden süreçte, imparatorluk Batılılaşma hareketlerinin daha disiplinli ve görünür hale getirildiği Tanzimat Fermanı'nı 1839'da ilan etmiştir. Söz konusu fermanla imparatorluğun askeri, ekonomik, eğitimsel, hukuksal vd. birçok farklı alanlarda değişim ve dönüşümün yaşanacağı bir döneme girdiği görülmektedir. Mali alandaki reformları da kapsayan tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen, imparatorluğun Kırım Savaşı'nı sürdürmekte olduğu bir dönemde (1853-1856), 1854'te yapmış olduğu ilk istikraz (dış borçlanma), mali yapının yeni ve daha kapsamlı sorunlarla karşı karşıya kalması sonucunu doğurmuştur. Sultan Abdülmecid Dönemi'nde açılmış olan bu ilk borçlanma yolunun, sonrasında gelen diğer padişahlar tarafından da benimsendiği ve ardı ardına yapılan yeni borçlanmalarla Osmanlı maliyesinin bu durumu neredeyse bir "geleneğe" haline getirmiş olduğu izlenmektedir. Belirtmek gerekir ki: Bu borçlanmalarla elde edilen gelirler, altyapı yatırımları, reformlar vs. gibi olumlu gelişmeler yerine daha çok, büyük boyutlu sarayların inşası, gösterişli düğünler, varsıl Saray yaşamı için kullanılmıştır. 1860'lı yıllarda, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Fuad Paşa'nın öncülüğünde düzenli ve denk bir bütçe hazırlanmış olmasına rağmen, bu bütçe programına da sadık kalınmamıştır. 1875 yılına gelindiğinde ise Osmanlı maliyesi artan borç yükünü artık

taşıyamayarak resmi olarak iflasını ilan etmek zorunda kalmıştır. 1881 yılında ilan edilen Muharrem Kararnamesi ile de Osmanlı maliyesine el koyacak olan Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Tüm bu olumsuz ekonomik gelişmelerin sonucunda imparatorluk de facto anlamda hızla çöküş sürecine girmiştir.

XIX. Yüzyıl'da Osmanlı ekonomik sisteminin içerisinde bulunduğu olumsuz tablonun, bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında, başkent İstanbul'da Galata piyasasında iş yapan ve "Galata Bankerleri" olarak adlandırılan bir "sınıfın" da ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Çoğunluğu gayrimüslim tebaadan oluşan Galata Bankerlerini, İstanbul'da Bizans Dönemi'nden başlayarak para, altın, kıymetli maden işleriyle uğraşan ve faizle para veren tefeci geleneğinin bir devamı olarak görmek mümkündür. Galata Bankerlerinin temel işlevinin, Batı Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı sermaye çevreleri arasındaki ilişkiyi sağlamak olduğu söylenebilir. Söz konusu bu "banker sınıfı", özellikle Osmanlı devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurarak, devlet nezdinde büyük kazançlar sağlamıştır. Önceleri salt Saray çevresi ve yüksek bürokrasi kesimi ile sınırlı olan ticari ilişkilerinin zaman içerisinde genişlemesi, bu sınıfın daha zenginleşerek kredibilite oranlarının yükselmesinin yolunu açmıştır. Çoğunluğu Rum, Ermeni ve Yahudi tebaanın mensuplarından oluşan bu "banker sınıfı", Osmanlı İmparatorluğu'nda modern bankacılığın kuruluşuna kadar devletin iç borç sorununa geçici çözümler üretmeye çalışmıştır. Devletin, sıcak para ihtiyacını karşılamak amacıyla sık sık başvurduğu dış borç alma yönteminin yanında, söz konusu ihtiyacı karşılayan bir diğer önemli kaynak da Galata Bankerleri olmuştur. Ancak yukarıda da değinildiği üzere, bu borçlar Osmanlı maliyesi için kalıcı çözümler üretmek yerine, o günün deyimiyle "idare-i maslahatçı" yani günü kurtaran geçici çözümler üreterek, mali yapıyı hızla açmaza sürüklemişlerdir. Üretime dayalı bir ekonomi-politik geliştiremeyen imparatorluk, borçlarını ödemede büyük zorluklar yaşamış ve bu süreç hızla imparatorluğun sonunu hazırlamıştır. Bu sürecin yaşanmasında Galata Bankerlerinin de önemli bir rol oynamış olduğu açıktır.

Galata Bankerlerinin önde gelenleri arasında başta Camondo Ailesi olmak üzere, Baltazziler, George Tubini, Lorando, Bernard Corpi, Zanni Stefanovich, Shilizzi, Glavani, Raoul Crespin, Eustache Evyenidis, Fernandez, George Zarifi, Mavrokordato, Yorgo Zafiropula, Christaki Zografos, Jacques Alléon, Mısırlıoğlu Bogos Bey ve Köçeoğlu Agop isimleri sayılabilir. Söz konusu "banker sınıfı", 1908'de ilan edilmiş olan II. Meşrutiyet'e kadar, özellikle başkent İstanbul'da faaliyetlerini etkin olarak sürdürmüşlerdir. II. Meşrutiyet yönetiminin her alana getirmiş olduğu milliyetçi yaklaşımlardan Galata Bankerlerinin de etkilenmiş olduğu ve güçlerinin bu dönemde nispeten zayıflamış olduğu söylenebilir.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Camondo Ailesi'nin, siyasi, askeri ve ekonomik alanda birçok önemli sonuç doğuran ve Batılılaşma hareketlerinin ilerlemesinin önünü açan en önemli gelişme durumundaki 1826'da II. Mahmud Dönemi'nde gerçekleştirilen Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması olayının Yahudi cemaatini de etkilediği ve dönüştürdüğü bir ortamda varlığını duyurmaya başladığını söylemek mümkündür. Yukarıda değinmiş olduğumuz, Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'ın önemli siyasi gelişmelerinden olan Tanzimat ve Islahat Fermanlarının yarattığı süreçte en çok gayrimüslimleri ilgilendiren bu reform hareketlerinden Yahudi cemaati ve özel anlamda da Camondolar büyük finans destekleri sağlamıştır. Söz konusu dönemde büyük bir nüfuz elde eden Camondo Ailesi hem ekonomik hem de siyasal ilişkiler yönünden güçlenmiştir. Osmanlı devlet adamları ve bürokratlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu bilinen ailenin, bu ilişkiyi temelde iki şekilde sürdürmekte olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Camondo Bankası ve devlet arasındaki resmi ekonomik ilişkiler, ikincisi de sarraf veya banker kimliğiyle Camondolar'ın bürokratlarla kişisel olarak kurdukları ilişkiler şeklinde kendini göstermektedir. Camondolar'ın devlet adamları ve bürokratlarla özel ilişkileri sonucunda geliştirdikleri sermayeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulacak olan birçok işletmenin finansmanın sağlanmasının da önünü açmıştır. Bu durumu, ailenin imparatorluk için olumlu katkılarının da olmuş olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Aile, özellikle Kırım Savaşı sırasında savunma gereksinimleri ve sonrasında vergiler, gümrükler ve tekeller garantisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bankerliğini yaparak daha da zenginleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile ilk iktisadi ilişkilerini bankacılık alanındaki faaliyetleriyle başlatmış olan Camondolar'ın, daha sonra bu faaliyet alanını ulaşım sektörü gibi farklı alanlara da yaydıkları görülmektedir. Aile, ayrıca Osmanlı mali sisteminin ve ticaret kanunlarının oluşturulmasında da çeşitli roller üstlenmiştir. Aile hakkında üzerinde durulması gereken bir başka konu da çeşitli hizmet faaliyetleriyle Yahudi cemaati için yapmış oldukları gözle görülür katkılardır. Söz konusu dönemde Camondolar'ın, bu cemaatin liderliğini üstlenmiş oldukları görülmektedir.

1860'lı yıllarda başkent İstanbul'da ortaya çıkarak piyasada etkili olmaya başlayan Rum Bankerlerin kurmuş oldukları yeni banka ve şirketler, Camondolar'ın yeni bir strateji belirlemesine neden olmuştur. Aile, dönemin en önemli finans merkezlerinden biri durumundaki Paris'e yerleşip; Avrupa ve Paris'in ünlü bankerleriyle birlikte çalışarak, yerlerini almaya başlayan Rum bankerlerle rekabet edebilmeyi hedeflemiştir. Camondo Ailesi'nin bu doğrultuda 1869 yılında Paris'e göç etme kararı almış olduğu görülmektedir. Ancak Camondolar'ın benimsemiş oldukları strateji, ilerleyen süreçte İstanbul aleyhine

bozulmaya başlamıştır. Aile bu doğrultuda 1919'da İstanbul'da bulunan şirketteki tüm menfaatlerinin ve gayrimenkullerinin tasfiyesi ile bağlantılarını kesmek yoluna başvurmuştur.

Camondo Ailesinin son üyelerinin 1942 yılında Nazi askerlerince Drancy Toplama Kampı'nda öldürülmüş oldukları bilinmektedir. Aile üyelerinden Moise Camondo'nun çabalarıyla oğlu Nissim Camondo adına Paris'te kurulan "Nissim de Camondo Müzesi" günümüzde hâlâ Camondo Ailesi'nin ihtişamlı yaşamından kesitlerin görülebileceği en önemli mekânlardan biri durumundadır. Ailenin, dönemin başkenti İstanbul'da yaptırmış olduğu hanlar, evler, apartmanlar, taşınmaz kültür varlıkları olarak günümüz İstanbul'unda da Camondolar'ın bugüne kalan izleri olarak görülmekte ve ailenin varlığını bugün de duyumsatmaktadırlar.

Çalışmamız, Camondo Ailesi hakkında finansal ve iktisadi faaliyetlerini monografik olarak doğrudan ele alan ilk çalışma olması nedeniyle, şüphesiz ki birçok eksiklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Konunun ileride, farklı araştırmacılar tarafından yeni ve özgün belgeler ışığında daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak çerçevesinin ve kapsamının genişletilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- AÇBA, S. (1995). Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- AHMAD, F. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AKAR, Ş.K. (2001). Osmanlı Devleti'nde Kısa ve Uzun Vadeli İç Borçlanmanın Gelişimi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 51, 2.
- AKGÜNDÜZ, A. (1996). Gedik. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 13, 541, 543.
- AKŞİN, S. (2002). Siyasal Tarih (1789-1908) Türkiye Tarihi Osmanlı Tarihi 1600-1908. İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKYILDIZ, A. (2003). Para Pul Oldu Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKYILDIZ, A. (2007). Osmanlılar, Medeniyet Tarihi/ Siyasi ve İdari Teşkilat/Modern Dönem. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33, 506-509.
- ANONİM. (1972). Kırım Cephesinin Açılması, Kırım Savaşları. Mufassal Osmanlı Tarihi. İstanbul: Güven Yayınevi, 4, 3048-3090.
- ANONİM. (1994). Su. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7, 48.
- ANONİM. (2009). Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- ASSOULİNE, P. (1998). Camondoların Sonuncusu. İstanbul: Can Yayınları.
- AVCI, M. (1994). Tercümanı Hakikat. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7, 253.
- AVCIOĞLU, D. (2001). Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın) Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYDIN, V. (2002). Osmanlı Maliyesinde Bir İç Borçlanma Örneği Olarak Esham Uygulaması. Türkler Ansiklopedisi. 14, 605-613.
- BERKES, N. (1975). 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BEŞİRLİ, M. (2009). Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilât Borsası'ndan Eshâm ve Tahvilât Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 19: (1), 185-208.
- BULUŞ, A. (2010). Vergi Toplamının Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamının Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 19, 81-82.

ÇELEBİ, B. (1994). İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 4, 234.

ÇELİK, Z. (1986). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ÇETİN, C. (2009). Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi İle ilişkileri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DEMİRKAYA, G. (2010). İstanbul Beyoğlu'nda 19. Yüzyılda Banker Camondo Yapıları ve Adahan'ın Özellikleri, Yeniden Kullanım Önerisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

DÖKMECİ, V., Çıracı, H. (1990). Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

ERDEM, E. (2006). Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz. Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi. 56, 10.

EYİCE, S. ve İnalçık, H. (1994). Galata. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 3, 348-354.

FAYDA, M. (1988). Ahidname. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1, 535, 536.

GENÇ, M. (1995). Esham. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 11, 377.

GÜLERYÜZ, N. (1994). Kamondo, Avram. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 4: 404.

HULKIENDER, M. (2003). Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi (1806- 1884). İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.

İPEK, N. (2011). Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARAL, E. Z. (2011). İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARACAOĞLAN, Ç. (2011). Yabancı Sermayeli Bankaların Türk Bankacılık Sektörüne Girişi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYSERİLİOĞLU, R. S. (1998). Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay. İstanbul: İ.E.T.T Yayınları.

KAZGAN, H. (2014). Galata Bankerleri. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

KAZGAN, H. (1985). Düyun-u Umumiye. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. 3, 708.

KAZGAN, H. (1994). Galata Borsası. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 3: 356,357.

KIRAY, E. (1995). Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

KÖSE, M. (2001). Osmanlı'da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri. AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 2, 247.

KÜTÜKOĞLU, M. S. (1976). Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838-1850). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

MANAV, N. (2009). Devlet-Banker İlişkileri Çerçevesinde Baltazzi Ailesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.

NAZA, E. (1994). Şirket-i Hayriyye. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 7, 181-184.

OCAK, E. (2006). Gayrimenkul Yatırım Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm: Beyoğlu Bölgesinde Kamondo Han Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

OĞLAKÇI, M. (2007). Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkileri: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ORTAYLI, İ. (1987). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Hil Yayın.

ÖZDEMİR, B. (2009). 1854-1914 Borçlanmaları Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası Düyun-u Umumiye İdaresi Türkiye Cumhuriyeti'nin Kabul Ettiği Osmanlı Devlet Borçları. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.

ÖZDEMİR, B. (2009). Osmanlı Devleti Dış Borçları. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.

ÖZKURT, M. Ç. (2016). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Başkent İstanbul'da Ekonomi, Siyaset ve Mimarlık İlişkileri (1839-1923).(Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PAMUK, Ş. (2014). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

SAKAOĞLU, N. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü. İstanbul: İletişim Yayınları.

SEECK, O. (1876). Notitia Dignitatum Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum. Berlin.

SEYİTDANLIOĞLU, M. (2010). Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

SIRMA, İ. (2011). Osmanlı Anonim Şirketlerinde Kâr Dağıtımı. Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Dergisi. 3(2), 9.

SUNAY, C. (2002). Belediyeciliğin Doğuş Sürecinde Osmanlı. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 3, 113-133.

- ŞENİ, N. (2008). Seni Unutursam İstanbul... İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ŞENİ, N., Tarnec, S.L. (2010). Camondolar Bir Hanedanın Çöküşü. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ŞENİ, N. (1994). The Comondos and Their İmprint on 19th Century İstanbul, International Journal of Middle East Studies. United States of America's, 663-665.
- TABAKOĞLU, A. (2014). Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TENGİRŞENK, Y. K. (1940). Tanzimat. İstanbul: Maarif Vekaleti.
- TİMUR, T. (1990). Bir Osmanlı Banker Ailesi Kamondo'lar. Tarih ve Toplum. 64: (74), 56.
- TOPRAK, Z. (1993). Belediye. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 2, 138-140.
- TOPRAK, Z. (1994). Borsalar. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. 2: 300,301.
- TUGAY, E.Ç., Tugay, M.S. (2009). Kamondo Han. İstanbul: İlke Basın Yayın.
- USTAOĞLU, D. (2014). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektöründeki Yeri ve Önemi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580e38ecf0a552.75195825 (10.07.2016).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580e38f879c226.65146915 (10.07.2016).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580e3adfa03506.56297679 (13.07.2016).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.580e3b84d772c7.29629233 (16.08.2016).
- <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/14145-GELENEKSEL-DEGERLERIMIZ-Tsedaka-Mezuza.aspx> (19.07.2016).
- <http://www.muze500.com/content/view/358/257/lang,tr/> (21.08.2016).
- <http://muhasebeturk.org/ecopedia/392-i/1617-itfa-nedir-ne-demek-anlami-tanimi.html> (21.08.2016).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.581c37a8add243.03881088 (24.09.2016).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.582411fce3e7a5.17813556 (16.09.2016).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5824a6f112bc92.63391653 (19.09.2016).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5842d40b616139.65892529 (21.10.2016).

EKLER

EK 1: Osmanlı Devleti'nin İlk Dış Borçlanma Sonucunda Elde Ettiği Kaynak

Kredi Tutarı	3.000.000 Sterlin
İhraç tutarı dolayısıyla krediden indirilen % 20'lik kısım	(600.000)
Borçlanmayı gerçekleştiren kurumlara yapılan %2'lik komisyon	(48.000)
Borçlanmaya Osmanlı hükümeti adına aracılara ödenen komisyon	(9.628)
Nakit olarak ödenecek tutarın sigorta ve diğer masrafları	(8.088)
Altı aylık faiz olarak Bank of England'a ödenen Tutar	(90.000)
Alınan barut bedeli için yapılan havale tutarı	(20.000)
Fransa devletinden alınan 5.000.000 Frank'ın faizi ile ödenmesi	(205.439)
KALAN	2.018.845

Kaynak: (Oğlakçı, 2007: 70).

EK 2: Osmanlı Devleti'nin 1858-1874 Yılları Arasında Almış Olduğu Borçlar

YIL	BORÇLANILAN TUTAR	İHRAÇ BEDELİ (%)	SAFİ TUTAR	FAİZ ORANI (%)
1858	5.500.000	76	4.180.000	6
1860	2.240.942	63,5	1.400.588	6
1862	8.800.000	68	5.948.000	6
1863	6.600.000	68, 72 ²⁸	6.248.000	6
1865	6.600.000	66	4.356.000	6
1865	40.000.000	50	20.000.00	5
1869	24.444.442	61	13.200.000	6
1870	34.848.000	32,1	11.194.920	3
1871	6.270.000	73	4.577.1000	6
1872	5.302.220	98,5	5.222.686	9
1873	12.612.110	59,5	6.832.551	5
1873	30.555.558	42	16.500.000	6
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5

Kaynak: (Oğlakçı, 2007: 73).

EK 3: XIX. Yüzyıl'da Galata Bankerleri ve Adresleri

Michel Abdullahyan	Zincirli Han No: 9, 10
J. Allahverdi	Büyük Yeni Han No: 42
G. J. Angelides	Havyar Han No: 36
Baruh Cohen ve Şirketi	Dilber Han
Pere Azaryan ve Oğulları	Perşembe Pazarı Sokak No: 22
A. Bahçivanoğlu	Büyük Yeni Han No: 29
Alexandre Baltazzi (Baltacı)	Baltacı Han No: 73
Eliezer Calev ve Şirketi	Demir Han No: 16
J. M. Calvocoressi	Halil Paşa Han No: 3
Ohannes Cantarian	Gül Kamondo Han No: 14
Kamondo ve Şirketi	Kamondo Han
A. Caporal	Gül Kamondo Han No: 8
Caro Kardeşler	Baltacı Han No: 67
Elia Cohen	Havyar Han No: 47
Alexandre Corpi	Gül Kamondo Han No: 42
Mıgırdiç Davoud	Büyük Yeni Han No: 11
Cosma Dimitriadi ve Şirketi	Halil Paşa Han No: 8
Andon Bey Düzoğlu	Kevork Bey Han No: 4
C. Eliasco	Valide Han No: 22
Haim Benbassat ve Şirketi	Havyar Han No: 97
Raphael Eskenazi	Agopyan Han No: 9
O. ve M. Essayan	Mehmed Ali Paşa Han No: 9, Essayan Han
Leon Farhi	Kurşun Han No: 11
François Frederici	Glavany Han No: 2, Matheo Han No: 25
Haim Gabay ve Şirketi	Havyar Han
Joseph Gilbert	Küçük Yeni Han No: 6
B. J. Giustiniani	Gül Kamondo Han No: 1
Glavany Oğulları ve Şirketi	Glavany Han No: 6
Zino Glavany	Glavany Han No: 6
H. A. Hacıyan ve Şirketi	Mehmed Ali Paşa Han No: 11, 12
Hanson	Perşembe Pazarı Sokak No: 26
Helbig ve Şirketi	Voyvoda Caddesi, Helbig Han
Herm Holstein	Küçük Yeni Han No: 4, 5, 6, 7
Socrate Homere	Halil Paşa Han No: 17
K. Karagözyan	Simli Han No: 10
Kevork Bey Karakahya	Büyük Yeni Han No: 4
Köçeoğlu Agop Efendi	Gül Kamondo Han No: 3
Lazarides Kardeşler	Havyar Han No: 93
D. Lebet ve Oğlu Victor	Sevud Sokak, Billur Sokak
Aron ve Isac Leon	Fincancılar Yokuşu No: 23,24
D. Leon ve M. Levi	Mehmed Ali Paşa Han No: 19
Levi ve Coenca	Havyar Han
Lorando Kardeşler	Lorando Han
Simon Bey Maksutzade	Büyük Yeni Han No: 34
A. P. Mavrogordato Oğulları	Halil Paşa Han No: 7
Mirasyedi Bedros	Mehmed Ali Paşa Han No: 2
Mısırlı Eduard Bey	Büyük Yeni Han No: 30

Mısırlı Onnik Bey	Büyük Yeni Han No: 30
Pitaco Musala	Havyar Han No: 36
Nazaret	Büyük Yeni Han No: 7,18
U. ve M. Negroponte	Zülfaris Sokak No: 7
Kevork Papazoğlu	Büyük Yeni Han No: 29
A. S. Ralli ve Şirketi	Ralli Han
D. Sadok	Selanik Han No: 12,13
G. A. Samancı	Mehmed Ali Paşa Han No: 4
Z. Stefanovich	Hastahane Han No: 42,43
A. A. Stoyanovitch	Değirmen Han No: 17,18
Timeni	Aşir Efendi Han No: 38,39
Pierre ve Puzant Tıngır	Büyük Yeni Han No: 52
Moise de Toledo	Havyar Han No: 22
G. Tubini ve Oğulları	Gül Kamondo Han No: 21, 2, 24
G. D. Zafiropoulo	Mehmed Paşa Han No:10
Zafiropoulo ve Zarifi	Halil Paşa Han No:12

Kaynak: (İpek, 2011: 33, 34, 35).

EK 4: 1881 Yılı Kayıtlarına Göre Camondolar'a Ait Ev ve Apartmanlar

Sokak	No	Türü
Felek	2, 4, 6	Apartman
Polonya	3-5	Apartman
Hoca Ali	17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35	Ev (10 tane)
Mertebani	2, 4, 5, 6, 8	Ev
Kamondo	5	Ev
Hacı Ali	16	Apartman
Yazıcı	42	Apartman
Yemenici ve Kabristan	-	Ev
Glavani	13	Ev
Nane	6	Apartman
Keklik	9	Ev
Yenişehirli	12	Ev
Yeniköy / Köybaşı	41	Ev
Büyükdere/Söğütlü	5	Ev

Kaynak: (Şeni, 1994: 669).

EK 5: 1881 Kayıtlarında Olmayıp 1884 Kayıtlarında Var Olan Ev ve Apartmanlar

Bölge	Semt	Sokak	No
Galata	Arap Cami	Bakır	6
Galata	Bereketzade	Kamondo ve Voyvoda	7, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34

Kaynak: (İpek, 2011: 294).

EK 6: 8 Nisan 1884 tarihli sayımda Camondo Ailesi'nin İstanbul'daki gayrimenkulleri

BÖLGE	SEMT	SOKAK	NO	PARSE	CİNS	ÇEŞİT		
Beşiktaş	Teşvikiye	Nişan	10	1	Vakıf	Arsa	Kont Avram de	-
Pera	Kemer Hatun	Kurdela	39	1	Vakıf	Arsa	Kont Avram de	-
Pera	Ağa Cami	Büyük Pera Caddesi	123, 125	2	Vakıf	Dükkân	Buena Elisa	Miş on
Pera	Ağa Cami	Nane	6	1	Vakıf	Ev	Mossio Avram	Salomon
Pera	Asmalı Mescid	Glavany	13	1	Mülk	Ev	Esther	Nisi m
Pera	Tomtom	Polonya	13	1	Vakıf	Ev	Mossio Avram	Salomon
Pera	Yazıcı	Yazıcı	36, 38, 40, 42, 44, 46 48,21	1	Vakıf	Ev, Dükkân	Mossio Avram	Salomon
Tophane	Hoca Ali	Hoca Ali	17,19	2		Ev	Mossio Avram	Salomon
Tophane	Hoca Ali	Hoca Ali	23,25,27,29, 31,33,3 5	7	-	Ev	- Mossio Avram	- Salomon
Galata	Bereketzade	Felek	2	1	-	Ev	Mossio Avram	Salomon
Galata	Bereketzade	Voyvoda	12	1	-	Hamam	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Mertebani	2, 4, 6, 8	1	-	Ev	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Mertebani	5	1	-	Ev	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Mertebani	10	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Sevud	11, 13	1	-	Han	Esther	Nisi

Galata	Yeni Cami	Yeni Cami, Medrese, Billur	36, 41, 182	1		Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Zülfaris	17	1	-	Dükkân	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Zülfaris	14	1	Vakıf	Han	-	-
Galata	Yeni Cami	Yeni Cami	53	1	-	Dükkân	Kont Avram de	-
Galata	Arap Cami	Perşembe Pazarı	26	1	-	Dükkân	Mossio Avram	Salomon
Galata	Arap Cami	Perşembe Pazarı	38, 40, 42	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Kuyumcu, Mahmudiye	1, 3, 79, 81, 83,85,87,8	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Küreçiler Mahmudiye	2, 4, 13	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Arap Cami	Kalafat Yeri	74,82	1	-	Arsa	Senioru	Yas ef
Galata	Yeni Cami	Topçular	1,3,5	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Sultan Bayezid	Topçular, Cerrah Mustafa	204,206,208210,216,1,3,5,7	1	-	Kahve, Dükkân	Senioru	Yas ef
Galata	Yeni Cami	Billur, Sevod	14, 7	2	-	Dükkân	Mossio	Salomon
Galata	Yeni Cami	Küreçiler	8	1	-	Dükkân	Mossio Avram	Salomon
Galata	Arap	Bakır	6	1	-	Ev	Senioru	Yas ef
Galata	Yeni Cami	Zülfaris	15	1	-	Han	Mossio Avram	Salomon
Galata	Bayazid	Yeni Çarşı	12	1	-	Ev	Senioru	Yas ef
Galata	Bayazid	Camondo	6	1	-	Ev	Mossio Avram	Salomon
İstanbul	Hoca Paşa	Abbas Ağa	2, 4	2	-	Arsa	Mossio Avram	Salomon

İstanbul	Mahmud Paşa	Mahmud Paşa	116	1	-	Dükkân	Kont Avram de	
Mirgün	Boyacıkö	Fıstıklı	8	1	-	Arsa	Senioru	Salom
Yalıköy	Yalıköy	Selvi Burun	18, 2	1	-	Fabrika	Esther	Nissim
Yeniköy	Köybaşı	Köybaşı	8	1	-	Yalı	Nissim Canon	Avram
Yeniköy	Köybaşı	Köybaşı	6	1	-	Yalı	Mossio Avram	Salomon
Yeniköy	Aya Nikola	Fab	6	1	Mülk	Tapınak	Senioru	Yas ef
B.dere	Kirico	Servi, Söğütlü	1, 3, 5, 7, 8	5	Mülk	Ev	Esther	Nissim
Üsküdar	Rum M. Paşa	Şemsi Ahmed Paşa	29	1	Vakıf	Dükkân	Esther	Nissim
Çamlıca	Altunizade	Bağlarbaşı	19	1	Mülk	Bağ, Köşk	Kont Avram de	-
Hasköy	Piri Paşa	Hasköy	-	1	Vakıf	Okul	Senioru	Yas ef
Maltepe		Tren yolu ile deniz arasında	-	1	Vakıf	Arsa	Mercada Regina Camond	-
Büyükkada		Giacomo	67	1	Mülk	Arsa	Kont Avram	-
Üsküdar	Çeşitli	Çeşitli	Çeşitli	2	Vakıf	Arsa	K. Avram, Nissim	-
Yeniköy	Panaia	Köybaşı	37, 39, 41	1	Vakıf	Ev	Mossio Avram	Salomon
Galata	Yeni Cami	Sevud	15	1	Vakıf	Han	Kont Avram de	-
Hasköy	Sütlüce	Mirahur	Çeşitli	1	Vakıf	Tuğla Fabrikası	Kont Avram de	-
Beyoğlu	Aynalçeşme	Keklik	9	1	Vakıf	Ev	Kont Avram de	-

Galata	Bereketzade	Hacı Ali	16	1	Vakıf	Ev	Kont Avram de	-
Beyoğlu	Sarı Lütüfi	Kabristan, Yemenici	Çeşitli	1	Vakıf	Ev	Kont Avram de	-
Galata	Bereketzade	Camondo	2, 4	1	Vakıf	Arsa	Kont Avram de	-
Galata	Bereketzade	Camondo, Voyvoda	7,14,16,18 20,22,24, 26,28,30, 32,34	1	Vakıf	Ev	Mossio Avram	Salomon
Feriköy	Dudu (Dutçu)	Çeşitli	Çeşitli	1	Vakıf	Arsa	Kont Avram de Camon	-

Kaynak: (Tugay ve Tugay, 2009: 120-123).

EK 7: 1881 ve 1884 kayıtlarında olup 1889 kayıtlarında olmayan ev ve apartmanlar.

Sokak	No
Mertebani	2, 4, 5, 6, 8
Glonani	13
Yenişehirli (Yeniçarşı)	12
Köybaşı	42
Söğütlü	5

Kaynak: (İpek, 2011: 294).

EK 8: 1884 ve 1888 kayıtlarında olup 1889 kayıtlarında olmayan arsalar

Semt	Sokak	No
Büyükkada	Gracomo	67
Feriköy	Dutçu	48
Emirgan	Fıstıklı	8
Sirkeci	Hoca Paşa	2, 4

Kaynak: (İpek, 2011: 294).

EK 9: 1884 Kayıtlarında Olmayıp 1888 ve 1889 Kayıtlarında Olan Arsalar

Semt	Sokak	No
Arnavutköy	Aya Nufri	17
Arnavutköy	Kır	45

Kaynak: (İpek, 2011: 294).

EK 10: 1888 Kayıtlarına Göre Camondolar'a Ait Arsalar

Semt	Sokak	No
Arnavutköy	Ayanufri	17
Arnavutköy	Kır	45
Beşiktaş	Nişantaşı	10
Feriköy	Dutçu	48
Galata	Kalafat Yeri	-
Maltepe	Trenyolu ve deniz arasında	-
Emirgan	Fıstıklı	8
Pera	Kurdela	39
Pera	Duvarcı	73
Pera	Kömürcü ve Simitçi	-
Pera	Lüleci Hendek	-
Büyükkada	Büyük Giacomo	77
Üsküdar	Dabağhane	1
Üsküdar	Bülbülderesi	16

Kaynak: (Şeni, 1994: 667).

EK 11: 1889'da Kont Abraham de Camondo ve Kont Moise de Camondo'nun İstanbul'da ortaklaşa sahip oldukları gayrimenkuller

Han	Ev	Apartma	Müstaki	I Ev	Arsa	Dükkan	Tiyatro	Tuğla	Fabrika	Zeytinli	Çiftlik	Yer	Sokak	No
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Mertebani	10
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Sevud, Zülfaris	11,13
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Yenicami Medrese, Billur	36,41,18/22
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Zülfaris	14
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Perşembe Pazarı	26
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Perşembe Pazarı	38-42
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Kuyumcular, Mahmudiye	1,3-79/89
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Kürekçiler, Mahmudiye	2, 4-1, 3
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Topçular	1, 3, 5
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Sevud	15
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	İstanbul	Mahmud Paşa	71/99- 80/100

-	1	-	-	-	-	-	-	-	Pera	Büyük Pera Caddesi	123, 125, 127
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Pera	Nane	6
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Pera	Polonya	13
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Pera	Yazıcı	36-48
-	2	-	-	-	-	-	-	-	Tophane	Hoca Ali	23-29
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Felek	2
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Hacı Ali	16
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Galata	Camondo, Voyvoda	7-14/34
-	1	-	-	-	-	-	-	-	Pera	Kabristan, Yemenici	55-2-8
-	-	3	-	-	-	-	-	-	Tophane	Hoca Ali	17-21
-	-	3	-	-	-	-	-	-	Tophane	Hoca Ali	31-35
-	-	5	-	-	-	-	-	-	Büyükdere	Servi, Söğütlü	1-17
-	-	1	-	-	-	-	-	-	Pera	Keklik	9
-	-	1	-	-	-	-	-	-	Pera	Yazıcı	52
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Beşiktaş	Nişan	10
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Pera	Kurdela	39
11	10	13	1	-	-	-	-	-	-	-	-
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Galata	Kalafat Yeri	74
-	-	-	1	-	-	-	-	-	İstanbul	Abbas Ağa	2,4
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Maltepe	-	-
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Üsküdar	Dabbağhane	1
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Üsküdar	Gümüş Aracı	16
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Pera	Lüleciler Hendek	-
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Arnavutköy	Kır	4
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Arnavutköy	Ayanufri	17
-	-	-	1	-	-	-	-	-	Beykoz	Selvi Burun	18,2
-	-	-	-	1	-	-	-	-	Galata	Voyvoda	12
-	-	-	-	1	-	-	-	-	Galata	Zülfaris	17
-	-	-	-	1	-	-	-	-	Üsküdar	Şemsi Ahmed Paşa	29
-	-	-	-	3	-	-	-	-	Pera	Büyük Pera Caddesi	703,705,707
-	-	-	-	-	1	-	-	-	Galata	Topçular, Cerrah Mustafa	204/10-216- 1/7
-	-	-	-	-	-	1	-	-	Karaağaç	Mirahur	11
-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	Narlı	-
-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	Çorlu	-
11	10	13	11	6	1	1	1	1	-	-	-

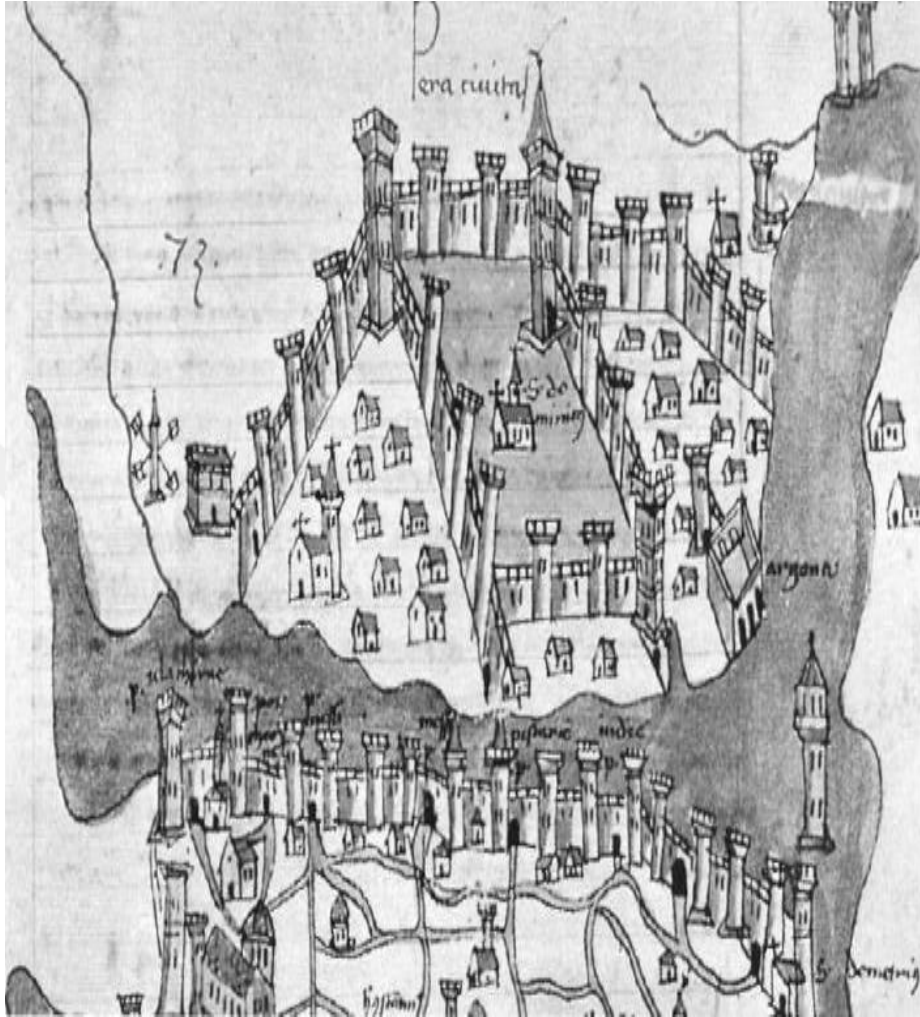
Kaynak: (Tugay ve Tugay, 2009: 127).

EK 12: Abraham Camondo'nun muvâzaa yoluyla edindiği ve daha sonra torunu üzerine tapulanmış olan mülklerin çeşidi ve yeri şu şekilde görünmektedir (İpek, 2011: 246, 247):

1. Galata'da Felek Sokağında olup Esther bint-i Nissim adına ferağ olunmuş 1 numaralı bir bab kâgir hane,
2. Galata'da Sevud (Sebut) Sokağında olup 60 hisseye taksim edilmiş olan ve bunlardan 39 buçuğu Klara bint-i Yehuda ve 20 buçuğu Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan 11 numaralı bir bab kâgir mağaza,
3. Galata'da Felek Sokağında kain olup Klara bint-i Yehuda namına ferağ olunmuş 2 ve 4 numaralı bir bab ahşab hane,
4. Galata'da Mertebani Sokağında olup Esther bint-i Nissim namına ferağ olunmuş 7 ve 8 numaralı bir bab ahşab hane,
5. Galata'da Voyvoda Sokağında olup Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan 7 ve 8 numaralı üst katta bir hamam ve alt katta iki bab mağaza,
6. Galata'da Mertebani Sokağında olup Klara bint-i Yehuda namına ferağ olunmuş 5 ve 7 numaralı bir bab kagir hane,
7. Galata'da olup Esther bint-i Nissim namına intikal olunmuş olan ve altında 3, 4 ve 5 numaralı mağazalar bulunan bir bab kagir han,
8. Galata'da Kamondo Sokağında olup Klara bint-i Yehuda namına ferağ olunmuş 3 numaralı bir bab ahşab hane,
9. Galata'da Perşembe Sokağında olup Klara bint-i Yehuda namına ferağ olunmuş 22 numaralı bir bab kâgir mağaza,
10. Galata'da Mertebani Sokağında olup Esther bint-i Nissim namına ferağ olunmuş 12, 13 ve 15 numaralı alt katta iki mağaza ve üst katta bir bab ahşab hane,
11. Beyoğlu'nda olup Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan 3 ve 4 numaralı iki bab kâgir hane,
12. Beyoğlu'nda Glavani Sokağında olup Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan 7 numaralı bir bab kagir hane,
13. Galata'da Perşembe pazarı Sokağında olup Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan ve Saatçi Han denilen 30 numaralı bir bab han,
14. Galata'da olup altında ve bedesten karibinde mağazaları olan ve bunlardan bir kısmı Esther bint-i Nissim ve bir kısmı da Klara bint-i Yehuda uhdesinde bulunan 1, 2 ve 10 numaralı bir han,
15. Galata'da Zülfikar Sokağında olup Klara bint-i Yehuda namına ferağ olunmuş olan 13 numaralı bir bab kâgir mağaza,

16. Galata'da Kürekçiler Sokağında olup Esther bint-i Nissim uhdesinde bulunan 8 numaralı bir bab kâgir mağaza,
17. Galata'da Karaköy Sokağında olup Sinyora bint-i Yasef namına ferağ olunmuş ve altında 1, 3, 5 ve 25 numaralı dükkânları bulunan bir bab kâgir mağaza,
18. İstanbul'da olup 100 hisse üzere namına ferağ olunmuş Lüleci Han denilen bir han,
19. Galata'da Humbaracı yokuşunda olup devletli Saffet Paşa namına ferağ olunmuş bir kıta arsa,
20. Yeniköy'de olup Canik oğlu Merzican namına ferağ olunmuş ve altında kayıkhanesi bulunan bir bab hane,
21. Galata'da Sevud Sokağında olup namına ferağ olunmuş Selanikli Han denilen bir bab han,
22. Galata'da Yazıcı Sokağında olup namına intikal olunmuş 6 numaralı bir bab han,
23. Darüssaade Ağası esbak merhum Mehmed Arif ve Ali Ağa vakıflarından Galata'da bir bab hane.

ŞEKİLLER

Şekil 1: Buondelmonti'nin yaptığı İstanbul'a ait en eski haritadan ayrıntıda Galata Bölgesi ve Tarihi Yarımada'nın bir bölümü (Eyice, 1994: 349).

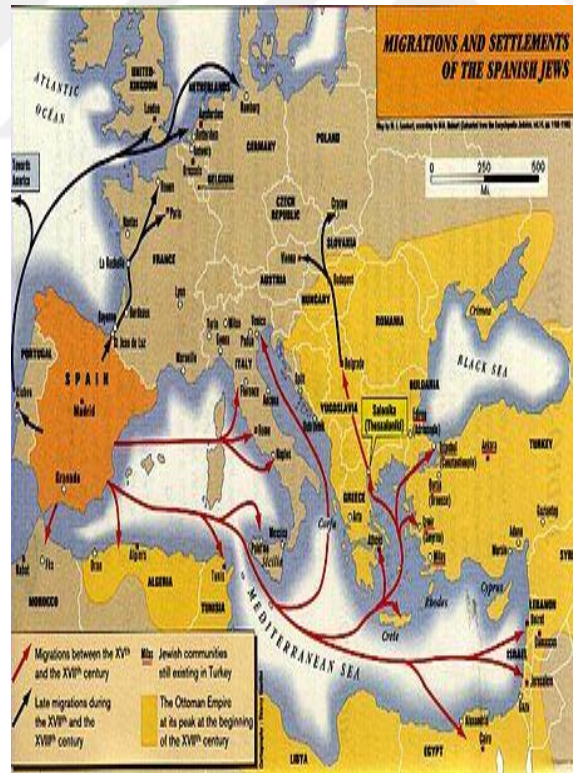
Şekil 2: Matrakçı Nasuh'un Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han adlı yapıtındaki bir minyatürden alınan ayrıntıda Galata, 1537 (İnalçık, 1994: 350).

Şekil 3: Brindesi'nin Yeni Çarşı Sokağındaki evinden Galata ve çevresini betimleyen bir resmi (İnalçık, 1994: 353).

Şekil 4: 1927 tarihli Pervititch Haritasından yararlanılarak çizilmiş bir haritada Galata Bölgesi (İnalçık, 1994: 351).

Şekil 5: İspanya Yahudilerinin göç ve yerleşim haritası

(<http://www.jewishexponent.com/spanish-minister-citizenship-for-sephardic-jews-will-be-a-right>).

Şekil 6: İspanya Yahudilerinin göç haritası

(<https://tr.pinterest.com/pin/311241024227968261/>).

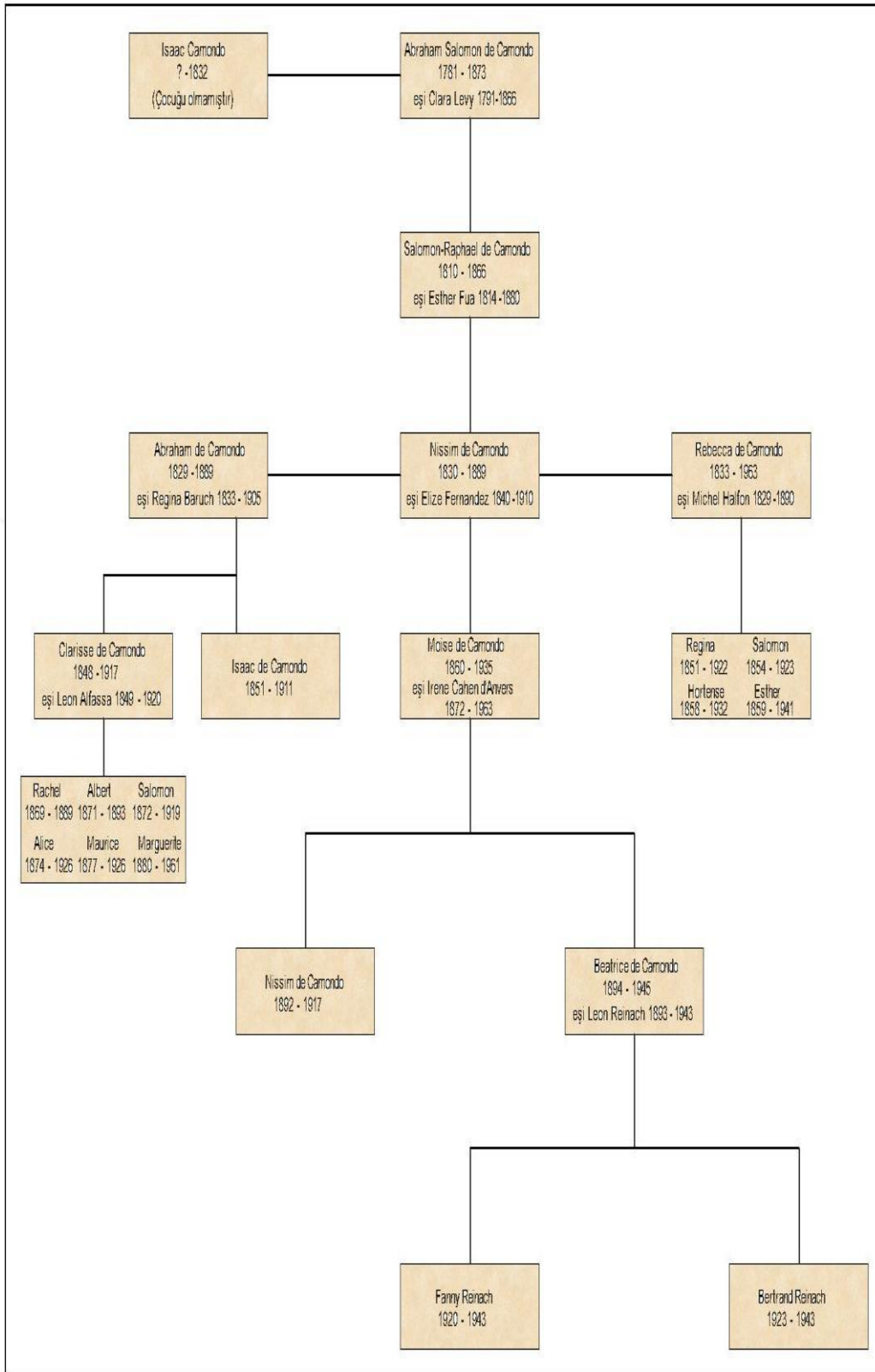
Şekil 7: Abraham Salomon Camondo

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222265/>).

Şekil 8: Abraham Salomon Camondo

(<https://www.geni.com/people/Abraham-Salomon-de-Camondo/6000000008398275321>).

Şekil 9: Camondo Ailesi Soyağacı

Şekil 10: Hasköy’de, Abraham Salomon Camondo’ya ait anıt mezar
(<http://www.arkist.com/?portfolio=kamondo-anit-mezari>).

Şekil 11: Moïse de Camondo

(<http://jewishstudies.washington.edu/arts-culture/ottoman-jew-in-paris-moise-de-camondo/>).

Şekil 12: Nissim de Camondo

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222356/>).

Şekil 13: Nissim de Camondo

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222323/>).

Şekil 14: Beatrice Camondo

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222330/>).

Şekil 15: Beatrice ve Nissim Camondo Kardeşler

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222328/>).

Şekil 16: Nissim de Camondo Müzesi'nde bulunan kitabe

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256208220444/>).

Şekil 17: Paris'teki Nissim de Camondo Müzesi'nin dış görünümü
(<https://twitter.com/kulturistan/status/770588269306339328>).

Şekil 18: Paris'teki Nissim de Camondo Müzesi'nin dış görünümü
(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256214222301/>).

Şekil 19: Nissim de Camondo Müzesi İç Detay

(<http://www.unjourdeplusaparis.com/paris-culture/musee-nissim-de-camondo>).

Şekil 20: Nissim de Camondo Müzesi İç Detay
(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256208220442/>).

Şekil 21: Camondo Ailesi'nin Galata-Pera Bölgesi'ndeki Yapılarının Günümüzdeki Genel Konumlarını gösteren harita
(Demirkaya, 2010: 41).

Şekil 22: Karaköy, Voyvoda (Bankalar) Caddesi'ndeki Camondo Merdivenleri

(<https://tr.pinterest.com/pin/453456256208220507/>).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Uğurcan ÖZEL

Doğum Yeri ve Yılı: Sivas / 1989

Eğitim Durumu: İlköğrenim Ecole Elementaire des Champs D'Aloup'da France
(2 Yıl),

Ortaöğrenim Sivas, Lise Eğitimi Sivas Lisesi.

Lisans Öğrenimi: Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: 2014 Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisat Anabilim

Dalı

Yabancı Dili: İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi: ugurcan_ozel@hotmail.com